

„Kik a Krisztusban hunytak el, mind boldogok”

Hitvalló egyház magyar mártírjai

Szerkesztette:

Petheő Attila – Tömösközi Ferenc

„Kik a Krisztusban hunytak el, mind boldogok” „Blessed are those who have died in the Lord”

„Blessed are those who have died in the Lord”

Hungarian martyrs of the Church of the Faith

Edited by

Attila Petheő – Ferenc Tömösközi

„Kik a Krisztusban hunytak el, mind boldogok”

Hitvalló egyház magyar mártírjai

„Blessed are those who have died in the Lord”

Hungarian martyrs of the Church of the Faith

Selye János Egyetem Református Teológiai Kar

„Kik a Krisztusban hunytak el, mind boldogok”

Hitvalló egyház magyar mártírjai

Szerkesztette / Edited by

Petheő Attila – Tömösközi Ferenc

Komárom, 2022

© Petheő Attila – Tömösközi Ferenc
Selye János Egyetem Református Teológiai Kar

Lektorálta / Odborné lektori / Lecturers
Mgr. Pólya Katalin, PhD.
Pető Bálint, PhD.

Angol nyelvi lektor / Lektor anglického jazyka / English language lektor
Móricz Árpád
Mgr. Lengyel-Marosi Renáta, PhD.

A kötet a VEGA 1/0083/20 számú, „A Református Keresztyén Egyház Szlovákiában, a szocializmus éveiben (1948–1989)” c. kutatási projekt keretében készült.

Publikácia vychádza v rámci riešenia projektu Vega 1/0083/20 – „Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku v rokoch socializmu

ISBN: 978-80-8122-440-9

Tartalom

Somogyi Alfréd: Előszó	7
Rákos Loránt: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház a szocialista jog terhe alatt	11
Molnár Imre: Isten szolgálja Esterházy János vértanúsága és mai értelmezése	18
Tóth László: „Libanoni cédrusok”	46
Buza Zsolt: A személyes hit szemüvegén keresztül: Nt. Gaál István személyes hite elsőszülött lányának írt levelein keresztül.	53
Erdélyi Géza: Az egyházak üldözése és mártírjai	67
Bukovszky László: A népi szövetség mártír katolikus papjai.....	74
Soós Viktor Attila: Papgyilkosságok Magyarországon 1945–1957 között.....	91

Előszó¹

Somogyi Alfréd²

Hálás szívvel és örömmel állok itt, hiszen a múltunknak egy olyan szeletére összpontosíthatunk a konferencia és a kiállítás szervezőinek jóvoltából, amely elhallgatott és tabu volt sokáig. Immár közvetlen politikai következmények nélkül nézhetünk bele egy olyan Isten- és egyházellenes rendszer leplezetlen dolgaiba, amely rendszerben a hitnél többet ért az osztályharc, a lelki békeségnél a pártfegyelem, a szeretet parancsolatánál a Szovjetunió és az Úr Jézusnál maga a párt. Ahol csak egy szín lehetett: a vörös, és egy gondolat: a kommunizmus elérésének hagymázás lázáalma. Aki beállt a sorba, az számított, aki meg nem, azt el kellett tüntetni, vagy legalábbis lehetetlenné tenni.

Egyetemi közegben, akadémiai talajon állunk, ezért nyugodtan beszélhetünk olyan dolgokról is, amelyekről máshol csak pironkodva szólnánk. Ifjú éveimben sokat hallottam azt az érvet, hogy nincs is nagy különbség az egyház tanítása és a kommunista eszme között, hiszen egyenlőséget hirdet mindkettő, csak az egyikben testvéreknek szólítják egymást az emberek, a másikban meg elvtársaknak. Annak, aki messziről nézte a dolgokat, lehet, hogy ez a megtévesztő összehasonlítás még igaznak is tűnhetett, de akik megéltük a hazugságra épülő, sunyi és önmagában is hazug látszatrendszert, és – szüleinknek köszönhetően – valamelyest átláttunk a szitán, soha nem jutott volna eszünkbe ez a hasonlat. Meggyőződésem, hogy a kommunista propaganda találta ki és terjesztette ezt az összehasonlítást, méghozzá azért, hogy egy kredittel bíró, tekintélyes és értéket hordozó eszméhez tudja hasonlítani az önmaga embertelenségét és hazug voltát. Hogy önmagát felemelje és egyben a másikat, a tekintélyest kicsit lehúzza a maga szintjére.

Ezek a színe váltó kommunisták, akik harminc év alatt vörösből kékbe, meg zöldbe öltöztek, ma is az egyház hátán és tekintélyén próbálják elfogadhatóbbá

1 Elhangzott a Hitvalló egyház magyar mártírjai című kiállítással egybekötött konferencia megnyitóján.

2 Doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának dékánja.

tenni magukat. Ma ez úgy szokott történni, hogy amit egy konzervatív vezetés összespórol, azt a bolsevikok kortárs hajtásai profi módon tudják eltapsolni úgy, hogy nehogy nemzeti és közösségi hasznosultsága legyen a dolognak.

A fürkésző és a látó szem nem a színek alapján ítél, hanem a vallott értékek mentén foglal állást. Ezért is tartom kiemelten fontosnak ezt a kiállítást és a konferenciát, hiszen a kiállítás minden képe, mondata és üzenete, és bízom benne, hogy az előadások minden egyes szava: leplet ránt és rávilágít magára a bolsevik gyökérzetre, amelyből a Basteille-ostrom óta ki tudja hányféle alakban jelent már meg ugyanaz a sátáni akarát! Mert valljuk be, ennek az eszmének két dologgal van baja: az Istennel és az emberrel – főleg az istenfélő emberrel. És azt is sejtjük, hogy miért? A hitben járó ember ugyanis tudatos: tudja, hogy honnan jön és hová megy. Még ha ezt sokszor a legprofánabb módon fogalmazzuk is, meg, hogy porból vétettünk és porrá leszünk, ez akkor is tudatosságot jelent. Tudatosságot és vállalt felelősséget Isten színe előtt. És ez az, amitől a bolsevik eszme és annak minden inkarnációja retteg. A legnagyobb veszély számára egy tudatos és gondolkodó ember, aki átlát a becsomagolt hazugságokon. Aki két mondaton belül képes felmérni a mindenható párttitkár műveletlenségét, a rendszer hazug voltát, aki meglátja a tapsoló és integető tömegben az egyének mosolytalan arcát, aki az éppen aktuális nagyvezér nimbusza mögött meglátja a körömlétező pinchhelyiségek borzalmaikat is. Aki látja a bolsevik ideológia életképtelenségét, és beszél is róla. Az ilyen embert egyetlen diktatúra sem viseli el. Kilépek kicsit az adott korszakból, de nem megyek messzebbre, mint a 20. század. Márton Áron, vagy Mindszenty József, a kommunista király meztelenségét leplezte le. Dietrich Bonhoeffer a nemzeti–szocialista, náci király meztelenségét leplezte le. Birtha József meg az első Csehszlovák Köztársaság demokratikusnak mondott meztelen királyát leplezte le. És hogyan reagáltak a leleplezettek? A halálbüntetés kimondásával. A látó és érzékelő embert, a tartással bíró embert, az istenfélő embert el kell tüntetni! Mert okosabb, mint a regnáló hatalmasok, mert átlát rajtuk és figyelmeztet, hogy baj lesz.

Két betűről szeretnék röviden szólni. Az egyik egy „c” a másik egy „f”. És mielőtt bárki is rosszra gondolna, feloldom a dolgot: ez egy latin rövidítés, a „coactus feci” rövidítése, amit általában aláírás mellé szoktak odatenni azok, akik jelezni szeretnék, hogy kényszer alatt cselekedtek. Bizonyára ismerős a történet, hogy Mindszenty József, 1948-ban, a kínvallatások után így írta alá

a vallomását. És mikor a pribékek rákérdeztek, hogy mi az a „c.f.”, azt mondta, az egyházi tisztsége.

Van a Példabeszédek könyvében egy ide vágó ige: „Három dolog miatt rendül meg a föld, sőt négyet nem bír elviselni: ha a szolgából király lesz, ha a bolond teleeszi magát, ha a megvetett nő férjhez megy, és ha a szolgálóleány úrnője örökébe lép”. Erről ennyit!

S ha már ide hoztam a Szentírást, Máténál, a Hegyi beszéd elején, a boldogmondások között mondja az Úr Jézus, hogy „Boldogok, akiket az igazságért üldöznek, mert övék a mennyek országa” (Mt 5,10). Hitem szerint keresztény és keresztyén egyházaink mártírjaival kapcsolatban ez szó szerint így is van!

Még egy dolgot helyre kell tennem, de csak azért, mert az akadémiai közeg ezt megkívánja. Hitvalló egyházzól beszélünk, s ez nem igazán pontos megfogalmazás. Teológiaiilag azért nem, mert igazából az a hitvalló egyház, amelyiknek hitvallása van, illetve hitvallást ad ki. A mi történelmi egyházaink az ágostai, vagy a II. helvét hitvallás óta – bármit is tesznek, vagy nem tesznek – akkor is hitvalló egyházak. Történelmi szempontból pedig azért nem tökéletes a „hitvalló egyház” megfogalmazás, mert éppen az egyházaink akkori hivatalosai voltak azok, akik leginkább lepaktáltak az aktuális világi hatalommal és tették az egyházat behódoló, békeharcos, vagy éppenséggel szolgáló egyházzá. Nem vagyunk rá büszkék, de sajnos, ez történelmi tény. Ezért is fontos ez a kiállítás, mert az itt megismerhető egyházi emberek, javítanak az egyház történelmi képén. Ők viselkedtek úgy, mint ahogy az elvárható lett volna minden egyházi embertől: vezetőtől és vezetettől egyaránt.

Ezen a kiállításon 20 olyan egyházi ember – pap, lelkész, szerzetes – életútját ismerhetjük meg, aki kiállt a vállalt és vallott eszméik, igazságaik, értékeik és hitük mellett. Van köztük, akit az oroszok löttel le; van, aki egyszerűen eltűnt; van, akit agyonvertek; van, akit koncepciós perbe fogtak és kivégeztek; van, akin egyszerűen áthajtottak egy teherautóval, hogy balesetnek látszódjék a dolog; van, akit internáltak és nem tudni, hogy hogyan halt meg; van, akit csapdába csaltek és orvosi kezelés nélkül hagyták meghalni; de voltak olyanok is, akiket akarattal megbetegítettek, hogy így múljanak ki ebből az árnyékvilágból.

A kiállítás anyagából két világ rajzolódik ki előttünk: a kaján mosollyal eltüntetni kívánó bolsevik diktatúra aljas rendszere, amelyik vagy ad még valamelyest legalább a látszatra, vagy már az sem érdekli, csak tűnjön el az útjából

az, aki zavarja a köreit és ezzel szemben ott áll a maga kétezer éves múltjával, terhével és súlyával a keresztény / keresztyén egyház. Egy-egy törékeny és elpusztítható emberén keresztül ott áll, mint Krisztus Pilátus előtt, mint Iréneusz Septimus Severus császár katonái előtt, mint Origenész, az öt agyonverő római fegyveresek előtt, vagy mint Luther Márton a wormszi birodalmi gyűlés előtt.

S most előttünk is itt állnak és másként nem tehetnek. Azért állnak itt előttünk, hogy kigyógyítsanak a bennünk lévő kishitűségből, a megalkuvásokra való készségből és a bőrünk önmegtagadó mentésének hajlandóságából. Itt állnak előttünk, hogy példát adjanak, hiszen mi is – egyházi és akadémiai emberek – példák kell, hogy legyünk a ránk bízottak előtt.

Megköszönöm a pozsonyi Liszt Intézetnek és a Református Teológiai Kar Történeti Tudományok Tanszékének, nevezetesen Petheő Attila és Tömösközi Ferenc kollégáimnak a szervezést. És újra csak a Hegyi beszédet veszem elő, ahol meg van írva: „Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat” (Mt 5,16): Ennek az igei üzenetnek a jegyében nyitom meg a kiállítást és a konferenciát. Mindazokért, akiket itt látunk, s akikkel megismerkedhetünk a múltunkból, az ő kiállításukért, legyen egyedül Istené a dicsőség!

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház a szocialista jog terhe alatt

Rákos Loránt³

A II. világháború befejezése után, taktikus helyezkedése során gyorsan a győztes oldalra állt Csehszlovákiában – három évnyi tudatos készülődés következtében, melyben jelen volt egy komoly, a Szovjetunió által kifejezetten támogatott cseh és szlovák ellenállás, valamint a kommunista eszmék tetszésének beáramlása nyugatról is, már-már ünnepi pillanatként fogadták azt a bizonyos ún. „jégtörő februárt”, amikor is a kommunisták 1948. február 25-én átvették a hatalmat. Valóban – a szó kellemetlen értelmében – radikális áttörés volt ez az államigazgatásban, nem csupán azért, mert a kommunista elit szinte nemzeti-demokratikus forradalomnak tekintette ezt a lépést, hanem azért is, mert a baloldali eszmék nyomatéka alá vont államhatalom az államigazgatás szinte minden szegmensét féktelenül átította. Ezzel egy új, úgymond „kisebbségmentes” nemzetállam alapjait lefektetve, amely pedig egy új ideológia alapján működő külpolitikát – amely természetesen nem más jelentett, mint együttműködést a Szovjetunióval –, továbbá ez új eszmén működő bel- és kisebbségpolitikát, új gazdaságpolitikát – amely nem egyebet jelentett, mint a kíméletlen államosítást, amelynek egyetlen célja a nemzeti közös tulajdon bebiztosítása volt –, valamint nem utolsósorban a kommunista-marxista-leninista ideológia alá vont egyházpolitikát is jelentett.⁴

Persze egyházpolitikáról beszélni egy kommunista érában olyannyira groteszk módon lehet csupán, mint amennyire maguk a kommunisták is úgy gondolták el az egészet, hogy egyféle államosított egyházfogalomban kezdenek el gondolkodni – természetesen e fogalmat nem összekeverve az „államegyház” fogalmával. Főleg azért nem, mert az államosított egyházfogalom tölteléke leg-

3 JUDr. ThDr. Rákos Loránt, PhD., a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház egyetemes lelkesíróje.

4 Czajlik Katalin: *70 éve volt a Csehszlovákiában a kommunista hatalomátvétel*, in: <https://ujso.com/kozelet/70-eve-volt-csehszlovakiaban-a-kommunista-hatalomativtel>

inkább abból a – egyházfenntartói látszatba burkolt, mégis – fanatista-marxista elszántságból állott, amelynek egyetlen célkitűzése volt csupán, hogy az egyházak működését megnehezítsék, végsőképpen pedig ellehetetlenítsék. „A kommunizmus méretében és erőszakosságában felülmúlt minden eddig tapasztalt üldözést, melyet valaha az Egyház ellen irányítottak” – írja XI. Pius pápa a *Divini Redemptoris* kezdetű enciklikájában. A kommunisták ugyanis úgy tekintettek az egyházakra, mint olyan népbutító közösségekre, amelyek az emberek figyelmét elterelik e földi igazságtalanságokról a mennyei szférákban elérhető igazságszolgáltatásra, így az embereket teljes passzivitásra készítetik, azaz arra, hogy ne lépjenek fel a javak egyenlőtlen elosztásából származó igazságtalanságokkal szemben, hanem inkább tűrjenek el mindent, mert Isten majd úgy is igazságot szolgáltat. Ezzel pedig – egyféle tétlen közösségként – ellentétpárját képezik a kommunista termelő és építő, az éhező és a maga igazságáért felkelő proletár tenni akarók közösségének. Ilyen – a materialista világban meg nem érthető és lelkileg ömlengő, összességében haszontalan tényezőknek pedig nincs helyük a tevékeny állam képében, mert „a kereszténység szociális elvei a gyávaságot, az önmegvetést, a megaláztatást, a szolgálalkúséget, az alázatot, vagyis egytől egyig a csöcselék tulajdonságait prédikálják...” – írja Karl Marx.⁵

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel után tehát az egyházak a marxista ateizmus mentén váltak a pártpolitika minden aljasságából kitelő támadásainak az áldozataivá. Csehszlovákiában ez nem melleleg kettős dimenzióban valósult meg, hiszen egyrészt azt tűzte ki célul, hogy az egyházaktól meg kell tisztítani az államképet, másrészt pedig a nemzetállami összképet rontó kisebbségeket is meg kell szüntetni, hiszen a nacionalizmuson nyugvó patriotizmus szintén elképzelhetetlen azon felfogásban, hogy nincs olyan, hogy cseh, szlovák, magyar vagy cigány, hanem csak jó kommunista van. Így e meglehetősen sarkalatos filozófián alapuló új rendszer egyaránt és fantáziadúsán sújtotta a többségi és kisebbségi egyházakat, azonban a kisebbségben élők mégis jobban érezhették a mindennapjaikban az államhatalom utálatát.⁶

5 Horváth Attila: *A vallásszabadság korlátozása és az egyházak üldözése Magyarországon a szovjet típusú diktatúra idején*, in: <https://polgariszemle.hu/archivum/86-2014-marcius-10-evfolyam-1-2-szam/veluenk-elo-mult/586-a-vallasszabadsag-korlatozasa-es-az-egyhzak-ueldoezese-magyarorszagon-a-szovjet-tipusu-diktatura-idejen#note3>

6 Menyhart József: *Egyház és nyelv (A katolikus egyház nyelvpolitikája Szlovákiában)*, in: <https://forumszemle.eu/2003/06/08/menyhart-jozsef-egyhz-es-nyelv-a-katolikus-egyhz-nyelvpolitikaja-szlovakiaban/>

Amikor pedig az egyházakra – és azon belül is a kifejezetten kisebbségi református egyházra – nehezedő szocialista jog súlyát szeretnénk elképzelni, akkor mértékességként mindig az államhatalom részéről tanúsított „utálat” jusson az eszünkbe. Az 1948-as hatalomátvétel után a kommunisták hozzáálltak a teljes körű társadalmi és gazdasági programjuk megvalósításához. Ennek kifejezett eszköze a – szovjet mintára alkalmazott – tervutasításos karhatalmi hatalomgyakorlás volt, aminek középpontjában pedig az államosítás állt. Ez ahogyan megvalósult az erőszakos szövetkezetesítés körében a mezőgazdaság területén, úgy megvalósítani szándékozták ezt az egyház térfelén is, méghozzá leginkább az egyházi vagyonnak az állami gazdasági terv szolgálatba állításával. Igazából az államosításnak az erőltetett menete már 1945-től észlelhető volt Csehszlovákiában – 1948-tól csak még jobban elmélyült –, ám az egyházon kívül nagyobb társadalmi ellenállásba e folyamat nem ütközött; egyéni vagy kisközösségi szinten itt-ott találkozunk a polgári engedetlenség egy-egy felbukkanásával, de az állami karhatalom ezeket mindig könnyen leszerelte.⁷ Maradt végül az úgymond kemény dió, az egyház. Ekkorra már az állam elérte azt, hogy a nemzeti kisebbségek elitje – köztük a magyaroké is – szinte már teljes mértékben eltűnt, a polgári középosztály pedig voltaképpen lemorzsolódott, és maradt csupán egy munkás-paraszti réteg, akikre még mindig nagy befolyást tudott gyakorolni az egyház, amelyet – állításuk szerint – csak akképpen tudhat az államhatalom a kezében tartani, ha teljes anyagi befolyás alá vonja.

Ekkor már hatályban volt a trianoni államszerveződés után megalkotott ún. Kongrua-törvény, az 1926. évi 124. törvény, amelynek tárgya „a kongruális egyházak, az állam által bevett vallásos társulatok ama lelkészeinek kongruája, akik a lelkészi hivatalok igazgatásánál tevékenykednek, valamint más, az állam jóváhagyásával rendszerezített lelkészi-közigazgatási funkciót töltenek be, s ami évi 9.000 cs. korona összegben állapíttatik meg”.⁸ Ez a törvény a Csehszlovák Köztársaság felbomlása, valamint a Szlovák Köztársaság és a Cseh-Morva Protektorátus létrejötte után is hatályban maradt. A Szlovák Köztársaságban a háború alatt az 1941. évi 30. törvény keretében kötelezte el magát a Ti-

7 Czajlik Katalin: *70 éve volt a Csehszlovákiában a kommunista hatalomátvétel*, in: <https://uj szo.com/kozelet/70-eve-volt-csehszlovakiaban-a-kommunista-hatalom-atvetel>

8 Visky István: *A magyar református egyház elszakított részei a két világháború között*, in: http://epa.oszk.hu/01500/01515/00005/pdf/mediarium-iii_048-061.pdf

so-rezsim a kongrua kifizetésére, ugyanakkor itt már megújított feltételekkel: a kongrua kifizetését ugyanis a szlovák állampolgárság megszerzéséhez vagy az állampolgári eskü letételéhez kötötték. A csehszlovák államiság 1945. évi helyreállítása után az egyházi kongrua fizetésének a folytonosságát az 1926. június 25-iki törvény módosításáról szóló 1945. évi 116-os számú köztársasági elnöki rendeletről adódóan biztosították, amely az egyházak és a vallási közösségek papsága fizetéséről, és a legalacsonyabb éves jövedelméhez tartozó illetménykiegészítésről szólt.

Ebben hozott lényeges változást 1948-ban a kommunista államhatalom, amikor elhatározták, hogy újból módosítják az egyházakkal szembeni gazdasági gyakorlatot, és elfogadták az egyházak és vallási közösségek állam által biztosított gazdasági biztonságukról szóló 1949. évi 218. törvényt (219-223/1949. sz. végrehajtási utasításokkal kiegészítve). E törvény tehát már a megváltozott filozófiai felfogáson nyugvó társadalmi viszonyokra alapoz, és amely már nem ismeri a papság autonómiáját a társadalom lelki szférájában sem, hanem közvetlen és teljes – államilag szervezett – anyagi javadalmazásuk révén állami befolyás alá kerülnek. Ezzel együtt a kongura intézményét, mint felesleges intézményt 1949. november 1-jével a nevezett törvény kivezette a gyakorlatból.⁹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a „gazdasági biztonság biztosítása” kissé félrevezető lehet a törvény címezésében, ugyanis az egyházak finanszírozása – e törvény alapján – igazából az egyházak vagyonának előzetes és teljes kisajátításával járt, azon ideologikus elmélet mentén, hogy az állam valójában az egyházi vagyon igazságos elosztásával, majd pedig visszaforgatásával biztosítja az egyházak fenntartását. Meg kell jegyeznünk, erre az egyházak végképp nem szorultak rá, ha minden vagyonukat – minden elnehezítés nélkül – meghagyták volna a tulajdonukban, akkor a felekezetek nagyon szépen fenntartották volna magukat. Azáltal viszont, hogy az állam elvette az egyházi vagyont – és abból vajmi keveset forgatott vissza –, voltaképpen arra is rákényszerítette az egyházakat, hogy még saját forrást is előteremtsenek szolgálatuk anyagi szükségleteinek fedezetéül, hiszen ún. állami kongruát ekkor már csupán csak a papság kb. harmada kapott (a csekély fizetés mellé) valamilyen, az állam javára

9 doc. JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD. – doc. JUDr. Miriam Laclávková, PhD.: *Tradicia a perspektívy odmeňovania duchovných v podmienkach Československej republiky v rokoch 1918 – 1950*, in: <https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/f000223.pdf>

elvégzett feladatok ellátásáért (mint pl. nyilvántartás vezetése vagy éppen hitoktatás végzése, ha engedték).

Az 1949. évi 218. törvény tehát teljes tisztogatást végzett. Megszüntette az egyházak és egyházi intézmények egyéb állami és magánjellegű támogatását (kivéve a persely és templomi adakozást), mert ez ellenében „minden kötelezettséget az állam vállalt és teljesített”, írta az egyik szakfolyóiratban 1950-ben Josef Plojhar jogász. Az állam az egyházi vagyont beépítette a költségvetésébe, amely több milliós összeg a nemzeti gazdasági eredmény részét képezi immár, és amely egyedül csak a munkásosztály termelő tevékenységéből adódóan gyarapodik, nem pedig az egyház munkájából. Mégis, hogy ebből az állam részesítse az egyházat is, csak egy valamit kér tőle – amit a többi állampolgárától is kér –, azaz az állam és törvényei, valamint a népi demokratikus berendezkedés iránti feltételen hűséget és engedelmességet. Ezt az engedelmességet meg kell követelni minden egyházi személytől: a gyülekezeti tagtól egészen a püspökig. Mivel az állam vállalta az egyházzal szemben a voltaképpen fenntartói kötelezettségeket, ezért jogai is vannak vele szemben. Így vindikált magának jogot a legfőbb felügyeletre, és arra, hogy a megüresedett lelkészi helyekre kijelölt személyeket előzetesen jóváhagyja. Vagyis az ideológia az volt, hogyha az állam adja a pénzt, akkor az természetes, hogy a megüresedő egyházi tisztségekre csakis politikailag megbízható emberek kerüljenek. „Ma a munkásosztály irányít bennünket, és a papságnak meg kell találnia ezzel az osztállyal a megfelelő kapcsolatot” – szólt hozzájuk az elvárás.

Az állam és az egyház eme diktált kapcsolatának fenntartása érdekében hozták létre az Állami Egyházügyi Hivatalt is az 1949. évi 217. törvénnyel. Természetesen nem kell sokat bizonygatni, hogy az állam a törvényben vállalt kötelezettségei közül szinte semmit sem teljesített. Az 1949. évi 218. törvény majdnem egy oldalra ráférő 14. szakaszával egy idealisztikus látványt nyújtott a külvilág felé a gondoskodó magatartásáról – amelyben a lelkészi bérezésen kívül, az útiköltség fizetésétől kezdve a költözési költségeken át az egyéb, szolgálattal együtt járó költség kifizetéséig minden megtalálható volt – csak éppen a lelkészi csekély bérezésen kívül semmi mást nem volt hajlandó finanszírozni. Erre reagálva voltak aztán az egyházak részéről ellenállások, különböző formákban, úgymint morvaországi és sziléziai ellenbizottságok létrejötte, amiket

aztán az Állami Egyházügyi Hivatal könnyedén, vagyonuk teljes elkobzásával felszámolt.¹⁰

Nincs tudomásunk arról, hogy a református egyházunkban a lelkészi bérezésen kívül a 14 § közül mást teljesített volna az állam. Voltaképpen az 1949. évi 218. törvény 70. éven keresztül szabályozta az csehszlovákiai/szlovákiai egyházak gazdasági finanszírozását. A lelkészek alapbére mellett biztosította a rangpótlékok és teljesítménypótlékok kifizetését, amelynek összeadásából jött ki egy lelkész bruttó bére. A törvényt összesen tíz kormányrendelet módosította, a legutóbbi a 2014. évi 420-as alkotta meg azt az ún. bértáblázatot, amely öt (C, D, E, F, G) kategóriában állapította meg az egyházi alkalmazottak bérezését:

- C – havi 6,64 eurótól 23,24 euróig
- D – havi 16,60 eurótól 39,84 euróig
- E – havi 26,56 eurótól 66,39 euróig
- F – havi 43,16 eurótól 99,59 euróig
- G – havi 66,39 eurótól 165,97 euróig

Hetven év után azonban az ateizmus egyházakra alkotott törvényének, az 1949. évi 218. törvénynek véget ért a rendeltetése. Mondhatnánk úgy is, hogy ideje volt már egy egyház utálattal telített törvényt lecserélni nos..., egy egyházközömbösséggel teli új törvényre. Nem ez volt az elvárás az egyházak részéről, de ezt kaptuk, és megszületett az egyházak és vallási közösségek anyagi támogatásáról szóló 2019. évi 370. törvény. A törvény megalkotását – egy a kormánykezdeményezésre létrehívott, a történelmi egyházak képviselőiből álló testület keretében – több egyeztető alkalom is megelőzte. Az egyeztetések során a törvény-előkészítés több modellt is felvetett az egyházi képviselőknek az állam és egyház közti pénzügyi kapcsolat rendezése érdekében. A kiindulópont az állam és egyház részleges, de legalábbis minél nagyobb távolságot biztosító szétválasztása volt. Az első modell „az egyháztagnak szerint kalkuláló modell volt”, aminek értelmében az állam 55 000 és 110 000 közötti egyháztagnak esetén legfeljebb 250 lelkész számára biztosítja a bérezést a nemzeti gazdaság átlagbérenek 80%-ban (becsült állami hozzájárulás: 4 140 134 €). A következő felkínált modell az ún. „asszignációs modell” volt, ami szerint minden adófizető az adójának 2%-át felajánlhatja az egyháznak, de ezzel együtt ál-

10 JUDr. Adam Csukás: *CIRKEVNÁ KONKURENCIA V ČESKOSLOVENSKU*, in: <https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/f000223.pdf>

lami támogatásban nem részesülne az egyház (becsült legmagasabb összeg: 1 596 478 €). A harmadik modell az elsőnek, azaz az egyháztagek szerinti modellnek egy módosított változata volt, aminek értelmében a lelkészek béérének támogatása során figyelembe veszik az átlagjövedelmet és az egyháztagek számát (pozitív diszkrimináció). Az új törvény végül aztán – a támogatás szempontjából – a népszámlálás során az egyes egyházakhoz jelentkező hívők száma alapján rendelkezik a támogatás összegéről. Ennek azonban van egy kritikus reakciós hangja is, amit Miroslav Tížik, a Szlovák Tudományos Akadémia szociológusa a következőképpen fogalmazott meg: *„A népszámlálásra való hivatkozás egyértelműen azt jelzi, hogy az egyházaknak eddig kiosztott pénzt most már a tagok száma alapján fogják szétosztani. Erre a kis egyházak fognak ráfizetni, hiszen a hívők alacsony száma és a szétszórtsága miatt sokkal költségszebb adekvát vallási szolgáltatás kínálni”*.¹¹

„Semmi új nincs a nap alatt” – idézhetnénk a Préd 1,9-et, amikor református egyházunk helyzetét vizsgáljuk a trianoni traumától kezdve egészen a jelen korunkig Csehszlovákiában vagy Szlovákiában. Mivel rövid idők váltakozásai alatt annyi név alatt futott már e föld, engedje meg nekem a tisztelt Hallgató-ság, hogy az egyetlen, legalább ezer évet kiállt, biztos nevén nevezem inkább e földet: Felvidék. Hatalmak, államnevek, állami berendezkedések, ideológiák jöttek-mentek, mi viszont és az egyházunk, itt voltunk és itt maradtunk mindvégig, s csak azt vettük észre, hogy rátarti, sürgős-forgós lendülettel mindenki megpróbált bennünket szabályozni, azt gondolva, hogy nála van a bölcsék köve. Utálattal, ellenszenvvel jöttek és el is mentek. A történelem Ura ugyanis mindig gondoskodik az életképtelen felbukók eltűnéséről is. *„A víz szalad, a kő marad”* – írja Wass Albert (Üzenet haza). Ma megint rajtunk van egy elnyomó, csobogó szorgoskodással teli állami szabályozni akarás, de most megint csak rezignált hittel azt tudjuk üzeni: de a kő marad, a kő akkor is marad.

11 <https://korkep.sk/cikkek/tarsadalom/2019/07/09/valtozik-az-egyhazi-finanszirozasa-szlovakiaiban-uj-rendszer-szerint-fogjak-kapni-a-tamogatásokat/>

Isten szolgája Esterházy János vértanúsága és mai értelmezése

Molnár Imre¹²

A szentek történetéből tudjuk, hogy az az ember, aki átadja magát Isten akaratának az az isteni kegyelem befogadása által maga is Jellé változik. A szentek és boldogok annak a korszaknak Jelei, melyben élniük adatott. S ezen korszakokat a szentek s boldogok által megélt élet jelén keresztül tudjuk leginkább jellemezni, értelmezni. Korának ilyen, egyre fényesebben ragyogó jelévé válik Isten szolgája Esterházy János is, akinek boldoggá avatási eljárása 2019. március 25-én kezdődött meg Krakóban.

Életrajzi összefoglaló

Gróf Esterházy János 1901. március 14-én született Nyitraújlakon, a lengyel Tarnowska Erzsébet grófnő és gróf Esterházy János Mihály gyermekeként.

A Trianon után Csehszlovákiába szakadt közel egymilliós felvidéki magyarság kiemelkedő vezetőjeként politikai pályafutását az Országos Keresztényszocialista Párt elnökeként kezdte 1932-ben. 1935-ben Kassán prágai parlamenti képviselővé választották, s 1945-ig a magyar népcsoport jogvédőjeként tevékenykedett. Az általa alkotott „szlovákiai magyar család” eszméjéből kiindulva egységben látta és szolgálta a szlovákiai magyar társadalom minden rétegét, saját szavaival: „nemre, fajra és felekezetre való tekintet nélkül.” Jelentős szerepet vállalva a (cseh)szlovákiai magyar művészi élet fejlődésében, sosem feledkezett meg az irodalmi és művészeti mecenatúra feladatáról.

Annak ellenére, hogy személye folyamatos támadások kereszttüzeiben állt, sohasem szűnt meg hirdetni a közép-európai (s elsősorban a magyar-szlovák) sorsközösség és kiengesztelődés fontosságát. A szlovák népet nemcsak szavakban nevezte testvéri nemzetnek, de konkrét tettekkel is segítette a Magyarországra került szlovák nemzetiség életét és fennmaradását.

12 Dr. Molnár Imre, szociológus, történész, diplomata.

1939-ben tevékenyen részt vett a lengyel menekültek magyarországi befogadásában, ezért rendőri felügyelet alá helyezték őt az újonnan létrejött Szlovákiában, ahol hosszú ideig megtagadták pártja hivatalos bejegyzését. Párthíveivel így csak személyes látogatásai által, vagy a magyar sajtón keresztül érintkezhetett. Politikáját a keresztény, nemzeti és szociális hármassággal építette. „A mi jelünk a kereszt!” - jelszóval elutasította a náci és a nyilaskeresztes ideológiát, de ugyanígy elítélte a bolsevik ideológiára épülő kommunista államrend megvalósult gyakorlatát is. A szlovák parlament egyetlen magyar képviselőjeként, 1942-ben egyedül ő utasította el a zsidóság deportálását kimondó törvény megszavazását. Ezt követően számos üldözött zsidó életét mentette meg Magyarországra menekítve őket. A Gestapo körözte, a nyilasok letartóztatták, Szlovákiában pedig fél év börtönbüntetésre ítélte őt a Tiso rendszer bírósága. A háború utolsó hónapjaiban Pozsonyban rejtőzködött.

1945 után önként vállalva a reá váró üldözöttséget és a szenvedést, a nyugatra távozás helyett felkereste Gustáv Husák belügyi biztost, hogy tiltakozzon a csehszlovákiai magyarokat a Beneš-dekrétumok miatt érő üldözés és jogfosztás ellen. Válaszul letartóztatták, majd átadva őt az NKVD-nek, több ezer felvidéki magyar társával együtt a Szovjetunióba hurcolták, ahol Moszkvában 10 év kényszermunkára ítélték. A Gulagon töltött rabsága idején, távollétében, 1947-ben, Pozsonyban kötél általi halálra ítélték. Négy év után, az ítélet végrehajtására szállították őt súlyos betegen vissza Csehszlovákiába, ahol halálos ítéletét a kommunista hatalom kegyelemből életfogytiglan tartó börtönre változtatta.

Esterházy 12 évig szolgálta népét hivatásából fakadó keresztény politikusként, majd 12 évig szenvedett kommunista börtönökben. A keresztény emberség és a felebaráti szeretet tanújaként népéért és ellenségeiért egyaránt imádkozva, 1957. március 8-án, a szentség jegyében halt mártírhálál a morvaországi Mírov börtönében. Az életét és lassú kínhalálát vezeklésként Istennek felajánló Esterházy elhunytja után a hatóságok még földi maradványait sem voltak hajlandók kiadni családjának.¹³ Temetésére, csak halála után 60 évvel kerülhetett sor, végakarátának megfelelően, szülőföldjén a Zoboralján.

13 Molnár Imre: Esterházy János élete és mártírhála., Budapest, Méry Ratio Kiadó, 2022., 443.

Esterházy Krisztus hívó laikusként politizált. Kezdetől fogva hivatásának és hitvallásának tartotta, hogy védelmezze az „Őseinktől örökölt” keresztet (a keresztény hitet), a földet (a szülőföldet) és a rajta élő embert.

„Szívünk, lelkünk nagy kincsét, nemzeti öntudatunkat és Krisztus Urunkba vetett hitünket ne tévesszük szem elől egy pillanatra sem. Ápoljuk, őrizzük ezt, mert ez az egyetlen pozitív érték, amelyet senki el nem vehet, és amelynek varázslatos ereje átsegít a legnehezebb megpróbáltatásokon is”¹⁴

Politikusi hivatását a Rerum Novarum enciklika alapjaira építve, mély keresztény hitéből fakadó hivatástudattal végezte. A második világháború vége felé a szovjet hadsereg közeledtére sem menekült nyugatra, mert az volt az elve, hogy az elkövetkező nehéz időkben azok mellett kell maradnia, akiket eddig képviselt, vagyis honfitársai mellett. Gróf Esterházy János tisztában volt azzal, ami reá várt, mégis szülőföldjén, Szlovákiában maradt. Hitből fakadó döntésként önként vállalta a keresztet, s az ezzel járó meghurcoltatást, a megaláztatást és a végtelennek tűnő szenvedést.

Az Útkereszteződés: Ő Jézus követését választja...

Élete 1945 tavaszán, a szovjet hadsereg területfoglaló „felszabadításával” olyan útkereszteződéshez érkezett, melyben rá kellett jönnie, addigi életét, politikusi munkáját nem folytathatja, e téren számára már nem létezik tovább vezető út. Megoldásként kínálkozott számára a nyugatra való távozás, de ő hivatásához hűen, lemondott a menekülés lehetőségéről és a helyén maradt. Tudta, a reabízottaknak az elkövetkező nehéz időkben is szükségük lesz rá. Erre utal politikusként utolsó, a budapesti nyilas letartóztatásból való hazatérése után írott körlevelében is: „Nehéz körülmények között kerültem ismét az éltre, de rendületlenül bízom a magyarok Istenében, hogy meg fog segíteni engem, s rajtam keresztül az egész itteni magyar családot.”¹⁵ Az 1945-ben reá váró útkereszteződésben tehát ő a felfelé, Isten felé vezető utat választotta. Hitéből és a reabízottak iránti szeretetéből fakadóan tudatosan választotta az áldozathozatal útját úgy, mint egykor Mestere, Jézus, aki szeretetből áldozta életét az

14 Új Hírek, Pozsony, 1940. Karácsonyi szám, 1.

15 Esterházy János utolsó hivatalos körlevele a Magyar Párt szervezeteinek, 1945. II. 21. In: Molnár: Esterházy János élete és mártírhalála., Budapest, Méry Ratio Kiadó, 2022., 281.

emberekért. Ugyanez az áldozatos szeretet készítette Esterházy Jánost is arra, hogy Jézus követésének golgotai útját választva, felajánlja önmagát Istennek áldozatul. Ő maga, így számolt be erről, nővérének, Lujzának írott levelében: „A háború vége felé, körülbelül amikor a pesti ostrom kezdődött, akkor kezdem imádkozni azért, hogy a jó Isten engedje meg, hogy szenvedések és nélkülözések árán méltóvá váljak arra, hogy Őt megtisztulva követhessem. És mivel ezt kértem, ezért imádkoztam, mikor az oroszok elszállítottak, és aztán később is, teljesen nyugodt voltam – és mikor már úgy éreztem, hogy helyzetem nagyon nehéz – egyszerűen azt mondtam magamnak, hogy nem szabad kétségbe esni, hanem örülni kell, mert az Úr Jézus meghallgatta kérésemet.”¹⁶ Esterházy János levelét átelmélkedve Paxy László, néhai felvidéki katolikus pap felteszi a kérdést: „Nem tehetett volna többet népéért, ha kimegy nyugatra, mint oly sokan mások és ott dolgozik népe javára? Helyes megoldás volt itt maradni és vállalni a tengernyi szenvedést és a vértanúhalált? Ha döntéseinket, megoldásainkat rövid földi életünk szempontjából mérlegeljük, ha az áldozatot, a szeretetet értékrendünkben az utolsó helyre tesszük, akkor a gróf magatartását ügyetlennek, meggondolatlanak minősíthetjük. Ez azonban pogány életfelfogás, mely a keresztben, szenvedésben ostobaságot lát és elutasít életidegennek, értelmetlennek minősít minden áldozatot, szeretet megnyilvánulást. Esterházy János magatartása, áldozata keresztény szemmel nézve hősies lelkületre vall.”¹⁷ Mindezt ő maga is tudatosította, hisz egy korábbi beszédében el is mondta, hogy népének szolgálata áldozatot követel. „Mi a történelmünkéből megtanulhattuk azt is, hogy csak az olyan törekvés jut diadalra, melynek mártírjai vannak.”¹⁸ Minél inkább növekedtek a rábízottak megpróbáltatásai¹⁹, annál inkább növekedett benne az eltökéltség arra, hogy meghátrálás helyett szeretetből szolidaritást vállaljon népével és osztozzon szenvedéseinek keresztjében is.

Ez a szenvedés-átvállalás legközelebbi szerettei irányában kezdődött meg az életében. Pozsonyi letartóztatása után a Vasútigazgatóság Kempelen utcai

16 Esterházy János pozsonyi járványkórházból, nővérének Lujzának írott levele. In: Isten Szolgája Esterházy János Emlékkönyv III., METEM, Budapest, 2021., 50.

17 Uo.: 61., Paxy László: Üzenet a rabkórházból.

18 Esti Újság, 1935. V. 14. 1.

19 A Beneš-dekrétumok és az új Csehszlovák Köztársaság Kassán kihirdetett kormányprogramja, a kollektív bűnösség elve alapján, teljes jogfosztottságra és az országból való kiűzésre ítélte a felvidéki magyar nemzetközösséget.

pincéjéből sebtében kialakított börtönben élte át a kínzással járó vattások első próbáját, amiről a későbbiek során egy levélben számolt be szeretteinek: „Még amikor a Kempelen utca pincéjében ültem és megismerkedtem vendéglátóim szisztémájával (azaz éhezés és különféle szekatúrák, verés – M.I.), borzadva gondoltam arra, hogy Ti is ilyen helyzetbe kerüljétek.... És itt igazán mondom, hogy szinte megbolondultam, ha arra gondoltam, hogy a gyerekek ilyen szenvedésen kellene átmenjenek. És imádkoztam, kérve az Úr Jézus legirgalmasabb szívét, hogy óvjon meg Titeket – és ez az aggodalom érettetek és a gyerekekért, az apának, a szülőnek az aggodalma volt ártatlan gyermekeiért.”²⁰ Ez „ugyanaz a lelkiület, mint Jézusban volt” - írja Paxy atya: „Jézust sem a saját szenvedése kötötte le, hanem azok sorsa, akikért a tengernyi kínt és megaláztatást vállalta. Ez az önmagáról megfélemlítő, szeretteiért aggódó, szenvedő szeretet hatja át Esterházy János egész levelét és tanúskodik önzetlen szeretetéről, amely a börtönökben átélt szenvedések és megpróbáltatások nyomán megerősödött, megizmosodott.”²¹

A rab Esterházy saját sorsában tehát mintegy magára vállalta szerettei szenvedését is és az értünk szenvedő Jézus szívének irgalmasságában bízva imádkozott övéiért. Ugyanezen okból vállalta magára elítélésének koholt vádjait is Moszkvában is, ahol megfenyegették, ha nem írja alá a vádiratot, szeretteit is ide deportálják. A vádirat nem létező bűneit²² magára vállalva mentette meg szeretteit az elhurcolás nyomán rájuk váró szenvedésektől.

A gyermekei és családja iránt érzett édesapai aggodalomhoz hasonló felelősséggel gondolt arra a szlovákiai magyar népcsoportra is, melynek tagjait következetesen testvéreiként szólította meg, s melynek szenvedéseit szintén enyhíteni szeretne volna.²³ Ez a lelkiület kísérte őt végig az őt elnyelő fogolytáborok és börtönök sokaságán. A Szovjetunió-béli kegyetlen bánásmód idején tudatosult benne a hit és az ima ereje, amely képes volt felülmúlni a legkegyetlenebb börtön körülményeket is és amely a legszörnyűbb körülmények közepette is biztosította számára Isten vigasztaló közelségét.

20 I. m.: Esterházy János pozsonyi, 50.

21 I. m.: Paxy, Üzenet, 62.

22 pl.: Hitler tanácsadója volt, fasiszta pártot vezetett, szovjetellenes partizánharcot szervezett, angol kém volt... stb.

23 I. m.: Molnár: Esterházy, 281.

Moszkvában, 10 év kényszermunkatáborra való elítélése után, minden földi értékétől (még ruháitól is)²⁴ megfosztva, egy szibériai haláltáborban kellett új-rakezdenie életét. Egyedül hitétől nem tudták megfosztani. Ez világlik ki első, családjához eljutó, életjelként küldött üzenetéből is, amelyből szerettei csak két évvel elhurcolása után értesülhettek sorsáról és hollétéről. Ez az üzenet egy 1947 őszén, Lengyelországon keresztül érkezett cédula volt, melyen lengyelül írva a következő szöveg olvasható:

„János kéri, adják tudtára anyjának (Etusnak, gyermekeinek – János, Alice és Lulunak), hogy egészséges vagyok. 10-et kaptam. [...] Hitemet nem veszítem. Az Úr Isten és minden szentjeink segítenek itt. Imádkozom értetek, mindenkiért. Áldalak és öllelek mindannyitokat. Bibi.”²⁵ Arról, hogy ez a hitvallással felérő életjel nem csupán az otthoniak vigasztalásának céljából íródott, hanem valóságosan megélt tapasztalatot rejt magában, fogolytársa, a vele együtt Gulagra hurcolt Csáky Mihály tett tanúságot csodával határos szabadulását követően: „Siralmasnál siralmasabb viszonyok uralkodtak ott. A Közép-Európából ide került foglyok, ki gyorsabban, ki lassabban, minden reményüket veszítve fokozatosan vetkőztek ki emberi mivoltukból, törtek le testileg-lelkileg. Nem úgy Esterházy. Ahogy süllyedtek a többiek, úgy emelkedett ő, úgy nőtt napról napra, és lett közéleti férfiből a szó legnemesebb értelmében: emberré...Levetette az emberi gyarlóságokat, és csak a magasabb, szentebb célok érdekelték... mély keresztény hitét, megrendíthetetlen magyar meggyőződését és határtalan bizalmát az igazság győzelmében, fogolytársai vigasztalására és felemelésére fordította.”²⁶

A szibériai TBC-vel fertőzött szervezettel, súlyos betegen találkozott a Sangorodok Protok nevű szanitéc táborban egy másik magyar rabtársával, a Vas megyéből fiatalon, alig 16 évesen elhurcolt Hetényi Józseffel, akinek visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a testileg „szánalmasan lesoványodott”, „csont és bőr” Esterházy János „csodálatos türelemmel viselte” szenvedéseit, és súlyos tüdőbetegsége ellenére is „sugárzott belőle a lelkierő”. Ahogy leírásában és ta-

24 Útközben fogolytársai mindenét elrabolták, úgyhogy anyaszült meztelenül, egy ócska katonakabátban (amit rádobtak) érkezett a táborba. In: Molnár Imre: Kegyelem életfogytig. Esterházy János szenvedéstörténetének dokumentumai Mycielski Esterházy Mária feljegyzései alapján (III. bővített kiadás), Budapest, METEM, 2021, 45.

25 A Bibi megnevezés, Esterházy gyermekkori beceneve. In: A mi jelünk a kereszt. Isten szolgája Esterházy János élete és vértanúsága, Alsóbodok, 2020, 25.

26 Csáky Mihály: Hősiesség a XX. században. Új Hungária, 1959. V. 30, 1.

núságtételében nevezte, Esterházyt, a „Magyarok szenvedő Krisztusát” saját sorsára panaszkodni senki nem hallotta. Ehelyett ő volt az, aki vigasztalta és a jóra intette rabtársait.²⁷

Számtalan bűnöző is volt vele a táborokban, akiknek a társasága újabb szenvedést okozott részére. „Káromkodtak, átkozódtak, trágárságokat beszéltek, és Jánost csúfolták, amiért imádkozott”.²⁸ A végén az őnök is felfigyeltek, hogy mennyit imádkozik, de nem bántották emiatt. Azt hitték róla, hogy pap. Imáélete, itt a szovjet táborokban kezdett elmélyülni, s jutott a kontempláció olyan szintjére, amelyről későbbi pap és szerzetes rabtársai is csak csodálattal és mély tisztelettel tudtak beszélni.²⁹

Esterházy János, tehát egyre mélyülő hitével és az imádság által kapaszkodott az Úr Istenbe, kinek jelenlétét, segítségét számtalanszor volt alkalma megtapasztalni. Ezzel párhuzamosan növekedett és erősödött lelkében az Istenbe vetett remény és bizalom is. Pozsonyba való hazaérte után, az egyik börtönlátogatás kapcsán, húga, Mária ezt írta Párizsban élő nővérüknek, Lujzának: „Amikor mondtam, hogy Franek munkahelyet akar változtatni és ezért kér imát, csak annyit válaszolt: „jól van, akkor imádkozni fogunk”. Ezt olyan hangszílyal mondta, mintha valakinek olyan kérésére válaszolna, amelyről meg van győződve, hogy azt el is intézi. Igazán nagyon közeli és bensőséges kapcsolatban lehet Vele³⁰. Ez talán bután hangzik, de ez valóban így van.”³¹

1949 tavaszán, a Gulagról való hazatérése után, Esterházy János egy rövid időre kórházba került, ahol néhány levelet szabadon megírhatott szeretteinek. Az egyik ilyen levelében leírta azt is, hogy kik is valójában az őt segítő „minden szentjeink” akikkel gyakran szövetkezett egy-egy imaszándéka előterjesztése kapcsán a mennyei seregekből: „Most pedig édes Maminkóm és Lulkóm, megírom nektek, hogy milyen sorrendben és kiknek a segítségét kértem az egész idő alatt, naponta legalább kétszer: Jézus urunk legirgalmasabb szíve, a boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szt. Szíve, Őrangyalom, Szt. Terézke és Kaszap István (együttesen), Szent János evang., Szent József, Szt. Tamás,

27 Hetényi József, A magyarok szenvedő Krisztusa volt. In.: Molnár: Kegyelem, 156–159.

28 I. m.: Molnár, Kegyelem, 49.

29 Orosch János: Ne féljünk szentnek nevezni Esterházy Jánost, In. <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2021/10/orosch-janos-prekonceptioink-rabjai-vagyunk>

30 Azaz a Teremtővel.

31 I. m.: Molnár: Kegyelem, 85.

Szt. Péter ap., Szt. Pál ap., szt. Jakab ap., szt. Benedek, Szt. Gellért, Szt. István király, Szt. Imre, Szt. László király, Magyarország Nagyasszonya, Szt. Margit királynő, Árpád-házi Szt. Erzsébet, Szt. Hedvig királynő, Szt. Erzsébet, Szt. Anna, Dzikóvi Szűz Mária,³² sw. Stanislaw Kostka, sw. Andrzej Bobola, sw. Kinga, Matka Boska Czeszochowska, Matka Boska Ostrobramska³³, Szt. Ferenc, Szt. Ignác, Szt. Antal, Szt. Alajos, Szt. Ilona, Fatimai Szűz Anya, Lourdesi Szűz Mária, Máriavölgyi Szűz Anya, csíksomlyói Szűz Mária. És, hogy milyen irgalmasan segítettek és meghallgatták kéréseimet.”³⁴

Isten szolgája Esterházy János számra tehát az imádság volt az a közeg, amelyben az istenkapcsolata megerősödött és kiteljesedett. Néhány rabtársa, szabadulás után személyesen is arról számolt be Máriának, hogy „...voltaképp egész nap imádkozik.”³⁵ Egy másik társa elmesélte, hogy János: „többnyire imádkozik, korábban (amikor lehetett - MI) ministrált, újságot olvas, néha tréfál vagy valami tanulságosat mond nekik.”³⁶

A Gulagból visszatérve, szeretteinek írott leveleiből jól kirajzolódnak azok a szándékok, amelyekért Isten szolgája Esterházy János a szovjet táborok poklaiban egyre inkább Krisztusba kapaszkodva imádkozott. Lássuk imaszándékait sorrendbe szedve:

Önmagáért

Gyakorló politikusként még az egyik, 1939-ben elmondott nyilatkozatában beszélt arról az értékrendről, amelyet magának vallott: „Végtelenül komoly és rendkívül súlyos időköt élünk, amelyekben fokozott a felelősségünk Istenünkkel, nemzetünkkel, családjunkkal, utódainkkal és magunkkal szemben. De vállaljuk ezt a felelősséget...mert rendületlen a bizalmunk és hitünk az isteni igazságban.”³⁷ Nyilatkozatában önmagát az utolsó helyen említő Esterházy János a rabság szenvedésében, önmaga gyöngeségét és esendőségét megtapasztalva önmagára is gondolt, önmagáért is imádkozott. Igaz nem az egészségéért, nem

32 A Tarnowski család dzikóvi kastélyának kápolnájában lévő kegykép.

33 A lengyelek wilnói nemzeti kegyhelyén látható az Ostrobramai Szűz Mária ikonképe.

34 Esterházy János 1949. 05. 24-én írott levele édesanyjának és nővérének, Lujzának (kézirat).

35 I. m.: Molnár: Kegyelem, 173.

36 I. m.: Molnár: Kegyelem, 175.

37 I. m.: Molnár: Esterházy 287.

is a szabadulásáért, hanem a legfontosabbért, azért, hogy jól fel tudjon készülni az Istennel való, a Gulag kegyetlen körülményei között bármikor bekövetkezhető elmúlásra³⁸

„Legjobban attól félttem, hogy szent gyónás és szent áldozás nélkül kell meghalljak. És ezért Szent Terézkéhez és Kaszap Istvánhoz azért imádkoztam minden nap, hogy eszközöljék ki az Úr Jézusnál, hogy halálom előtt meggyónhassak és szent áldozáshoz járulhassak...ha nem gyónhatnék és nem áldozhatnék halálom előtt, akkor eszközöljék ki, hogy utolsó pillanatomig öntudatomnál legyek, hogy az Ő segítségükkel utolsó percemig tudjak ájtatosan imádkozni és a bűneimet bánni, hogy üdvözülhessek.”³⁹

Isten szolgája, Esterházy János számára mindennél fontosabb, hogy a kegyelem állapotában legyen, amikor elszólítják majd a földi életből. Nem egy állapotot vagy pillanatot félt, hanem egy kapcsolatot, amiből élt és ami éltette őt. Azt a kegyelmi életet, mely a Gulagban a lelki áldozásban, a később, a csehszlovákiai börtönökben pedig a valóságos szentségi találkozások által tartotta fenn és táplálta őt. Mélységes alázatosságában azt is tudta, hogy ebben kitarítani és megmaradni, önmaga erejéből képtelen. Ezért a szentek segítségéért, közbenjárásáért könyörgött és azokra támaszkodott, akikről tudta, hogy a próbát sikerrel megállták, mert megkapták az ehhez szükséges erőt és akiknek égi segítségére ő is számíthat.

A bűnbocsánatért

Esterházy János, szeretteinek írott leveleiben több alkalommal is kitér a bűnbánat kegyelmére, amelyet szinten minden egyéb kérést megelőzően tartott fontosnak a maga számára. A bűnbánat felindítása számára és együtt jár a kereszthordozás vállalni tudásának kegyelmi ajándékával: „Most még egy nagy kérésem van. Imádkozzatok azért, hogy én tudjak igazán ájtatosan imádkozni, bűneimet a tökéletes bánattal megbánni és keresztemet alázatosan és örömmel hordozni. Ezt nagyon kérem tőletek és előre is nagyon köszönöm.”⁴⁰

38 I. m.: Paxy: Üzenet, 64.

39 Esterházy János levele, 1949, In: Isten szolgája, 52. Esterházy János kérése teljesült halálának pillanatában. Lásd erről Ján Janků tanúságtételét. In: Molnár: Kegyelem, 195–166.

40 Esterházy János 1949. 05. 24-én írott levele nővéréhez, Lujzához (kézirat).

„Csak az önmagából kilépő, az önzés csigaházát elhagyó lélek képes együtt érezni embertársaival és értékelni mindazt, amit Isten tett és tesz értünk” - írja ezzel kapcsolatos elmélkedésében Paxy atya, majd így folytatja: „Csak a szenvedésekben megedződött szeretet tudja megérteni a szeretetet. A szenvedés, ha olyan lelkülettel fogadjuk és vállaljuk, mint Esterházy János, meglátatja nyomorúságainkat, de nem azért, hogy elkeseredjünk, hanem, hogy igaz bűnbánatra indítson, s imaéletünknek tápot adjon. A gróf megtanult imádkozni és imáinak nagy volt az ereje.”⁴¹

A hazatérésével kapcsolatban

Hazatérése kapcsán is meg volt a maga sajátos belső útja. Haza szeretett volna térni, de ettől voltak sokkal fontosabbnak tartott céljai is. Minderről így írt levelében Lujzának: „De ha nem térhetnék haza, eszközöljék ki kegyesen az Úr Jézus Krisztusnál, hogy olyan helyzetbe kerüljek, bárhol is legyen ez, hogy reggelenként szentmisére járhassak, és minél gyakrabban járulhassak szent áldozáshoz, hogy az Úr Jézus legirgalmasabb testének magamhoz vétele által megerősítve, a megszentelő kegyelem birtokában olyan mélyen vallásos, katolikus életet, manrézai⁴² életet élhessek, hogy az Úr Jézusé lehessek már életemben, hogy aztán az övé lehessek halálomban is. Aztán kértem, hogy tegyék lehetővé akkor, hogy legyen egy missálém⁴³ és egy manrézai imakönyvem, hogy ezek segítségével jobban tudjak imádkozni.”⁴⁴

Esterházy János igazságtalanul viselt szenvedései közepette tehát Istenbe kapaszkodott. A magyar-lengyel szentekhez, illetve Kis Szent Terézhez és Kaszap Istvánhoz fordul segítségért. Mit kér az ő közbenjárásuk által Istentől a Gulag poklaiban? Fogolytáborban szenvedő rabként szabadságot? Nem! Ártatlanként igazságszolgáltatást vagy rehabilitációt? Nem! Grófként vagyonának visszaszerzését vagy jólétet a maga számára? Nem! Politikusként hatalmat? Dehogy! Ezeket, illetve az ehhez hasonló világi fogalmakat meg sem említi levelében. Ehelyett azt kéri, hogy szentgyónáshoz és szentáldozáshoz járulhasson és halála órájáig imádkozni tudjon, hogy üdvözülhessen. S az Úr

41 I. m.: Paxy: Üzenet, 62.

42 Elcsendesedő, lelki élet.

43 A szentmise részeit tartalmazó imakönyv.

44 Esterházy János levele, In: A mi jelünk a kereszt., 53.

válasza nem késik: „És ma édes Lulkóm, Pozsonyban vagyok kórházban (tehát nem otthon), van itt egy kápolna, ahol minden nap van szentmise (hétköznap reggel 6-kor, vasárnap 7-kor, de én nem járok minden nap, mert ez egy kicsit fárasztó volna), van egy missalem (a Te régid) és Mariska fog hozni egy man-rézai imakönyvet...Hát, ha ez nem csodálatos és százszázalékos ima meghallgatás, akkor semmi. Hát igazán nem lehet nem könnyezve megköszönni ennyi kegyemet és irgalmat”⁴⁵ - írja levelében, nővérének, Lujzának, hála telt szívvel és lélekkel Esterházy János.

Szenvedő társaiért

Esterházy, hazakerülése után, a pozsonyi fertőzőkórház rövid ideig tartó, szabadabb körülményei közt hozzátartozóinak írott egyik levelében ír azokról a fiatal fogolytársairól is, akik fiatalon, hozzá hasonló kegyetlen viszonyok közé kerültek a Gulagban, s akiket „nagyon sajnáltam”. A sajnálat és a szolidaritás érzése késztette őt arra, hogy egyetlen fegyverével, az imádság erejével próbáljon segíteni rajtuk. Íme az egyik ilyen eset leírása Isten szolgája saját szavaival: „1946-ban, mikor abba a táborba kerültem ahol Leosiaval⁴⁶ megismerkedtem, egy barakkban laktam egy fiatal lett fiúval (19 éves). Neve Janulatis Péter (református) volt. ... Mikor a kórházba kerültem, nagyon rosszul voltam, hisz délelőtt is 40 fokos lázam volt. ... Mikor pár nap múlva jobban lettem látom, hogy az én kis barátom oly gyenge, hogy mozogni sem tud, semmit sem eszik, szörnyen szenved. A doktornőt megkérdeztem, hogy mi van vele, mire Ő megmondta, hogy a fiú mellhártyagyulladásal került a kórházba. Aztán ez kifejlődött gennyes tüdőgyulladássá és azonfelül a fiúnak kavernás t.b.c. -je van, s a szíve sincs ott, ahol normális embereknél, hanem sokkal inkább jobbra és olyan gyenge és rendetlen a működése, hogy minden pillanatban felmondhatja a szolgálatot. De azonfelül a tüdeje és gyomra olyan állapotban van, hogy menthetetlen – pár nap és vége. El is hittem, mert rettenetesen nézett ki. Jóformán eszméletlen volt és semmit sem evett. Nagyon sajnáltam. És akkor elhatároztam, hogy egy kilencedet fogok mondani a Kis Szt. Terézkéhez és Kaszap Istvánhoz. Mivel magam még nagyon gyenge voltam, úgy, hogy az imádság is

45 Uo.: 53.

46 Valószínűleg lengyel származású ápolónő, akinek segítségével Esterházy levelet küldhetett szeretteinek.

fárasztott, úgy gondoltam, hogy ha kettőjükhöz közösen imádkozom, ezt is el fogják fogadni. Sajnos nem emlékszem pontosan melyik napon kezdtem és így azt sem tudom, melyik napon fejeződött be a novenna⁴⁷, de valahogy január vége fel kezdtem és így február elején fejeztem be. Tehát elkezdtem az imákat – egyik nap a másik után telik, a gyerek állapota változatlan, nem eszik, s jóformán eszméletlen. A doktornő csodálkozik, hogy a gyerek még él, mert szerinte meg kellett volna haljon – én meg imádkoztam és drukkoltam. A nyolcadik nap eltelt és a helyzet változatlan. Aznap a doktornő azt mondta, hogy 1-2 napja van maximum. A kilencedik nap reggel az ágyamból átkucskálok az ő ágyára. Önkívületben fekszik és nyög. Elimádkoztam rendes imáimat és a végén kezdem a novenna utolsó fordulóját. Befejeztem és aztán egy kicsit elaludtam. Felébredek egy idő múlva (nem tudom hány óra volt, mert óránk nem volt) és átnézek a kis fiú ágyára – látom, hogy a fiú félig ül az ágyában! Mondhatom, hogy abban az órában amikor befejeztem a novennát, a fiú egészségi állapotában hirtelen teljes változás állott be – a napokig tartó kínos, letargikus állapotból, mondhatni haldoklásból minden átmenet nélkül a gyógyulás olyan stádiumába került, hogy mindenki, de főleg a doktornő csodálkozott. Még aznap kezdett jó étvágyal enni, fájdalmai teljesen megszűntek és egy hét múlva már felkelt. Márciusban elvitték röntgenre és megállapították, hogy kavernái teljesen bezárultak és attól kezdve eljövetelemig (1949. II. 15.) együtt voltunk és ő teljesen egészséges volt, cigarettázott és a legnagyobb hidegben is kijárt. Tökéletesen meggyógyult.”⁴⁸ „Csodálatos a lett fiú hirtelen és megmagyarázhatatlan gyógyulása, de még ennél is csodálatosabb az a hit és bizalom, amely a grófot arra készítette, hogy szíve-lelke minden szeretetét bevettve küzdjön egy számára idegen fiatalember életéért, amikor minden emberi számítás szerint, a fiú állapota teljesen reménytelen volt. Mi más volt ez, mint a remény harca a reménytelenség ellen, a lélek küzdelme a test nyomorúsága ellen? [...] Gróf Esterházy János nemes lelkületére vall, hogy amíg a saját gyógyulásáért nem könyörög, soha nem tapasztalt intenzitással harcol, imádkozik a más felekezethez tartozó lett fiú életéért. Mi más ez, mint az önmagáról megfélelmező önzetlen krisztusi szeretet, amely példamutató számunkra?”-írja kommentárában Paxy atya.⁴⁹

47 Kilenc napon keresztül mondott imasorozat.

48 Esterházy János levele, In: A mi jelünk a kereszt., 51-52.

49 I. m.: Paxy: Üzenet, 63–64.

Ezt a véleményt erősíti az az Esterházyval kapcsolatos apró epizód is, amely közvetlen hazaszállítása után történt a pozsonyi rendőrségi fogdában, s amelyről a család egy közeli ismerőse, Szlovák bácsi számolt be János húgának, Máriának: „Sírva meséli, hogy hallotta, milyen beteg a János, s amellett még ő vigyáz a fogolytársai egészségére. Mivel a rendőrségi fogházban nem adtak neki külön poharat, inkább nem ivott három napig, hogy meg ne fertőzze a többieket. Hihetetlen (de igaz)!”⁵⁰

Mária naplójában jegyezte fel, hogy a Gulagban János egyik fogolytársa úgy gyógyult fel súlyos skorbut betegségéből, hogy János „odaadta neki hagymakészletét”, amelyet annak a súlyos beteg lengyel professzornak az özvegyétől kapott csomagban, aki szintén rabtársa volt, s akit ő holtig ápolt a kórházbarakkban.⁵¹ A vele együtt elhurcolt Csáky Mihály visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a rab Esterházy János „ugyanolyan sanyarú sorsban volt, mint a többi, mégis talált módot, hogy rajtuk segítsen, megossza elégtelen ebédjét, tanáccsal lássa el őket, és példát mutasson.”⁵² Erről számolt be az Esterházyval együtt elhurcolt, de a Gulag rabságból Pozsonyba visszatért Teszár Béla is, aki Máriának elbeszélve, „úgyszintén nagyon kihangsúlyozta (Esterházy) önzetlenségét és nagylelkűségét, valamint a társakkal való szolidaritását. Pl. az ítélethirdetés után, berakták őket és egy csomó idegent valamilyen nagy terembe. 70–80 személyt, akik összeverekedtek a priccshelyekért, amiből túl kevés volt. Ő csak állt és nem akart előbb lefeküdni, csak, amikor látta, hogy az Ő tizenegy emberének már van helye. Vagy egyik alkalommal, amikor Bélától éjjel a szomszédja ellopta a kenyérét – az egész napra 60 dkg-ot kaptak és nem többet, János megosztozott vele a sajátján!”⁵³ De nemcsak az egészségükre vigyázott. Húga, jegyezte fel, hogy a Gulagból való hazatérése után Pozsonyban, a fertőzőbetegek kórházában egy betegtársa védelme érdekében szólalkozott össze az egyik orvossal, „aki szinte embertelenül bánt a beteggel.”⁵⁴

50 I. m.: Molnár: Kegyelem, 38.

51 Uo.: 54.

52 I. m.: Csáky: Hősiesség, 1.

53 I. m.: Molnár: Kegyelem, 111.

54 Uo.: 57.

A bűnösök megmentése

Rabtársra, Hetényi József jegyezte le, hogy a testileg összetört fizikumú Esterházy János „mint egy jó apa”, amint ereje engedte, azonnal hozzáfogott fiatal magyar fogolytársa neveléséhez, tanításához. Mivel fontos volt számára az ő lelki üdvük is az imádság mellett lelkiismereti kötelességének érezte azt is, hogy intő szavaival, atyai szeretetével rabtársait a jó útra térítse, „mivel rettenetes volt a táborban a prostitúció”. Saját leírásában így számol be erről a tevékenységéről: „Mivel rettenetes volt a táborban a prostitúció, mert hisz együtt voltunk elzárva férfiak és nők, kötelességemnek tartottam a magyarokat ettől visszatartani. Mivel pedig hogy ezen az Úr Jézusnak annyi fájdalmat okozó legnagyobb bűn elkövetéséhez a gyerekeknek pénzre volt szükségük, amit csak úgy tudtak megszerezni, ha eladták a kenyereket, a következőt mondtam nekik: Fiúk, Ti éhesek vagytok és mindennap imádkoztok az Úr Istenhez, hogy „mindennapi kenyereinket” stb. És az Úr Isten oly végtelenül irgalmas és megadja nektek az életet biztosító kenyeret minden napra. És ti mit csináltok ezzel a kenyérrel, amit az Úr Isten nektek oly irgalmasan ad? Ti eladjátok a kenyeret és az azért kapott pénzen vesztek egy hatalmas korbácsot és aljasságotokban odamentek és ostorozni kezdték Ti személyesen az Úr Jézus Krisztust, aki oly végtelenül irgalmas veletek, aki oly nagyon szeret titeket – gondoljatok arra, hogy ha ti az itteni életet szenvedésnek nevezitek, hogy mit szenved az Úr Jézus a ti hátlanságotokon és gonoszságotokon? És ez hihetetlenül hatott. Teljesen felhagytak minden ilyen piszkossággal és így aztán igaz barátságban és szeretetben éltünk. *Én voltam a legidősebb, és mindenki János bácsinak szólított. Nagyon megszerettem őket – és igen nehéz volt a szívem, amikor ők ott maradtak.*”⁵⁵ Nem csoda, hisz Esterházy János nemcsak figyelmes szeretettel nevelte, vigasztalta rabtársait, de sorsukban is osztozva, szükség esetén saját kenyéradagját is megosztotta velük. A Gulag embertelen világa tehát nem oltotta ki Esterházy János politikusként is gyakorolt felebaráti szeretetét, hanem bizvást állíthatjuk, hogy elmélyült imaéletének köszönhetően még inkább megjelenítette és megerősítette azt. „Ezzel a szeretettel tudta elérni azt, hogy fogolytársai le tudtak mondani a paráznaság bűnéről, ez pedig a kegyelem csodája. Akit ennyire tud bántani embertársai erkölcsi bukása, az nagyon hasonlít Mesteréhez, Jézushoz, aki gyötrődött és vért izzadott, amikor a világ bűneire gondolt” -írja

55 Esterházy János levele, In: A mi jelünk a kereszt., 53.

Paxy atya.⁵⁶ S valóban, Mariska egyik édesanyjának szánt levelében bátyja lelki tartása kapcsán szintén egy ehhez hasonlítható megtapasztalásról számolt be: „Ő, aki korábban annyira megjegyzett minden sértést, most a mások iránt érzett gyűlöletnek vagy az elutasításnak még az árnyékát is távol tartja magától! Szánakozik azokon, akik valaha is ártottak neki, s fáj neki, hogy oly sok ember van, aki ily módon is megbántja az Istent.”⁵⁷ Amikor Pozsonyban, a viszonylag szabadabb kórházi ápolást megszakítva váratlanul visszaviszik őt a börtönbe, János akkor sem esik kétségbe, s nem a maga helyzetével foglalkozik. A tőle érkező egyik első kérést, húga Mária jegyezte fel: „könyveket kér és egy szlovák misszálét valaki számára, akit meg akar téríteni”⁵⁸ ott a börtönben. Imaéletének elmélyültségét látva biztosra vehetjük, hogy amikor Esterházy János rabtársai fizikai állapota mellett lelki életük súlyos helyzetének következményeire figyelmezteti, akkor mindezt igaz szeretettel, s egyben égi segítőtársaival szövetkezve tette, s „imádkozott a bűnösökért, miként egykor Jézus a keresztfán.”⁵⁹

Engesztelés és jó szándék

Húga, Mária, 1949 júniusában a pozsonyi járványkórházban találkozott négy év eltelte után, fivérével Jánossal. Megrendítő találkozásukról így számolt be az akkor immár nyugaton élő családtagjainak:

„Ez az ember, aki visszajött, már nem az, akit elvittek. Ez egy teljesen más ember, egekig érő különbséggel az előzőhöz képest. Nemesebb, fegyelmezettebb, a szenvedés által megpróbált, melyből Isten segítségével győztesként került ki. Teljes egészében Istenre koncentrált lélekkel. Száz százalékban férfi, száz százalékban katolikus. Hogyan ismerhettem volna fel, hisz a sok átélt szenvedés és küzdelem testi valóját is teljesen tönkretette.”⁶⁰

Mária, bátyját viszontlátva fájdalommal fedezi fel annak (szenvedés okozta) testi, fizikai elváltozását, összetöröttségét, ugyanakkor örömmel konstatálta

56 I. m.: Paxy: Üzenet, 66.

57 János Esterházy wegiersko-polski meczennik., Budapest-Warszawa, METEM, 2014., 47.

58 I. m.: Molnár: Kegyelem, 60.

59 I. m.: Paxy: Üzenet, 66.

60 I. m.: János Esterházy, wegiersko-polski, 36.

lelki újjászületését: „Kimondhatatlanul boldog voltam – csak azt sajnáltam, hogy nincs kivel megosztani János lelki újjászületése feletti örömeimet.”⁶¹ Mintegy erre reflektálva Isten szolgája, Esterházy János így ír nővérének, Lujzának: „Visszatértem és ma olyan vagyok, amilyenre formált Jézus urunk legirgalmasabb szíve, a Mama, a Te és Mariskának kérésére [imáira] – Tudom, hogy nagy változáson mentem át – de ezért engem dicsérni nem lehet és nem is szabad – „még ma is mikor ezen változáson átmentem, oly végtelenül messze vagyok attól, hogy igazán olyan legyek, hogy Jézus Urunknak öröme lehessen belőlem.”⁶²

Milyenné formálta hát őt Jézus legirgalmasabb szíve? Kérdezhetnénk a fenti levélrészlet alapján. A válasz megadásához ismét Esterházyhoz fordulhatunk segítségért, aki az őt körülvevő szenvedés poklában is legfőbb feladatát az engesztelés és a felajánlás szolgálatában véli felfedezni. Ehhez kért szereteteitől lelki támogatást, imahátteret: „*És csak azt kérhetem tőletek, hogy a Ti nagyon hatásos imáitokkal kérjétek az Úr Jézust, a jóságos Szűz Máriát, Szt. Terézkét és Kaszap Istvánt, hogy adjanak kegyelmet nekem és erőt, meg kitartást, hogy így engesztelhessem, jószándékaimat meg tudjam valósítani.*”⁶³

Első látásra meghökkentő, hogy a Gulag táborok szörnyű szenvedéseit maga mögött tudó Esterházy János, nem azért kér imát nővéréől Lujzától, hogy mielőbb teljes mértékben megszabadulhasson az igazságtalan fogva tartása szörnyű szenvedésétől, hanem azért, hogy az *Úr Jézust* engesztelhesse, illetve, hogy jószándékait (azaz felajánlásait) ilyen körülmények közepette is meg tudja valósítani.

Esterházy Lujza láthatóan tisztában van azzal, hogy testvére levelében mit takar a „jó-szándékaimat” fogalom, mert válaszlevelében siet biztosítani bátyját: „igen, nyugodt lehetsz, teljesíteni fogom azt, amit kérsz és teljes szívemből fogok imádkozni érted, hogy a jó Isten kegyelme erőt adjon és biztatást jószándékaid megvalósítására.”⁶⁴

Isten szolgája, Esterházy János „jószándék” megnevezés alatti fogadalma ugyancsak az életfelajánlást rejti magában. Ennek egyik bizonyítéka az az Esterházy János életének legfontosabb mozzanatait tartalmazó rövid életrajzi

61 I. m.: Molnár: *Kegyelem*, 48.

62 Esterházy János levele, In: *A mi jelünk a kereszt.*, 50.

63 Uo.: 50.

64 Esterházy Lujza válaszlevele Fivérének, Jánosnak, In: *A mi jelünk a kereszt.*, 56.

összefoglaló, amelyet nővére Lujza, röviddel bátyja halálhírének kézhezvétele után fogalmazott meg a család nevében Párizsban, 1957. március 15-én, s amely a következő sorokat tartalmazza: „Kiszabadult fogolytársai szerint (mind)ennek ellenére, Esterházy János tartotta a lelket mindannyiukban. S gyakran emlegette: Szenvedéseimet szívesen viselem el és ajánlom fel Istennek könyörgésként Magyarorszáért és a többi rab országért, hogy szabadok és boldogok legyenek.”⁶⁵ S valóban, az 1955-ös, számára meghíusult általános amnesztia után kelt levelében ezt írja nővérenek, Máriának címzett, május 20-án írott levelében, önmagáról (a cenzúra miatt) harmadik személyben beszélve: „A reá szabott újabb nehézségeket nagy nyugalommal fogadta, hisz nagyon jó lelki egyensúlyban és hangulatban van. Hálával fogadott mindent, mert bíz benne, hogy ezzel is hozzájárul ahhoz, hogy szeretteinek jobb és könnyebb sorsa legyen.”⁶⁶

Egyik utolsó engedélyezett levelében pedig, önmagáról ugyancsak harmadik személyben beszélve ezt írja Máriának: „Mondd meg neki, hogy Muki⁶⁷ miatt ne aggodalmaskodjon. Én jól ismerem őt és tudom, hogy örömmel dolgozik⁶⁸ azért, hogy Líviának⁶⁹ és Tototnak jobb legyen.”⁷⁰ Isten szolgájának ezek a mondatai, bátran hasonlíthatóak Szent Pál apostolnak a Kolosszeiekhez írott levlérlészetéhez: „Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az Egyháznak javára”. (Kol 1,24)

Esterházy Lujza és a család más tagjai számára sem volt idegen fogalom az engesztelés és a szenvedést hozó megpróbáltatások felajánlása. Lujza hátramaradt hagyatékában találtam rá az alábbi engesztelő felajánlás szövegére, aminek tartalmát az Esterházy testvérek feltehetően lelki egyetértésben osztottak meg egymás között: „Uram, irántad való szeretetből szívesen viselem el az otthon

65 Esterházy Lujza kézírata, a szerző tulajdonában.

66 Esterházy János 1955. május 20-án írott börtönlevele (kézirat). Az 1955. V. 1-én, Csehszlovákia felszabadulásának 10. évfordulóján a politikai foglyok részére bevezetett általános amnesztia Esterházyra nem vonatkozott. János, e csalódásból fakadó szenvedését is felajánlotta „övéi” javára.

67 Esterházy János saját magának adott álneve a cenzúra kijátszásának céljából, a cseh MUKL rövidítésből származik, melynek jelentése: „Muž určeny k likvidaci.” Likvidálásra kijelölt személy.

68 Azaz szenved.

69 Azaz Magyarországnak, s az ott élőknek.

70 Azaz Szlovákiának, s az ott élőknek.

elvesztését: engesztelésképpen megszámlálhatatlan otthon elpusztításáért s könyörgésképpen, hogy a lelkek eljussanak égi otthonukba, s itt a földön feléleszthessük a kioltott otthoni tűzhelyeket. Uram irántad való szeretetből szívesen viselem el vagyonunk elvesztését: engesztelésképpen a bűnökért, amelyeket anyagi javak kedvéért annyi ember elkövet, s könyörgésképpen, hogy az emberi szívek benned lássák legfőbb javukat, s te megadd mindnyájuknak a mindennapi kenyeret. Uram, irántad való szeretetből szívesen viselem el az üldözést, amely más nemzetek részéről ér, engesztelésképpen a bűnökért, melyeket a nemzeti érdek nevében annyian elkövetnek, s könyörgésképpen, hogy az emberi szívek a Te törvényedhez igazítsák nemzetük szolgálatát, s így létrejöhessen a Te szíved szerinti béke. Amen.”⁷¹

“Hiszem, hogy a Jóisten Esterházy János életével a mának is üzen: a szenvedés vállalása és embertársainkért való felajánlása hatalmas erő, többet lehet vele elérni, mint sokszor látványos tettekkel” - írta egyik tisztelője az EWTN katolikus televízió Esterházyval kapcsolatos körkérdésére adott válaszként. Isten szolgálja, Esterházy János mélységes imaéletének gyümölcsei közé, levelei és vallomásai alapján ezeket a további erényeket tartjuk besorolhatónak.

Istenre koncentrált lélek és Eucharisztia tisztelet

Esterházy János imaéletének szerves részeként több alkalommal is kifejezést adott az Eucharisztia utáni vágyakozásának. E téren egyfajta példaképként tekintett Lujza nővére buzgóságára. Ő maga így vallott erről 1949-ben, a pozsonyi börtönkórházból írott levelében: „Téged édesem mindig ugyancsak az újlaki templomban láttalak, az oltár előtt térdelve, amint szentáldozás előtt és után keresztet vetsz, mert már nagyon régen figyeltelek téged és megállapítottam magamban, hogy soha nem láttam valakit oly boldog és örömtől sugárzó arccal áldozni és oly szépen keresztet vetni, ami még annak idején nagyon hatott rám és hozzájárult sokban ahhoz, hogy kezdtem gyakrabban szentáldozáshoz járulni.”⁷² S hogy a jó példa hatásos volt, azt maga Lujza igazolja emlékiratai azon részében, ahol a fivére János letartóztatása utáni (utolsó) találkozásukat írja le a pozsonyi rendőrség börtönében: „Most értettem meg, mi ez a békés ragyogás a tekintetében: a hite volt az, ami éltette. Mindig hívő volt, ahogyan kortársai közül is sokan. De már a letartóztatása előtti hónapokban

71 Esterházy Lujza: Engesztelő felajánlás, In: A mi jelünk a kereszt., 70–71.

72 Esterházy János pozsonyi.... In: A mi jelünk a kereszt., 50.

észrevettem, hogy a hite sokkal elmélyültebb lett; az előző nyár óta egyetlen vasárnapi misét sem mulasztott el.”⁷³

Húga, Mária, testvére elmondása alapján számol be arról, hogy „Ott [a Gulagban] is betartotta az első pénteket, lelki szentáldozást végzett máskor is, de első pénteken mindig és igyekezett megtudni mikor van húsvét, bár ez a naptárhiány és annak különbsége miatt igen nehéz volt.”⁷⁴ Mint fentebb jeleztük, Esterházy János rendszeres imaszándékai között szerepelt a kérés, hogy újra „meggyónhassak és szentáldozáshoz járulhassak.” Hazatérése után kérése teljesült, amiről hálatelten és hatalmas lelki öröm kíséretében számolt be testvérének: „Kapkodva írok, mert túl nagy a boldogságom, mert tegnap egyetlen gyónást végeztem és megáldoztam, több, mint négy év után először és ma reggel szt. misén voltam és ugyancsak szt. áldozáshoz járultam. Az egész négy év alatt⁷⁵ egyszer sem sírtam, de amikor feloldozott a pap, no és még mikor magamhoz vettem Jézus Urunk legszentségesebb testét, hát bizony sűrűn hullottak könnyeim. És nem tudom, hol kezdjem a hálaadó imákat és az újabb könyörgéseket – annyi kegyelem és oly végtelen irgalom, amiben a Jó Isten részesített igazán valószínűtlen.”⁷⁶

1951-ig a csehszlovák börtönökben engedélyezték a rabok számára szentmise bemutatást. Ezt követően a bebörtönzött papok azonban csak titokban végezheték el szentmise áldozat szertartását. Esterházy számára, húga, Mária egy ideig kenyérbe sítve küldte be az Eucharisziát a ritka alkalommal engedélyezett élelmiszercsomagban. Ám, ez a módszer a szentségtörés veszélyét is magában hordozta, hisz az örök nem egyszer elkobozták a csomag tartalmát. Esterházyt ebben az időszakban több alkalommal is magánzárkára ítélték, mivel „a parancs ellenére más cellákban tartózkodott.”⁷⁷ Lipótvári börtöntársai elmondták, Esterházy akkor tartózkodott más cellában, amikor az ott fogva tartott papok titokban misét celebráltak a bebörtönzötteknek.

Egyik rabtársa, a tizenkét évnyi börtönbüntetésre ítélt Lénár Károly pápai káplán tanúságtétele ezzel kapcsolatban így szólt: „Lipótváron a börtön kórházában találkoztam vele. Ott is példát adott a többieknek. Titokban miséztünk

73 Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen, Budapest, Püski, 1991, 164.

74 I. m.: Molnár: Kegyelem, 48.

75 Értsd: a szovjet Gulagban töltött rabság idején.

76 Esterházy János levele, Pozsony, Járványkórház, 1949. V. 24. kézirat.

77 I. m.: Molnár, Esterházy, 346.

a börtön vaságán, és a legmegbízhatóbb civil rabtársaink – élen Esterházy gróffal – hordták szét az Oltáriszentséget a többi fogolynak.”⁷⁸

Egy redemptorista szerzetes atya, Ján Mastiliak Esterházyval kapcsolatos tanúságtételét František Mikloško rögzítette: „a titokban tartott szentmisék után az „átváltoztatott” Kenyeret (vagyis az Oltáriszentséget – M.I.) a súlyos beteg Esterházyknak adták át megőrzésre. Ő, ha a zárkában, a rabok szájából durva szavakat hallott, akkor lehetőség szerint inkább kiment a cellából, és a folyosón tartózkodott, hogy ne kelljen a „Szent Kenyérrel” a trágáruul beszélő rabok társaságában lennie.”⁷⁹ Ennek kapcsán a már idézett egykori rabtársa, Lénárt Károly atya úgy jellemezte Esterházyt, mint aki „olyan volt, mint egy járó szentségtartó.”⁸⁰ Ján Mastiliak atya, egy erre az időszakra vonatkozó rövid visszaemlékezésben⁸¹ idézi, hogy Esterházy János mindig magánál tartotta Kempis Tamás Krisztus követésének és Szt. Ciprián leveleinek lengyel nyelvű kiadását, mely nagy megerősítést és buzdítást jelentett börtöntársainak. Ez utóbbiból vett idézet a hitük megvallásáért mindenkor szenvedők katekézise is lehetne: „Krisztus személyesen ott van veletek, és örvendezik szolgálóinak kitartásán, akik az Ő nyomait követve, az Ő útján járva haladnak az égi királyság felé! Mindennap boldogan várhatjátok indulásotok üdvös napját, s e világtól eltávolodva már-már a vértanúság jutalma, a mennyei otthon felé igyekeztek; a világ sötétsége után láthatjátok a legragyogóbb fényt, minden küzdelmetek és szenvedésetek elnyeri az érte járó dicsőséget.”⁸²

Igen, az Esterházy János után fennmaradt kevés számú levélben több alkalommal is találkozhatunk a magabiztos kijelentéssel, amelyek megerősítik Szent Ciprián szavait: „Krisztus személyesen ott van veletek.” 1949. május 24-i levelében írta: „A Jó Isten irgalma úgy velem volt és van folyton...”. Ugyanennek a levélnek a végén pedig ezt írta: „Az Úr Jézus is oly kézzel foghatóan segített nagyon sokszor (pl. többször, mikor már annyira éhes voltam, hogy azt sem tudtam, hogy ki vagyok és akkor kértem az Úr Jézust, hogy adjon, ha méltónak

78 Mons. Lénárt Károly, pápai káplán tanúságtétele a Triptichon c. dokumentumfilmben (Budapest, 2021, Rendezte: Zsigmond Dezső).

79 Mikloško, František: Arisztokraták. Életünk, 1991. 6. sz., 545.

80 Mons. Lénárt Károly, pápai káplán szóbeli közlése Malfatti Esterházy Alice és Molnár Imre részére.

81 Mastiliak Ján: Hrst' spomienok, Slovo medzi nami,, Prešov, Redemptoristi, 2011.

82 Szent Ciprián püspök és vértanú levelezéséből (Epist. 60, 1-2. 5: CSEL 3, 691-692. 694-695).

talál rá egy darabka kenyeret) és hányszor, egész váratlanul, rövid időre az ima után, valaki, akit alig ismertem, megajándékozott egy darab kenyérrel. És ehhez hasonló eset sok volt. De ezt majd fokozatosan fogom megírni.”⁸³

Sajnos az említett további, részletes leírásokat Esterházy már nem tudta leírni és elküldeni, hiszen a Gulagról visszatérve, az írásra viszonylag szabadabb körülményeket biztosító, alig egy hónapos pozsonyi járványkórházi kezelését váratlanul félbeszakítva visszavitték őt a börtönbe, ahonnan csak szigorúan cenzúrázott tartalmú, rövid levelekben, többnyire csak egészségi állapotáról számolhatott be, húgának, Máriának. Így minden, a lelki állapotára vonatkozó további részlet csak a cenzúrázott levelekbe rejtett sifírozott üzenetek, az engedélyezett beszélőkön lopva közölt információk, Mária személyes tapasztalatai és a börtöntársak beszámolóit által vált ismertté. Ezeket az információkat, húga, Mária levelekben írta meg Franciaországban élő édesanyjának és nővérének, Lujzának. Az egyik ilyen, leveléből kiderül, hogy az Eucharisztia titokban történő, de rendszeres vétele mennyire segítette fivérének lelki békével fogadni az őt ért bántások (magánzárka, levélmegvonás stb.) és a betegségből fakadó szenvedéseket. Mária leírja, mindennek „ellenére (János) azt mondja, nem érzi rosszul magát, ellenkezőleg, mint mindig elégedett és derűs, bár rossz tréfát űznek vele – egy levelet sem kapott az ünnepekre. Pedig négyet is küldtem. De ő olyan angyali türelemmel fogad mindent, hogy az ember maga előtt szégyenkezik, amiért annyit zsörtölődik. Az ünnepekre és az új évre áldozhatott, sőt elő is készülhetett rá,⁸⁴ így minden más nem számított.”

Megbocsajtás, Isten akaratába való belenyugvás

A „lelki tartása egy csoda!”⁸⁵ - jegyzi fel bátyjáról naplójába Mária a sokadik börtönbeli megaláztatás és a nyomában járó szenvedés zúgolódás nélküli, békétűrő elviselése után. Máriát, miként János börtöntársait is csodálattal tölti el az a lelkület, amellyel Esterházy a reá mért igazságtalan ítéletből fakadó be-

83 Esterházy Jánosnak a pozsonyi börtönkórházból szeretteinek 1949. május 24-én írt leveléből. Sajnos ígéretét, „hasonló eset sok volt. De ezt majd fokozatosan fogom megírni” nem tudta beváltani, mivel a viszonylag szabad körülményeket biztosító börtönkórházból rövid idő múlva visszavitték őt a szigorúan őrzött börtönzárkába.

84 Szentgyónáshoz járult.

85 I. m.: Molnár: Kegyelem, 76.

tegség és szenvedés megpróbáltatásait fogadta. Mária naplójának egyik, talán legmegdöbbentőbb része is erről szól: „Megkérdeztem, nem érez-e gyűlöletet vagy bosszúvágyat azok iránt, akik ilyen szörnyű szenvedések tömegét zúdították rá.” Mire fivére, János válasza így szólt: „No hallod! Miért? Minden úgy van jól, ahogy a jó Isten akarja. Ha Ő jónak tartotta ezt, akkor ez nekem is jó. Ki vagyok én, hogy a jó Isten akaratát ellenezzem?” A válasz Máriát is meglepi, s ezt a meglepetést is megörökíti naplójában: „Ebben a pillanatban kedvem lett volna a kezét megcsókolni. Pedig milyen nagyon emlékezett azelőtt minden megbántásra! A szenvedés teljesen átformálta. A kedves, könnyelmű jó fiúból talpig férfi és szent lett a szenvedés tüzeiben, hála a Jó Isten végtelen kegyelmének.”⁸⁶ Egyik, édesanyjának szánt későbbi levelében mindehhez még hozzátéveszi: „Ő, aki korábban annyira megjegyzett minden sértést, most a mások iránt érzett gyűlöletnek vagy az elutasításnak még az árnyékát is távol tartja magától!”⁸⁷

A 2019-ben elhunyt cseh rabtársa, Ján Janků ehhez hasonlóan jegyezte meg róla: „Esterházy nemes méltósággal viselte sorsát, soha nem panaszkodott. Magas, vékony alakja már messziről feltűnt a börtönfolyosón, ahol mindig felémelt fejjel, s messzi néző tekintettel ment végig. Sovány, szinte áttetsző volt a teste. Különösen az ujjaira emlékszem. Csak csont és bőr volt rajta. Sokat szenvedett, de ez a szenvedés nem törte meg, mert nagy lelki erővel, egyenes gerinccel viselt el mindent. Alig beszélt önmagáról. Leginkább, szinte mindig Istenről, s a lelki dolgokról beszélve vigasztalta sorstársait.”⁸⁸

Mindezt megerősítette Karel Kukul, Esterházy lipótvári, majd mírovi rabtársa is, aki elmondta, hogy a magyar grófot azért tisztelték mindnyájan, mert nem tartotta magát magasabb rangúnak egyetlen elítéltnél sem. Nem tett különbséget köztük sem nemzetiségi, sem egyéb hovatarozás tekintetében sem. „Mindenesetre ő lelkileg már azon a szinten van, hogy ezeket a mindennapi nélkülözéseket és szenvedéseket örömmel fogadja”⁸⁹ - írta Mária egyik találkozásuk után Jánosról, nővérének, Lujzának.

De akkor mi van a sok megaláztatással, bántással és kínzással, melyet el kellett szenvednie, gyakran épp a más nemzetiségűek részéről? - kérdezhetnénk

86 Uo.: 47.

87 I. m.: János Esterházy wegiersko, 47.

88 Ján Janků: Maradt egy befejezetlen sakkjátszmám. In: Molnár: Kegyelem, 159.

89 I. m.: Molnár: Kegyelem, 178.

mindezek után. Mária naplóbejegyzéséből választ kapunk erre a kérdésre is: „Szánakozik azokon, akik valaha is ártottak neki, s fáj neki, hogy oly sok ember van, aki ily módon is megbántja az Istent.”⁹⁰

Esterházy János azonban túl lép a gyűlölet és bosszúvágy elutasításának, s az ezzel együtt járó megbocsátás erény-gyakorlásának vonalán is. Egyik, édesanyjának és nővéreinek írott levelében ezt olvashatjuk, szigorúan magánközlésként: „Hogy tudjad mert ezt elfelejtettem Neked megmondani (de ez nagyon régi még Oroszországból származó [felajánlás]). Hétfő Maminkóért, kedd Liviáért, szerda János, csütörtök Alice péntek Lulu, szombat Te és Tied, a vasárnap minden jótévőnkért és minden ellenségünkért van felajánlva imákkal rózsafüzérrel communióval.”⁹¹

Az Isten akaratában való megbékélés, az alázatban gyökeredző bűnbánó lelkesület, a neki ártóknak történő megbocsátás, az ellenségszeretet gyakorlásával a „kereszténység csúcscaként is értelmezhetően” és az ellenségért való folytonos imában csúcsosodik ki Isten szolgája életében. „Esterházy János számomra a nagylelkű önátadás szentje. Titkos felajánlása, szívének ebbe a gazdagságába enged egy résnyi bepillantást. Ő minden fenntartás és méricskélés nélkül adta oda magát Jézusnak. Visszavonhatatlan elkötelezettségével azoké lett, akiket szeretett és azoké is, akiket szeretni akart. Tehát az ellenségei is. Számára a vasárnap valóban az Úr napja lehetett, hiszen a hét első napját a szívvel ajánlotta fel, melyet a sok szenvedéssel és megpróbáltatással Jézus alakított át, az Ő szent Szíve szerint. (Számomra) a megbocsátás és az elfogadás legapróbb és egyben legnagyobb bizonyítéka, hogy a jótévőit és ellenségeit nemcsak egy lapon említi, hanem egy napon ünnepli és köszöni is meg. Erre csak azok képesek, akik már nem a saját szívükkal szeretnek” - írja felajánlásával kapcsolatban egyik tisztelője.⁹² S valóban János egyik, nővéreinek írott levelében, ott az ugyancsak (szinte mentegetőző) kérés, amely egyben saját Istenhez való közelségéről szól tanúságtétel is: „Csak az Istenért kérek, ne dicséjél édesem, és csak örüljünk mindnyájan annak ami történt, mert ezáltal közelebb jutottunk az Úr Jézus Szívéhez és én megtanultam Őt igazán szeretni.”⁹³

90 I. m.: János Esterházy wegiersko, 47.

91 Esterházy János levele Lipótvárról, 1950. VIII. 6. (kézirat).

92 Részlet, az EWTN katolikus televízió Esterházy sorozatából.

93 Esterházy János nővéreinek Lujzának a pozsonyi járványkórházból írt levele, 1949. VI. 16 (Ürnapján), In: A mi jelünk a kereszt, 49.

Talán ennek az Istenközelségnek a megtapasztalása készítette Máriát arra, hogy édesanyjának, ezekkel a szavakkal számoljon be a fivérével való egyik találkozásáról: „Esküszöm, Anyuka, hogy soha, egyetlen lelkigyakorlat nem volt rám olyan mély hatással, mint az a négy óra, amit vele töltöttem. Igazán van miért hálát adnunk Istennek.”⁹⁴

A Lélek szabadsága

„Nem tudom, hol kezdjem a hálaadó imákat és az újabb könyörgéseket – anynyi kegyelem és oly végtelen irgalom, amiben a Jó Isten részesített igazán valószínűtlen”⁹⁵ - írta szeretteinek a gulágból való hazatérése után, de még mindig az akasztófa árnyékában Esterházy János. Mindez a lélek szabadságának egyik bizonyítéka, úgy, ahogy ezt húga, Mária állapította meg vele kapcsolatban: „A mi kedvesünk lelkileg olyan formában van, hogy erre már nincsenek szavak. Őt szemlélve, a lélek abszolút győzelmét látjuk az anyag felett. Ezt nem lehet leírni. Assisi Szt. Ferencsel, Szt. Terézszel kellene összehasonlítani.”⁹⁶

Ez a lelki tartás nyilvánult meg Esterházy János egyik, legnagyobb börtönbeli próbatétele kapcsán is, a Pilsen melletti Bory börtönében. Antonín Zápotocský elnök, Csehszlovákia felszabadításának 10. évfordulója alkalmából kihirdetett *általános amnesztiája minden rabtársára vonatkozott, csak Esterházyt és egy társát fordították vissza a börtön kapujából a zárka sötétségébe*. Társa még aznap öngyilkossági kísérletet hajtott végre. Mária csodálkozva jegyezte meg, hogy mindennek ellenére Jánost az eset – utólag elmondva – sem rázta meg különösebben, sőt a lelkében megbékélve beszélt el a történeteket. Azt is csodálatosnak találta, hogy bátyja a történeteket ép ésszel ki tudta bírni. Lujzának írt levelét ezzel fejezte be: „Eddig csak szerettem, de most már tisztelem is hatalmas lelkieréjéért.”⁹⁷

Rabtársa, a nyitrai szeminárium volt rektora, Rudolf Bošňák tanúságtétele is erről a belső szabadságról szól:

94 I. m.: Molnár: *Kegyelem*, 170.

95 Esterházy János pozsonyi járványkórházból, szeretteinek írott levele, 1949. V. 24-én (kézirat).

96 I. m.: Molnár: *Kegyelem*, 106.

97 Uo.: 95.

„Magatartása példa volt mindnyájunk számára. Belsőleg annyira kiegyensúlyozottan viselte a rabságot, mintha nem is a börtönben, hanem valahol odahaza lett volna. Ő belsőleg volt szabad ember, felül tudott emelkedni mindazon, ami körülvette, s ezt a hitének, a mély Istenhitének köszönhettem. [...] Csodálatos lelki egyensúly sugárzott belőle. Ez azt jelenti, hogy belsőleg rendben volt az élete. Tudta, miért szenved. [...] Esterházy hősieken viselte a szenvedéseket, s egyáltalán nem veszítette el emberi, lelki tartását, méltóságát azzal, hogy éveket kellett a börtönrács mögött töltenie. E belső tartásban és méltóságban az ő mély hite tartotta őt meg. Ő lelkileg győzni tudott.”⁹⁸

Rudolf Bošnják, aki hosszú évekig volt rabtársa Esterházy Jánosnak, tanúságtételében említést tesz arról, hogy „Esterházy hősieken viselte a szenvedéseket”. Mária naplójából azt is tudjuk, hogy azok emberi trükkkel való enyhítésének lehetőségét is elutasította. Az egyik legkritikusabb pillanatban, amikor a Gulagból való hazatérése után a Vöröskeresztes járványkórházban való kezelését váratlanul megszakítva börtönbe szállították őt. Mária a következő esetet jegyezte fel naplójába: „Dr. Virsik azt ajánlotta, János szimulálja, hogy vért köp, akkor biztosan visszaengedik a Vöröskeresztbe.” Mária egy röntgen vizsgálat során lopva találkozott fivérével és „én lázasan megsúgtam neki, szimuláljon vérköpést, egy gombostűt is adtam hozzá és egy pirinkó érmet, melyet Ila-bila⁹⁹ küldött a részére Fatimából. Átvette, de azt mondta, hogy szimulálni nem fog!”¹⁰⁰

Egyik volt börtöntársa, egy pap, akinek a nevét sajnos Mária naplója nem őrizte meg, beszámolóját Mária, a következő szavakkal örökítette meg levelezésében: „találkoztam egy társával, aki nagyon kedves, egyszerűen nem talál szavakat őt illetően. Azt mondja, bár hivatalból nem illik neki ezt mondanom,¹⁰¹ de egyenesen szentnek tartja őt. Nincs benne harag vagy gyűlölet senki iránt. Mindent megbocsátott mindenkinek. Derűs és jó, mindenről beszélget, minden iránt érdeklődik, és mivel ez a társa nagyon tanult ember, képezte liturgiából, kánonjogból, stb.. Határozottan állítja, hogy nincs idő unatkozni. A fő elfoglaltságuk az ima, egy olyan kis szobájuk (azaz cella - szerk.) van, mint a

98 Uo.: 155.

99 Sajni Ilona, az Esterházy gyermekek korábbi dajkája.

100 I. m.: Molnár: Kegyelem, 64.

101 Mivel az illető katolikus pap.

gardrób mögött, és ott töltenek órákat. ... Ebéd után nem szokott lepihenni, amikor a legnagyobb csönd van, ő ilyenkor is imádkozik.”¹⁰²

Isten szolgája Esterházy János máig szóló példát adott arra vonatkozólag, hogy a Krisztust követő elveihez akkor is hűséges maradt, amikor ezért a legnagyobb árat, élete feláldozását kellett éveken át húzódo szenvedésével vállalnia. Krisztus nyomába lépett, azt tette, amit Mestere tett, s így egyre jobban hasonlított őhozzá. Ahogy Jézus sebeiből élet fakadt, úgy Esterházy János szenvedéstől megtört élete sebeinek mélyéből is Isten életető ereje sugárzik reánk. Rabtársai mellett Mária is megerősíti, hogy egy-egy börtönlátogatás során megtörtént személyes találkozó után: „olyan érzésem volt, mintha lelkigyakorlaton lettem volna...az a hihetetlen szentség, ami túláradt belőle, olyan vonzóvá tette, mint korábban soha.”¹⁰³

Utolsó találkozásukkor bátyja lényegében az agónia állapotában volt. A szétromcsolt tüdő miatti fuldokló szenvedése miatt enni, aludni, ülni nem tudott, beszélni is alig. Mária mégis e szavakat jegyezte fel a naplójában a látogatás után: „Kifelé menet ott akartam hagyni a rózsafüzéremet, de nem engedték meg. És mégis, mindennek ellenére az egyetlen ima, ami akkor az eszembe jutott, az a Magnificat volt!”

Vértanúsága

Esterházy János tizenkét évig tartó elítéltetése során fizikai és lelki szenvedés volt az osztályrésze, mely számára egyenlő volt a lassú kínhalállal. Szakszerű gyógykezelést nem kapott, kórházi kezelési kérelmét, azaz börtönbüntetésre ideiglenes felfüggesztését elutasították, annak ellenére, hogy börtöntársai hasonló kérései több alkalommal is meghallgatásra találtak. Mária a bátyja ügyében megírt beadványait, kérelmeit, a legkülönbözőbb csehszlovák állami intézményekhez (igazságügyi minisztérium, egészségügy, főügyészség, elnöki hivatal, stb.) adta be, de azok sorsáról minden alkalommal a pártszervek vagy a belügyminisztérium akkori urai döntöttek.

Amnesztia kérelmeit azzal az indokkal utasították el, hogy „átnevelése még nem érte el a célját”. A többszörösen visszautasított amnesztia lehetőségek közül a legkegyetlenebb az 1955-ös általános amnesztia volt, melynek során a

102 I. m.: Molnár: *Kegyelem*, 177.

103 Uo.: 51.

kapuból fordították vissza, azzal a megalázó és cinikus végzéssel, hogy számra az amnesztia azt jelenti, hogy ítéletét 25 évnyi börtönbüntetésre mérsékeltek. Így rá nem vonatkozott a szabadon engedési rendelkezés. Mária erre az esetre visszatérve, egy későbbi levelében még hozzátette: „Igazán olyan szentnek kell lenni, mint ő, hogy össze ne törjön az ember.”

Káderlapjára bejegyezték, hogy továbbra is „ragaszkodik régi, megrögzött elképzeléseihez”, azaz keresztény katolikus vallásához és az igazság győzelmébe vetett hitéhez. Ennek megfelelően viszonyultak hozzá. Nemcsak a kért könnyítéseket (kórházi ápolás, a szükséges orvosi ellátás, büntetés felfüggesztés, amnesztia) utasították vissza, de még egy szettert sem kaphatott a betegségéből fakadó szenvedései enyhítésére. Mária, írja, elkeseredve nővérének Lujzának ezzel kapcsolatban: „Semmit, abszolút semmit sem lehet tenni ebben a rendszerben, amely úgy tartja, hogy a kegyelem nem könnyörület megnyilvánulás, és megadása csak akkor lehetséges, ha a büntetés már betöltötte (át) nevelői feladatát – szó szerint ezt írták nekem válaszul számos (kegyelmi) kérényem egyikére. A Jóisten tudja, mit cselekszik – de elgondolni is szörnyű, hogy Ő milyen borzasztóan szenved ilyen körülmények közepette”¹⁰⁴

Esterházy János, mindezt tudatosítva fel volt készülve a mártír szerep elfogadására, erre utalnak életének azon mozzanatai is, amikor a könnyebb megoldás helyett a nehezebb utat választotta és több alkalommal is elutasította a távozási és szökési lehetőségeket, s ehelyett magára vette a szenvedés reá váró keresztjét: „Mi a történelmünkben megtanulhattuk azt is, hogy csak az olyan törekvés jut diadalra, melynek mártírjai vannak” - mondta politikusként több alkalommal is. Vajon gondolt arra, hogy önmaga eljövendő sorsáról is beszél?

Utolsó levelében azt kérte szállítsák őt szülőföldjére, a nyitrai kórházba, de mintha, maga is tudta volna, hogy kérése, mint eddig, most is süket fülekre talál, levelét így fejezi be: „Legdrágább Mariskám, nehéz szívvel írom neked mindezt. Bocsásd meg a bonyodalmakat, a kiadásokat, és mindent. Áldalak, szívből öllelek és csókollak mindannyitokat. Imáitokban kérjétek az Úr Istent, hogy adja meg számomra a jó halál kegyelmét. Isten áldjon. Esterházy János.”¹⁰⁵

104 U. o.: 104.

105 Esterházy János levele Máriának, Mírov, 1957. II. 27. kézirat.

Isten szolgálja, Esterházy János ötvenhét éves korában, a mírovi politikai foglyok várbörtönében, a vele együtt raboskodó boldog Vasil' Hopko görög katolikus püspök karjaiban lehelte ki lelkét, tizenkét év rabságban eltöltött súlyos szenvedés után. A Gulagon mondott imáinak egyik kérése, hogy ne halhasson meg szentségek nélkül, ezzel meghallgatást nyerve beteljesedett. Holttestének elhamvasztására az olmützi (Olomouc) krematóriumban került sor. „A hamvasztási halottas könyvbe máig látható beragasztott figyelmeztetés - „*Ne vydávat*” (*nem kiadni*) – azonban semmilyen orvosi, higiénés előírással nem indokolható!”¹⁰⁶ Így érezte ezt, húga Mária is, aki az Újlakon tartott gyászmise után testvéreinek, Lujzának ezt írta a hatóságok magatartásáról: „*Az élő embert büntették, de a halottnak sem tudtak megbocsátani.*”

Epilógus

Isten szolgálja Esterházy János és a kommunista börtönökben vele együtt ártatlanul szenvedő sorstársainak életpéldája, akik Szolzsenyicin szavaival a pokol minden körét bejárták, ma is kihatással kell legyen a hitében és emberiségében egyaránt sorvadó Európának. Ehhez azonban minél több embernek kell megismernie az ő keresztény tanúságtevő életük üzenetét, melynek be kellene kerülnie az iskolai történelemkönyvekbe. *František Mikloško* tanúságtevő szavai szerint:

„Meg vagyok győződve róla, hogy Esterházy János mártír halálának megváltó ereje van. Úgy, amint Jézus halála a kereszten megváltást hozott, úgy, mint Ábrahám hite áldást hozott a zsidók számára, úgy egy ilyen jelentős férfi halála, aki ráadásul ezért a célért áldozta fel magát. meggyőződésem, hogy megváltó erővel bír.”¹⁰⁷

106 Uo.

107 A František Mikloško által készített interjú elhangzik a Triptichon című dokumentumfilmben (Budapest, 2021, Rendezte: Zsigmond Dezső).

„Libanoni cédrusok”

A felvidéki magyar papok egyházi és nemzetösszetartó szerepe a kommunizmus idején

Tóth László¹⁰⁸

Egy szentírási idézettel kezdeném: „Az igaz virul, mint a pálma, fölfelé nő, mint a Libanon cédrusa. Az Úr házában vannak elültetve, Istenünk csarnokában virágoznak” (Zsolt 92, 13–14).

Talán nem szokványos címet adtam eme néhány gondolatomnak azokról a katolikus magyar papokról, lelkipásztorokról, akik közel fél évszázad kommunista elnyomás alatt vállalták a nemzet- és egyház összetartó szerepét, és ezért elszenveték a rendszer büntető vasöklét. Bár előadásom címe „Libanoni cédrusok”, tudatában vagyok annak, hogy ma nem botanikáról, vagy ökológiáról, környezetvédelemről kell beszélnem. Mégis engedjék meg, hogy elmondjak néhány szót a libanoni cédrusról.

A cédrusfa sötét, repedezett kérgű fa, amely akár 40 méteres magasságra nő meg. Törzsének átmérője eléri a 2,5 métert is. A fa örökzöld, gyorsan növekszik. A koronája kupola alakú, így védi az alatta meghúzódó embereket a tűző nap elől. Jól bírja a nagy hideget is, akár a –28 fok sem árt neki. Fája sokáig illatos marad, szümentes, ezért hajók építésére is felhasználták. A bibliai Salamon király a jeruzsálemi – vagy ahogyan Gyökösi Endre református lelkész és híres prédikátor nevezi – a „nagytemplom” építésénél is használta. A Szentírásban hosszú életkora és impozáns formája miatt a nemesség, a méltóság, a boldogság, az erő jelképe. A fa akár 1000 évet is él, ezért az örök életnek is a szimbóluma.

Azokról a magyar papokról akarok szólni, akikről nyugodtan azt mondhatjuk, hogy olyanok, mint a cédrusfa: sokat tűrtek a kommunista rendszertől, de a kor vihara sem tudta őket megtörni, mert előttük egy cél volt: maradjon meg Csehszlovákiában a magyarság és a katolicizmus. De menjünk sorjában:

108 Mons. Tóth László, római katolikus teológus, kanonok, érseki helynök.

1945-től az akkori Csehszlovákiában, főképp Szlovákiában a hívók serege és a magyarság sokat szenvedett. Ebben az évben Edvard Beneš dekrétumokat adott ki ilyen címmel: „Az ellenséges vagyон elkobzásáról és a nemzet újjáépítési alapokról”, amellyel elrendelte a német és magyar személyek vagyónának elkobzását. A magyarországi kormány szóban tiltakozott ez ellen az embertelen rendelkezés ellen. Karol Kmetko, nyitrai érsek a Szlovák Nemzeti Tanácshoz intézett levelében a magyar és német lakosság tervbe vett kitelepítése ellen megállapodást javasolt. Sikra szállt az internált németek és magyarok humánus bánásmódban részesítése és szabadlára helyezése mellett. Hentz Zoltán és Lipcsei Gyula pozsonyi főiskolai hallgatók Paxy László katolikus káplán tanácsára a magyar kisebbség sérelmeinek dokumentálása, a Magyarország és a külföld tájékoztatása céljából titkos szervezetet hoztak létre. A szervezetet főként katolikus értelmiségiek alkották.

Közben 1946 márciusában megkezdte tevékenységét a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság. Hat héten keresztül propagálta a magyarországi szlovákok között az áttelepítés gondolatát. 133 magyarországi településen 277 népgyűlést tartottak, plakátok ezreit osztották szét, és több mint fél millió röplapot bocsátottak ki. A hivatalos jelentések szerint mintegy 120 000 magyarországi szlovák jelentkezett, aminek alapján 180 000 úgynevezett „háborús bűnöst” lehet áttelepíteni Magyarországra.

Következtek az újabb restrikcíók: Érsekújvárott a járási nemzeti bizottság arra hivatkozott, hogy a város lakosainak 80 százaléka szlovák nemzetiségű, ezért betiltották a magyar nyelvű húsvéti körmenetet, és a templomokban korlátozták a magyar nyelvű istentiszteletek számát.

A kitelepítés főleg a Somorjai, Dunaszerdahelyi, Komáromi, Galántai, Vág-sellyei, Ógyallai, Párkányi, Zselízi, Lévai, Ipolysági, Feledi, Tornaljai, Szepsi, Királyhelmeci és Nagykaposi járásokat érintette.

A magyar papok-aktivisták kapcsolatba léptek Mindszenty József magyarországi hercegprímással, bíboros-érsekkel, és tájékoztatták őt a magyarok helyzetéről. Restály Mihály, Mészáros Gyula, Krausz Zoltán, Varró István és Hajdú László atyák személyesen is felkeresték a főpáasztort. Ez volt a magyar papok részéről az első komoly lépés a szlovákiai katolikus magyarság érdekében.

1946 júniusában megkezdődött a Szudéta-vidékre történő úgynevezett „mun-kaerő toborzása”. Azonban önkéntes jelentkező alig akadt. Így aztán Edvard

Beneš rendelete alapján kényszerítő eszközökhöz folyamodott a kormány. Megkezdődött a földbirtokok konfiskálása is. A magyaroktól 108 ezer hektár földet vettek el.

A kitelepítéskor Kőbölkút, Muzsla, Gútor és Szemet községekben katonaság vette körül az embereket. Ezzel elkezdődött a szlovákiai magyar lakosság erőszakos elhurcolása, csehországi deportálása. A magyar határ közelében fekvő falvak lakosai Magyarországon kerestek menedéket. A katonaság többször fegyvert is használt a menekülők ellen.

Közben Mindszenty József bíboros a külföldi-nyugati egyházi méltóságok segítségét kérte a csehszlovákiai magyarok deportálásának leállítására érdekében, elsősorban a new yorki és londoni bíboros segítségét kérte. A csehszlovákiai magyarok pedig Vatikánhoz, konkrétan XII. Pius pápához fordultak, közbelépését kérve.

1947-ben Pavol Jantusch, nagyszombati püspök a Szlovák Püspöki Kar nevében a köztársasági elnökhöz és külügyminiszterhez fordulva tiltakozott a magyarok csehországi deportálása ellen. Az egész ügyet a zsidók elhurcolásához hasonlította.

A szlovákiai magyar katolikusok vezetői a komáromi megbeszélésükön az egyház vezetése elé terjesztették a magyar katolikusok kérelmeit, többek között a hitoktatás és igehirdetés magyarul történő, és a magyar katolikus egyesületek működésének lehetőségét. Dr. Jozef Čárský, kassai püspök úgy nyilatkozott, hogy a pártoknak nincs joguk beavatkozni az istentiszteletek nyelvének kérdésébe.

1956-ban Jozef Čárský kassai, Eduard Nécsey nyitrai, Ambróz Lazík nagyszombati, és Róbert Pobožný rozsnyói püspök, a Magyarországon bekövetkezett változásokra hivatkozva a kormánytól folyamatosan egyházügyi törvények módosítását követelték. Közben Čárský püspök külön levélben követelte, hogy a szokatlanul erős téli hidegben szüntessék meg a szlovákiai magyarok deportálását.

Eközben 1947 tavaszán a katolikus, református és evangélikus egyház vezetői Csehországba küldtek papokat, lelkészeket a deportált magyarok lelki gondozásának érdekében. Ezek voltak a református Tóth Kálmán és Szabó Antal, az evangélikusok részéről Smíd István Lehel és Mathaeides Gyula, a katolikusok részéről pedig Petheő Károly, Burián László káplán, Cseri István nagymegyeri esperes, Czigány Imre gútai káplán, Drozdy Gyula ipolyszalkai plébános,

Fehér Damáz bencés tanár, Győri Miksa egyházközségi plébános, Havasy Gyula ekecsi káplán, Horváth Károly bakai plébános, Koller Gyula érsekújvári káplán, Lénár Lajos mellei plébános, Mészáros Gyula szentmihályi káplán, Molnár József alistáli plébános, Szepessy Valter bencés tanár, Szócs Béla felbári plébános, és Vida Tivadar pozsonypüspöki káplán. Ezek Csehországban több helyen miséztek, prédikáltak, gyóntattak, készítettek a híveket a húsvéti ünnepekre.

Ezzel párhuzamosan levélpasztorációs munkát is szerveztek, amelyben kiemelt módon szorgoskodott Havasy Gyula, Koller Gyula, Vida Tivadar, Cséfalvay József kéméndi plébános és Burián László atya. Komáromban Bíró Lucian bencés tanár sajtótermékek nyomtatásával igyekezett segíteni a kitelepített magyarokon. A levélpasztoráció az itthon maradt papok és deportált magyar hívek között kerekén egy évtizedig tartott.

Külön említést érdemel Lestár István prépost, komáromi plébános. Miután Esztergomból hazaküldték a felvidéki papnövéndékeket, azok Komáromban töltöttek egy időt a bencés rendházban, ahol Lestár prépost úr lett a rektor, a bencések pedig a tanárok. A prépost úr Komáromban létrehozta a Mariánus nevű magyar katolikus fiúinternátust. 1949-ben letartóztatták őt. A vád ellene az volt, hogy Mindszenty József esztergomi érseknek adatokat szolgáltatott a kitelepített magyarokról. Munkatáborra ítélték, ahonnan betegen szabadult 1950-ben, majd újra letartóztatták, és Mocsonokban papi internáló táborban tartották fogva. Szabadulása után egészen haláláig Óvári plébános volt, ahol a mai napig nagy tisztelettel beszélnek róla.

A magyar hívek közötti pasztorációt végző papokat sorban letartóztatták és elítélték. Lénárt Károly 19 évet, Restály Mihály 6 évet, Mészáros Gyula káplán 5 évet, Herczegh Frigyes 4 évet, Vizváry László református lelkész 2 évet kapott.

A katolikus püspökök panaszt tettek a kormány vallásellenes rendeletei miatt, melyek az egyház ellen irányultak. A rendszer ez alatt az idő alatt mindenkit bebörtönzött, akit veszélyesnek tartott.

Közben Pozsonyban letiltották a magyar nyelvű református istentiszteleteket, ami ellen a magyar református és evangélikus egyház tiltakozott. Mindkét egyház lelkipásztorai felszólították az egyházközségeket, hogy az istentiszteleteket továbbra is magyar nyelven tartsák meg.

Komáromban néhány pap a szlovákiai katolikus egyház vezetői elé terjesztette azt a követelményt, hogy magyar nyelven folytathassák a hitoktatást, az igehirdetést, biztosítsák a magyar katolikus egyesületek további működését és a magyar nyelvű papképzést, valamint magyar nyelvű katolikus sajtótermék megjelenését. Ezért 1949-ben a katolikus püspöki kar pásztorlevélben tiltakozott a magyar lakosság elleni atrocitások ellen. A pásztorlevél terjesztését a hatóságok minden eszközzel igyekeztek megakadályozni.

Ez alatt az idő alatt főképpen Árva megyében és Kiszucán, később az egész országban megmozdulásokban követelték az emberek a vallásszabadságot. Érdekes, hogy a szlovákiai közvélemény, a politikai körök, a római katolikus hívők és Magyarország is élénk figyelemmel kísérték a történeteket és a magyar hívek sorsát.

1948-ban a templomokban a tiltás ellenére újra magyar nyelven folytak a szentmisék és prédikációk. A szlovák ajkú hívek hiánya miatt lassan teljesen elmaradtak az elrendelt szlovák énekek, szentbeszéddek. Magyarbélien Poór Sándor, Nagymácsédon Kurz Béla, Nádszegen Ambruskó Lajos, Kajalon Wilde József, Kosúton Czuczor Menyhért, Vágán Andrásfay Ödön, Hidas-kürtön Kovács János volt a plébános. Ezek, és sokan mások magyar nyelven végezték az istentiszteleteket.

A „kis lépések politikáját” követve Burián László nagylévárdi káplán, és Szi-tás Béla búrszentmiklósi káplán az internáló táborokból megszökött papok Ausztriába való szökésében nyújtott segítséget, amiért 2,5 év börtönre ítélték őket. Burián László az egyik menekülő papnak többek között úgy is segített, hogy neki adta saját személyazonossági igazolványát.

Őrizetbe vették, majd 1952-ben 17 évi börtönre ítélték Lénár Károly lukanyényei plébánost, aki csak 1962-ben szabadult, azt is csak feltételesen. Sajnos, a jogfosztottság és hontalanság éveiben a szlovákiai magyar papok közül többen behódoltak a rendszernek, mert értelmetlennek tartották az ellenállást. Prágában megalapították a „Békepapi Mozgalmat”, élükön Záreczky István magyar katolikus pappal. De ezekről inkább nem szólnék a „De mortuis nisi bene” elvet követve.

Ez alatt az idő alatt csendben folytatódott a magyarság érdekében végzett munka. Montskó Tibor besenyői káplánhoz azzal a kéréssel fordultak a hívei, szervezzen egy zarándoklatot a közeli udvardi kálvária-templomhoz. A válasza az volt, hogy csak férfiak jöjjenek, legalább százan legyenek, tilos az egész

zarándoklat alatt a dohányzás és az alkoholfogyasztás. Reggel a káplánál jelezték, hogy már vagy húsz férfi gyűlt össze. Tibor bácsi – mindenki így hívta őt - ki se ment, hanem üzent az ott lévőknek: százat mondtam. A létszám egyre nőtt. Amikor elérte a százat, Tibor bácsi kiment a férfiakhoz, elővette az énekeskönyvet és a rózsafüzért azzal, hogy „indulhatunk”. Gyalog tették meg az utat, imádkozva, énekelve, étel, ital és cigaretta nélkül. Az udvardi hívek csodálkozva nézték a vonuló száztagú magyar férfisereget.

Bíróczy István tallósi plébános énekkar vezetése címen sokat foglalkozott a fiatalokkal, akik rajongtak érte. Tanította a fiatalokat zongorázni, orgonálni, így aztán néhány kántort nevelt ki közülük. A kemény kommunizmus idején újraindította a tallósi lourdesi barlang zarándoklatát, amelyet a rendszer betiltott. Kezdetben néhány tíz, majd egyre több ember ment Tallósra imádkozni. Ma ez a hely a nagyszombati főegyházmegye egyetlen magyar kegyhelye, ahová évente több száz zarándok érkezik a környékbeli településekről. Eközben a lelki atyáktól rendszeresen kérte a prédikációkat, amelyeket aztán titokban sokszorosított, és eljuttatott a magyar papokhoz. Ez abban az időben, amikor nem lehetett hozzájutni semmiféle segédanyaghoz, nagy segítség volt úgy a fiatal, mint az idősebb atyáknak.

Orosch János, jelenlegi nagyszombati érsek színdarabokat tanított be gyerekekkel, és énekkart hozott létre Bussán, Ekecsen, majd Ipolyvisken. Ez alkalmat nyújtott arra, hogy közben a plébánián folytathasson titokban hittanórákat. Meg is hurcolták őt ezért, másfél évre megvonták tőle a fizetést, és fizikailag is bántalmazták, az egyik plébániáról a másikra helyeztették. Persze mindig a legrosszabb állapotban lévő plébánia jutott neki. Gábris Gyula nagyszombati püspök úgy tudott rajta segíteni, hogy saját pénzéből egy egész évnyi fizetés összegét adta neki titokban.

Pintér Zoltán alistáli plébános annak ellenére, hogy ő maga nem tudott énekelni, énekkart hozott létre fiatalokból, akik nem csak a szentmiséken énekeltek, hanem a plébánián foglalkozott velük. Zoltán atya hitoktatást tartott a tiltás ellenére. Ezen kívül összefogta a fiatal magyar papokat is, akik szívesen jártak hozzá havi szinten egy egész napos lelki összejövetelre.

A kommunizmus bukása után Koller Gyula, közkedvelt prédikátor, boldogfai plébános létrehozta a „Remény” című katolikus hetilapot. Élete végéig főszerkesztői szerepet töltött be.

A felsorolt, és ebben az előadásban nem említett személyekről nyugodtan mondhatjuk, hogy ők azok a libanoni cédrusfák, akiknek köszönhetjük a magyar katolicizmus fennmaradását kis hazánkban.

A személyes hit szemüvegén keresztül: Nt. Gaál István személyes hite elsőszülött lányának írt levelein keresztül.

Buza Zsolt¹⁰⁹

Bevezető

Amikor az ember családlátogatást végez, akkor nem is gondolná, hogy milyen kincseket rejtenek egyes életek és szívek. Amikor az ember lelkigondoz, és rákérdez egy-egy családban a lelki hagyatéokra, akkor sok minden előkerül. Így jutottam el Erdelsky szül. Gaál Ildikó nőtestvéremhez, aki a Pozsonyi Református Egyházközség oszlopos tagja, lelkész-gyermek. Olyan levelek kerültek elő, amelyek tanúságuul szolgálhatnak minden szülő-gyermek kapcsolatban. De először vizsgáljuk meg, hogy milyen kilátásokkal indult Gaál István.

Nt. Gaál István rövid élettörténete

Gaál István 1908. június 21-én született Szepsiben. Szepsiből Kassára, majd onnan egészen Losoncig jut, hiszen mély elhívás-tudata a lelkészi pálya felé fordítja tekintetét. 1926 és 1930 között a Losonci Teológiai Szeminárium hallgatója, ahol magába szívja az elméleti tudást és a gyakorlati útravalót.¹¹⁰

1930 és 1935 között Kassán találjuk, ahol segédlelkészi éveit tölti és a kassai atyafiak nagyon megvannak elégedve szolgálatával. 1935. május 12-én felvett jegyzőkönyvből a következőket tudjuk meg: „Presbytérium Gaál István itteni áldásos működéséért, különösen a vasárnapi iskola megszervezéséért, az ifjúság lelkes vezetéséért, s a leánykör megalapításáért leghálásabb elismerését és köszönetét fejezi ki. Isten áldását kéri pályáján való emelkedéséhez. Ragaszkodásunk és szeretetünk a távolság dacára is vele marad.”¹¹¹

109 Mgr. Buza Zsolt, PhD., református lelkipásztor, egyháztörténész. A Pozsonyi Református Egyházközség lelkipásztora.

110 Puntigán József: A Losonci Theológiai Szeminárium (1925-1939), 1. kiadás. Losonc, Plectrum, 2005. 161.

111 Jegyzőkönyv felvétel a kassai ref. egyház presby-umának 1935. évi május hó 12-án

Önálló szolgálatát Csicserben kezdi meg 1935-ben. Nagykaposon, 1939. május 9-én eljegyezte a székely gyökerekkel rendelkező Szekeres Ilonát, akivel 1939. július 4-én házasságot kötött. Az Úristen házasságukat négy gyermekkel ajándékozta meg. Ildikó 1940. március 24-én, István 1941. május 23-án, János Gábor 1943. június 20-án és Erzsébet 1948. november 19-én születtek.¹¹²

Gaál István szolgálata nagy fordulóponthoz akkor érkezett, amikor 1951-ben a Pozsonyi Református Egyházközség presbitériuma kereste fel, hogy vállalja el a gyülekezet pásztorlását. Ekkor már a kommunista rendszerben szolgáló lelkészeknek szükségük volt állami hozzájárulásra, amit egyházunk akkori frissen megválasztott egyetemes esperese, Varga Imre készségesen elintézett, hiszen maga is támogatta Gaál István Pozsonyba érkezését.

A család a nagy változások közepette éppen csak hogy megmelegedni érkezett Pozsonyban, olyannyira, hogy elsőszülött lányuk konfirmációja után, amelyre 1954. május 30-án került sor, már csomagolni kellett, mert így kívánták a hatalmi érdekek. 1954. augusztus 2-án a Pozsonyi Református Egyházközség Presbitériuma Kovács Alajos főgondnokkal az élen bensőséges szavakkal megköszönte a lelkipásztor és családja szolgálatát, amit odaadó, igaz és példás jelzőkkel illetett.¹¹³ Pozsonyból Kassára helyezték.

Gaál István 1955. február 3-án Kassán elhangzott éves jelentésében felsorolta a lelki szolgálatokat. Minden vasárnap két nyelven kétszer volt istentisztelet. Minden vasárnap gyermekistentiszteletet tartottak: 9-től a magyar és fél 11-től a szlovák gyermekek részére. A lelkipásztor segítői között ott találjuk Anna Stríčková-t, Tóth Ilonát, Császár Borbálát és Gažík Krisztinát. A magyar órákra 30-40, a szlovákra 8-12 gyermek jelentkezett.

A vasárnapi istentisztelet után énekkari próbát tartottak, amire csak nők jártak. Vezetője Kovácsné Béres Etelka. A hétközi istentisztelet szerdán este 6-tól volt, amin a lelkipásztor új énekeskönyvi énekeket tanított. Minden csü-

tartott ülésről. in: Presbiteri jegyzőkönyv 1927-1942. in: Kassai Magyar Református Egyházközség Levéltára. [2016. április 06.]

112 Buza Zsolt: „Miután kiállták a próbát...”: A Rozsnyói Református Egyházközség „Nagyjainak” története. 1. kiadás. Rozsnyó, Rozsnyói Református Egyházközség, 2019. 98.

113 Jegyzőkönyv, felvétel 1954. augusztus 2-án a bratislavai Református Egyházközség presbitériumának rendes gyűlésén. in: A pozsonyi református keresztyén egyház presbyteri jegyzőkönyvei 1939-1966. 234. [2022. szeptember 27.]

törtökön bibliaóra és imaóra volt a gyülekezeti teremben. Látogatók száma 18-38 között mozgott. A bibliaköri tagok közül ketten kórházmissziót végeztek. Szombaton este hat órától ifjúsági bibliaóra volt. Az Ige fénye mellett felsorakoztak az egyháztörténeti példák is. 6-13 ifjú lány szokott összejönni. A hitoktatás a gyülekezetben folyt kedden és pénteken egy csoportban, külön a magyar és külön a szlovák iskolába járó gyermekek részére. 22 gyermeket jelentettek be hittanra. Konfirmációi oktatást szombaton délután 3-tól 5 óráig tartott a lelkipásztor. 27 gyermek jelentkezett kátéoktatásra. Felnőtt konfirmációi képzés is folyt, amire 5 ember jelentkezett. A családlátogatást is végezte a lelkipásztor, de sokszor nem tehetette, megélve, hogy a lélek kész, a test viszont erőtlen. Bűnbánati héten minden nap volt istentisztelet és pénteken szlovák nyelven is tartottak. Karácsony, reformáció és konfirmáció ünnepén ünnepélyesebbé tették az ünnepet a szavalatok és énekkari fellépések. A lelkipásztor ezt a gyakorlatot megtartotta egészen ott-tartózkodásáig.¹¹⁴

A legnagyobb szívfájdalma az volt, amikor a gyülekezetre kényszerítették a kassai és bárcai gyülekezetek egyesítését az akkori esperes nyomására, aki bárcai lelkész volt. Az eredmény az lett, hogy Gaál István 1955-ben munkaképtelenné vált, és majdnem egy éves betegszabadságolása után, amit a szliácsi fürdő koronázott meg 1956 júniusában kimondta élő hittel: „Isten kezének munkája az, hogy nem arra a helyre állít bennünket, ahová mi szeretnénk, hanem oda, ahol leginkább szükség van miránk.”¹¹⁵

A kassai gyülekezetből egy sodró lavina által gyors ütemben a rozsnyói közösségbe távozott. Nagyon értékes naplóit 1961. május 22-vel, pünkösdhétfővel kezdte papírra vetni, és 1962. július 25-ig fejezte be az elsőt. A második napló első bejegyzése 1963. szeptember 21-én született, az utolsót pedig 1964. május 27-én jegyezték fel. Mi mindent tartalmaznak? A missziói munkát, amit Gaál István csak így jellemezett: „Kimentem a gyülekezetbe.” A feljegyzések alapján a nem egész kétéves szolgálat alatt 188 családlátogatást, 62 kórház-

114 Jelentés a košice-bárcai ref. ker. egyházban folyó egyházépítő munkákról 1955. január 1-jéig. in: A Kassai Ref. Egyház presbytériumának jegyzőkönyve 1952-1958-ig. in: Kassai Magyar Református Egyházközség Levéltára. [2016. október 24.]

115 Buza Zsolt: „Miután kiállták a próbát...”: A Rozsnyói Református Egyházközség „Nagyjainak” története. 1. kiadás. Rozsnyó, Rozsnyói Református Egyházközség, 2019. 100.

látogatást, 57 személyes beszélgetést, 27 bibliaórát, 168 istentiszteletet és 64 katekéztartást tartott.¹¹⁶

Itt gondnoka és az állami apparátus sok esetben kikezdték. Az egyik garaszkodott, a másik pedig elidegenítette a fiatalokat a hitoktatástól és a katekéztartástól. Magas vérnyomása miatt erős gyógyszereket szedett: Reserpint és Erytoxint, amit 1961. június 11-én és 1963. október 28-án kelt leveleiből megtudjuk, hogy ezek külföldi beszerzését Dr. Varga Imre püspök felvállalta.¹¹⁷ A rozsnyói konfirmandusok számára, akik utolsó csoportját alkották, a mai napig emlékezetes maradt az 1964. május 10-én tartott vallástételi ünnepség, amikor is a lelkipásztor sírva és remegve mondta el prédikációját.

Utolsó nagy horderejű igehirdetése Kálvin János halálának 400. évfordulóján hangzott el 1964. május 27-én a rozsnyói templomban a Péld 1,23 alapján, amikor is a szószéken állva agyörgcsöt kapott. A lelkipásztor 1964. december 29-től munkaképtelenné vált és Rózsnyóról Kassára költözött családjával.¹¹⁸

A levelekről általában

A családi levelezés kezdeményezője az édesapa, Nt. Gaál István volt. Feladóként a név mellett már a kassai lakcím volt feltüntetve: „Dukelských hrđinov 22. I. poschodie 8.” A címzett pedig a hön szeretett elsőszülött leányzó, Gaál Ildikó, aki abban az időben Pozsonyban dolgozott és átmeneti lakhelye Hasák asszonyánál volt a Šmeralova 14. szám alatt.

A levelek három kategóriába sorolhatóak:

1. Boríték és keltezés nélkül elrakott levelek: 4 darab

116 Buza Zsolt: Lelkész- és egyházüldözés a Felvidéken. in: Horkay Anna [szerk.]: Az igazság szabadokká tesz titeket! (Jn 8,32) Volt pataki diákok, lelkészek megpróbáltatásai az egyházellenes kommunista diktatúrákban kárpát-medencei kitekintéssel Emlékkonferencia 2016. november 18. Sárospatak, Hernád Kiadó, 2017. p. 81-100.

117 Buza Zsolt: „Miután kiállták a próbát...”: A Rózsnyói Református Egyházközség „Nagyjainak” története. 1. kiadás. Rózsnyó, Rózsnyói Református Egyházközség, 2019. 102.

118 Buza Zsolt: Lelkész- és egyházüldözés a Felvidéken. in: Horkay Anna [szerk.]: Az igazság szabadokká tesz titeket! (Jn 8,32) Volt pataki diákok, lelkészek megpróbáltatásai az egyházellenes kommunista diktatúrákban kárpát-medencei kitekintéssel Emlékkonferencia 2016. november 18. Sárospatak, Hernád Kiadó, 2017. p. 81-100.

2. A postai bélyegzők alapján időrendi sorrendbe rakott levelek: 5 darab

3. Keltezéssel ellátott levelek: 30 darab

Időben közvetlenül a nyugdíjazástól egészen a lelkipásztor bekövetkezett halála évének nyári időszakáig íródtak, 1965–1967. június 14. közötti időszakról beszélünk.

Levelek tartalma

Jóban-rosszban

Az első levél a Pozsonyhoz közeli Pöstyénből érkezett 1965. szeptember 14-én. Megtudjuk belőle, hogy még nem történt meg a rozsnyói parókiáról a kiköltözés, és a lelkipásztor gyógyulásához 6-8 hétre van szükség. A legjobb terápia számára az alkalmazott iszapolás volt, ami 80 százalékban segített a lábának, és az ujjaival már be tudta gombolni az ingét. A nagymama jelszavát véste a gyermeke szívére: „Megörvendeztetni a szomorkodókat.” Ildikó leánya elmondása alapján minden hétvégén Pöstyénben szobát bérelt, meglátogatta édesapját, aki Bibliából olvasott fel neki, közben könnyekre fakadt és leánya fogta a kezét.¹¹⁹

A következő levél már Kassáról érkezett 1965. október 25-ei keltezéssel és tovább ecseteli a lelkipásztor betegségét: Dudás ideg orvos elrendelte, hogy háromszor hetente gyógytornára és masszásra járjon a lelkipásztor. Állapotáról majd végleg az orvosi komisszió döntött. Emellett megkezdődött a rozsnyói parókiáról a kiköltözés is. A pillanatnyi körülményeiket így jellemezte: Tehetetlenek vagyunk az adott problémák gyors és bölcs megoldására. Leírása alapján megtudjuk: „A beteg ember önmagát feleslegesnek érzi, napról napra csak a sikertelenségét látja. Itt csak az vigasztal, amit Isten által kapunk és azt biztosan megkapjuk, ha hittel kérjük. Én csak azt tudom mondani, hogy nehéz napjainkat úgy élhetjük át, ha Ő tanít minket, Ő vigasztal minket.” Ezek után pedig érkezik a legnagyobb kérdés, amely a levelekben több helyen felbukkan: „Hát te, hogy vagy, kedves Ildikó?”¹²⁰

119 Nt. Gaál István Pöstyénben, 1965. szeptember 14-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

120 Nt. Gaál István Kassán, 1965. október 25-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

Lelkipásztor nyugdíjazása

Az év végére megtörténik a lelkipásztor nyugdíjazása. 1965. december 15-től hivatalosan is nyugdíjas. A kiköltözés is végbe megy, ahol „Pisti (Gaál Ildikó testvére) jól kidolgozta magát.”¹²¹ A lelkész a kiköltözésnél megszabadult a zongorájától, amit a pelsőci kolléga lánya, Samu Katalin vásárolt meg 6.500 Kcs ellenértékben. Így már csak egy maradt hátra: „Igyekszünk az újat megszokni és türelemmel elhordozni.”¹²²

A nyugdíjazás megtörtént, de a nyugdíj kiutalása nem automatikusan történt. A lelkipásztor januárban megkapja az első nyugdíjelőleget, melynek összege 1.550 Kcs. A lelkésztől 1966. február 8-án keltezett levél alapján kéri a munkáltató igazolását, hogy a feltüntetett időszakokban: 1956. 01.01.-1953. 10.31., valamint 1.11.1953-31.12.57. hol és milyen beosztásban teljesített szolgálatot. A leányának címzett levélben a következőket írja szolgálati bizonyítványként: „Mint önálló pap: 1935. ápr. 1-től – 1951. október 31-ig voltam Csicszerben. 1951. nov.-tól 1954. aug. 15-ig voltunk Pozsonyban. Kassán 1954. aug. 15-től 1960. nov. 10-ig. De te is tudod, hogy 1960-tól 65-ig Rožňaván.” Majd hozzáteszi, hogy leánya kérhet tanácsot Maťašík András pozsonyi lelkipásztortól, mielőtt az állami hivatalban a nyugdíj részlegen érdeklődik.¹²³ Februárban Gaál István még mindig csak nyugdíjelőleget kapott 750 Kcs értékben, amit a Gaál Ildikó leánya intézett el. A lelkipásztor levelében megköszönte leánya körültekintő forgolódását ez ügyben: „Nagyon köszönöm neked kedves leányom, hogy sok elfoglaltságod mellett szakítottál időt erre is, hogy ez az ügy is elintéztessék.”¹²⁴

A nyugdíj nagysága nem lepte meg a lelkipásztort: „Minket nem lep meg a nyugdíj. A nyugdíjam lesz annyi, mint a táppénzem. Így hát nem is kell aggódni, mert ez nem is illik hozzánk, mert ránk is igaz az Ige tanítása: „Ne aggodalmaskodjatok!” Mi már gyakoroljuk ebben magunkat, mert nincs oly kevés,

121 Nt. Gaál István Kassán, 1966. január 24-én d.e. 11 óra kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

122 Nt. Gaál István Kassán, 1966. január 24-én d.e. 11 óra kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

123 Nt. Gaál István Kassán, 1966. február 9-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

124 Nt. Gaál István Kassán, 1965. február 23-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

ami elég ne lenne, és nincs oly sok, ami el ne fogyna. Az ember az igényét kell, hogy leszűkítse.”¹²⁵

A lelkipásztornak mindkét nyugdíjelölőget igazolni kellett, majd a nyugdíjáról a végleges végzés csak húsvét után érkezett meg: „Havi 820 Kcs és 120 Kcs családi pótlék van megállapítva. Minden hónap 6-án fogják kiutalni. Ez az ügy is befejeződött. Most már rajtunk múlik, hogy hogyan fogjuk tudni életünket ehhez szabni. „Annak van igaza, aki hisz és remél. Értem én ezt mindenre és mindenhol. Úgy szeretném, ha ehhez igazodnál és mindig ezt olvasnák le egész lényedről. Mindig jobb reménykedni, mint kétségbeesni.”¹²⁶

Miért történt ez a nagy késelem? Ezt a Gordiuszi csomót ifj. Gaál István oldotta meg, miután megtudta, hogy édesapja teljes hivatali dokumentációja a rozsnyói Járási Nemzeti Hivatal Egyházügyi Osztályán volt elrakva, és a hivatali iratokat nem továbbították Pozsonyba.¹²⁷

A munka

Gaál Ildikó munkájáról is sokat megtudunk a levelekből. Édesapja számon tartja, hogy az évek során hol folytat szolgálatot a lánya.

1966 januárjától a pozsonyi Mickiewicz kórházban transzfúziós nővér Doc. Somogyi vezetésével. Édesapja ebben a szolgálatban így buzdította lányát: „Jobb állást kaptál. Ez talán egyéniségednek is jobban megfelel, mint az előbbi úgy gondolom. Csak légy a munkában türelmes, mert bizony ez a foglalkozás nagy felelősséggel jár. Az nagy dolog, hogy olyan helyre kerültél, ahová te is vágyakoztál. Ha te boldog és megelégedett vagy, akkor mi is azok vagyunk. Nekünk szülőknak jó hallani és tudni, hogy te a sokféle élettapasztalat után nyugodtan éled napjaidat és bizalommal végzed munkádat. Amit most fogsz végezni az a jézusi parancsolat betöltése: „Boldogok az irgalmasok, mert ők Isten gyermekeinek mondatnak.” Remélem, hogy jó szívvel megteszed azt, amit tőled szenvedő embertársaid várnak. Légy szüntelen megértője a jézusi biztatásnak, ha elfog olykor a félelem: „mit féltek ti kicsinyhitűek?!” A hit csil-

125 Nt. Gaál István Kassán, 1965. február 23-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

126 Nt. Gaál István Kassán, 1966. április 18-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

127 Nt. Gaál István Kassán, 1966. március 20-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

laga vezessen hát kedves gyermekem. Ezt én nem megszokásból írom Neked, hanem boldog tapasztalatból. Bizony az Isten bizonyos segítség a nyomorúságban.”¹²⁸

1966. április 1-jétől, miután vizsgáját letette, Gaál Ildikó a Tuberkulózis és Légúti Megbetegedések Tanszékén találjuk, ahol az Orvosok és Patikusok Továbbképző Intézetében tevékenykedett Pozsonypüspöki székhellyel Doc. E-MUDr. Karol Virsik, CSc. keze alatt.

Az új lehetőséget édesapja így értékelte: „Csak Te légy megelégedve! Holnap te is új helyen kezded a munkát. Reméljük, hogy jó cserét csinálsz. Terhesebb lesz az, hogy mindennap ki kell utazni Püspökibe. De még fiatal vagy és nem olyan egyhangú az élet! Légy hű munkás és a rádbízottakat hűségesen végezd el: „dolgos, gondos, szorgalmas légy, minden munkát jó kedvvel tégy!”¹²⁹

Életünk ünnepei

Az ünnep pillanatai számára nagyon fontosak voltak. Örült, amikor lánya elment istentiszteletre és levelében az akkori pozsonyi lelkész szolgálatát is méltatta tanítva lányát a legnagyobb alázatra az igehirdetők iránt: „Örömmel olvastam azt is, hogy voltál istentiszteleten. Maťašík kollégám már tanul prédikálni úgy, mint én is végeztem a szlovák híveknek Kassán. Ne nézd azt a templomba, hogy ki mondja, hanem azt, hogy mit mond. Mindenki az Igét kell, hogy hirdesse, ami mindig megújít, épít és mindig új! Csak gyakorold magad a kegyességben, hidd el boldogabb, békésebb és megelégedettebb leszel.”¹³⁰ Amikor pedig egész vasárnap szolgált a lánya, e szavakkal támogatta: „Egész vasárnap szolgáltál, a munka is istentisztelet, és ha szabad a vasárnap szenteld meg a vasárnapot.”¹³¹

Amikor bedagadt foggal szolgált, akkor édesapja így bátorította, hogy látogassa meg a fogorvost: „A jó modorú orvos – még ha fogorvos is, felvidámít

128 Nt. Gaál István Kassán, 1966. január 24-én d.e. 11 óra kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

129 Nt. Gaál István Kassán, 1966. március 31-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

130 Nt. Gaál István Kassán, 1965. december 6-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

131 Nt. Gaál István Kassán, 1965. február 23-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

és segít. Éljen az adott alkalmakkal, akkor nem lesz olyan egyhangú színtelen mostani életed sem. A jó társaság felüdít, megvidámít.”¹³²

1965 decemberében hazahívta gyermekét, hogy együtt ünnepeljék a karácsonyt: „Fürdessük meg lelkünket a régi és mindig új evangéliumban és örüljünk annak, hogy Isten úgy szerette ezt a világot, hogy megszületett Fiát, Jézust adta érte, hogy legyen karácsonya minden embernek.”

Az édesapa nem feledkezett meg leánya születésnapjáról sem: „Kedves Ildikó! Isten jóvoltából pár nap múlva születésnapod lesz. Erről a napról megemlékezünk. Adja Isten, hogy megérvén e napot soha ne felejtkezzél meg az Úr Istenről, aki eddig is kegyelmesen hordozott, őrzött, táplált és úgy földi, mint lelki békeséget szerzett minden embernek az ő Fiában, aki nem nézi a mi erőtlenségünket. Legyen vezérlőd Az, Aki neked is jó pásztorod és lelkedet bizonyosan megnyugtatja szent vérével.”¹³³

Nyaralás

Az édesapa megírta neki a nyaralási lehetőségeket is. A Kassán élő Gaál István családja 1966 nyarán Tahiban, a Református Üdülőközpontban nyaralt. Hívta és várta a leányát is közös vakáció címén: „...ha te is akarsz nyaralni a Dunakanyarban 35 forintért nyaralhatsz a Dunamelléki Egyházkerület lelkészi üdülőjében. Azt hiszem, jól fogod érezni magad. Ott lesz alkalom a fürdésre és a pihenésre, én egyelőre csak egy hetet biztosítottam az egész családnak. Ez felel meg a mi kicsiny nyugdíjunknak. Az üdülő címe: Dunamelléki Református Lelkészi Üdülő Tahi Madarász Lajos ref. esperes telepezető, Fót.”¹³⁴

Gaál Ildikó azonban az egész nyarat a kórházban töltötte nefrológiai problémái voltak és ekkor kezelték először Londonból érkezett gyógyszerrel, melynek NEGRAM volt a neve. Ebben az időszakban a következő erősítés érkezett otthonról: „Ne aggodalmaskodjál! Bízál, minden javadra lehet. Ez a legnagyobb kincs, a legbiztosabb alap, amire épülhet az élet. Akkor ségítel

132 Nt. Gaál István Kassán, 1965. december 6-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

133 Nt. Gaál István Kassán, 1966. március 20-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

134 Nt. Gaál István Kassán, 1966. június 22-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

nekünk, ha azt halljuk dolgaid felől, hogy ez a hit éltet, vigasztal, bátorít, mert ha egyik leszünk ebben a hitben, akkor leszünk erősek az Úrnak erejében.”¹³⁵

Felújítás

Amikor a kassai lakás renoválásáról értekezett, akkor így tanította édesapja a leányát: „A vállalat most akarja elvégezni: Ha tehát elmulasztjuk, akkor majd a saját költségünkre kell elvégeztetni. Meg kell tanulni veszteni is. Ez az élet vastörvénye. Ha veszünk is van nyeresége más, mint oly az ember elgondolja. Igaza van a legnagyobb Mesternek, aki erre tanított, igazságát senki nem tudja megcsúfolni, ha sokszor nem is hiszi el az ember. Én mindig azt keresem, hogy mi a veszteségből a nyereség. Kőművesek már elmentek, most éppen a festők szolgálnak felénk.”¹³⁶

Szerelem

Érdekes meglátásokat találunk a szerelemmel kapcsolatban az édesapa, Gaál István tollából, amikor leánya megkérdőjelezi a szerelmet: „Írtam már neked leányom arról, hogy a múltat ne emlegessük, és hátat kell fordítani az elmúlt eseményeknek. Bármennyit is fogunk rajta bánkódni, ami fáj azt csak úgy tudjuk gyógyítani, hogy ne vádoljunk senkit magunk harcoljunk a szomorúságunk ellen. Ildikóm, igaz az a közmondás, hogy a szerelem vak. Ebben a levélben simogatni akarlak és nem bántani. Érzem, hogy erre van most a legnagyobb szükséged. A fiúk nem olyan rafináltak, mint a lányok. Ha nincs annak komoly gondolkodása, mihamarabb szélnek eresztieni. Ne lássál sötéten. Én veled érzek, mert te olyan vagy mint én is, hogy egyedül magamban nem tudok élni, kell valaki, akivel naponként munka után elbeszélgethess. Próbáld a fiúknak az eszét is megnézni és abba is beférkőzni, ne legyen csak érzelmi alapon.”¹³⁷

135 Nt. Gaál István Kassán, 1966. június 22-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

136 Nt. Gaál István Kassán, 1966. július 28-án és 1966. október 11-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

137 Nt. Gaál István Kassán, 1966. augusztus 22-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

Örömök ürömmel

Amikor a családban öröm volt, akkor az édesapa azt is papírra vetette az ürömmel együtt: „Hála Istennek, mi már túl vagyunk a Pisti esküvőjén. Pisti hordozta az anyagi terhet. Szűk körben. Szülők örömmel kísértük útjára. Nagyon szép esketési beszédet tartott Varga Béla esperes. Mindenki megérezte, hogy lélekből szólott. Marikát is nagyon meghatotta. Ő önként eljött templomunkba és reverzalist is adott. Én is elkértem ezt a nagy próbát is. Csak az esett rosszul, hogy Te nem lehettél itt és nem örvendezhettél velünk. De, ami történik, az semmi sem véletlen. Mindennek megvan a célja. A Te betegségednek is. Tanít, mert Mindenható az Isten! Tanulj Te is életed eseményeiből. Légy csendes szívvel és békével életednek Istenében. Megtanultad már régen a Kátéból a jövődöt illetőleg, mindig reménykedők legyünk.”¹³⁸

A mélyúti belgyógyászatban fekvő újabb nefrológiai problémával hallhatta a legcsodálatosabb példabeszédet: „...beteg volt egyszer Koncsol János fia, aki már tanárember. Pozsonyban lakik. Debrecenben kezelték. Az orvos lemondott róla. Az apja azt mondta: Doktor úr, hogy önnek igaza van a tudomány szerint, de én hiszem, hogy a fiam nem hal meg, ezt súgja nekem a hitem! Az apának volt igaza. Ezt mondom és üzenem neked szeretett lányom. Vezéreljen ez a hit! Így gondoltam reád és naponként imádkozom érted.”¹³⁹

Az édesapa a leánya betegségével kapcsolatban mindenre rákérdezett: „Orvoságod van? Én most is kapok a püspök úr útján. Meg az ember kétségbe is esik, ha megbetegszik. Én is sokszor csak a hangulat embere vagyok. Én már ilyen is leszek. Ez az én betegségem. Ok nélkül sokat nyögök, fantáziálok, mikor milyen a hangulatom, jól ismertek már.”¹⁴⁰

138 Nt. Gaál István Kassán, 1965. december 5-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

139 Nt. Gaál István Kassán, 1965. december 5-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

140 Nt. Gaál István Kassán, 1967. május 30-án kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

Életfelfogás

Saját látását az életről a Szabad Európa Rádióban hallgatott igehirdetés alapján szölte a leányának, majd felhívta a figyelmét a döntések súlyára: „Az élet igazi bölcsessége: Sajnos mi a magunk kárán tanultunk: Az volt a legnagyobb ellenségem, aki csak dicsért, és szemtől szembe dicsért, megvakított, csak jót mondott fiatal ember koromban. De most már tudom, hogy amit rosszul tettem, az büntetésképpen mért ránk. Vigyázz, most már teljesen önállósodtál, magad felelész tetteidért. Te felelész egyedül, most már nem hivatkozhatasz, mint érett gyermek Reánk, amit egész életemben készítettem, most már hittel valom: nem elég egy gyermeket a világra hozni, de tudni kellett úgy elindítani az élet útján, hogy soha ne vádolja úgy szüleit, mint ahogy Te is tettél, amikor itthon voltál. Most már boldogságodat vagy boldogtalanságodat Te magad intézed.”¹⁴¹

E súlyos mondatok után azonban nem feledkezett meg a névnapki köszöntőről sem: „Ez a kis csomag beszéljen arról, hogy mi, mint szülők mindig szeretettel gondolunk Rád és naponként sorsodat Isten elé tárjuk és hisszük ez a kérésünk meghallgatásra fog találni.”¹⁴²

Az utolsó levelek beszámolnak arról, hogy Gaál István mennyire örült az esperes és nt. Vályi József látogatásának és közben a szliácsi gyógykezelésre készült.¹⁴³ Onnan azonban félhalottan érkezett haza, és állapota olyannyira megromlott, hogy 1967. december 8-án elhunyt¹⁴⁴.

141 Nt. Gaál István Kassán, 1967. január 12-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

142 Nt. Gaál István Kassán, 1967. március 7-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

143 Nt. Gaál István Kassán, 1967. április 24-én kelt levele leányához, Gaál Ildikóhoz. [2022. szeptember 27.]

144 Buza Zsolt: *„Miután kiállták a próbát...”: A Rozsnyói Református Egyházközség „Nagyjainak” története*. 1. kiadás. Rozsnyó, Rozsnyói Református Egyházközség, 2019. 104.

Zárszó

A kíméletlen egypártrendszer és a simulékony egyházi vezetők közös élénk gyakorlata volt egyházi életünkben a lelkipásztorok elmozdítása. Kegyetlen fegyelmezési eszköz volt ez, amikor a hithű lelkipásztorok megszerették nyá-jukat.¹⁴⁵ Nt. Gaál István életében is valóság volt ez. A kommunista diktatúra évei alatt, Pozsonyból Kassára se szó, se beszéd három év után, Kassáról Rozsnyóra hat év után 1960 adventjén kellett szinte menekülnie. Itt többszöri betegszabadság után kényszernyugdíjazták.

De egy lelkész soha nem megy nyugdíjba. Gaál István gyülekezete élete utolsó percéig a családja volt. A távolban élőknek írott levelei erről tanúskodnak. Rudolf Smahelnak igaza volt, a „jó családokból” – érti alatta a keresztyén családokból – érkező gyermekekkel kapcsolatban, akik a totalitárius hatalom alatt katekétáikkal élő kapcsolatban voltak, jó alapokat nyertek.¹⁴⁶ Apa-lánya kapcsolat, hitmélyítő kapcsolat egyben. Az igazi katechumenátus alapját képezik ezek a levelek. A már megszűnőben lévő fiatal felnőttkori bibliaórák továbbgondolása ez írott formában, ami miatt Gaál Istvánnak el kellett hagynia Pozsonyt.

Ján Pešek történész tanulmánya alapján a nagyvárosok „megtisztítása”, ami igazából tisztogatásá fajult különösen Pozsonyban, ahol a lakosság 30 százaléka kicserélődött 1948 és 1952 között az A-terv, a T-43 akció és a B terv nyomán, elmondhatjuk, hogy a változás bekövetkezett. Az óhajtott személyek még az egyházi szintéren is a helyükre kerültek.¹⁴⁷

Ki kell mondani, hogy nem az egyház volt hitvalló, hanem a hitvalló rendelkezett egyháztagsággal, annak ellenére, hogy minden porcikája írtózott attól a magatartástól, amit maga körül látott. Erdelsky Ildikó lelkészédesapja sűrű távozásai után tiszta lett a levegő mindenhol, de ezek a fennmaradt levelek ar-

145 Benke György: Megtorló igehirdetők ellen egyházunkban az 1950-es, 60-as években. in: Dr. Kováts Dániel [szerk.]: *Tanulmányok Prof. Dr. Dr. Csobány János tiszteletére*. Sárospatak – Debrecen, Kazinczy Ferenc Társaság, 2009. 93-103.

146 Smahel Rudolf: Pastorační činnost církve během totality. in: Józef Szymeczek – Mirosław Danyś [szerk.], *Křesťané v odporu proti komunistické diktatuře v Československu 1948-1989*. 1. vydání. Český Těšín, Slezská církev evangelická augsburského vyznání, Sborník materiálů z mezinárodního symposia uspořádaného ve dnech 3.-4.9.2024 v Českém Těšíně, 2006, 131-140.

147 Pešek Ján: *Štátna moc a spoločnosť na Slovensku 1945-1948-1989*. Bratislava, Historický ústav SAV, 2013. 225-234.

ról tanúskodnak, hogy a tanítvány akármilyen körökben is mozgott Pozsonyban: Női mozgalom, csehszlovák-szovjet barátság intézménye, vagy az ROH mindig tudja, hogy erősebb kötés létezik a földi ideológiánál, amit a szenvedő édesapja soha még egy szóval se ítél el családjá és gyülekezete előtt.

A totalitárius hatalom politikája olyan jelszavakkal akarja átkiabálni az ürességet, amelyek végső igazságokként hangzanak, és azokra épít, hatalommal takarva, bizonyosságot diktálva. Ez a politika tagadó nihilizmus. A Szentlélek ellene áll.¹⁴⁸

Mégis, amikor a jóságos apa tollat ragad, akkor nem erre tekint, hanem az Atyára, Aki minden jónak adója. A jóságos apa magatartásformákat közöl, etikai megoldásokat tolmácsol, a jézusi gondolatok felé vezérli gyermekét, hogy a Hegyi Beszéd legyen mindennek a mozgatórugója életében. Célja, hogy értelmezze a mózesi törvényt Jézus szemüvegén keresztül. Lásson, halljon és beszéljen úgy, mintha általa Krisztus üzenne ennek az istenellenes világnak.

148 Trojan S. Jakub: *Moc víry a víra v moc*, 1. vydanie. Praha, OIKOYMENH, 1993. 69-71.

Az egyházak üldözése és mártírjai

Erdélyi Géza¹⁴⁹

Hitvalló egyház magyar mártírjai

A huszadik századra összpontosítva, a megértés érdekében tegyük fel a kérdést: mikor és hol kezdődött a magyar reformátusok szorongattatása és üldözése? Mostani szándékunk csupán a jelenlegi felvidéki reformátusokat érinti, de a többi, hasonló sorsra jutott magyar református egyháztest történelmét is le kell írni. Tekintsük ezt sürgető feladatnak, mert az értékes információkat magukban hordozók, az át-és túlélők hamarosan és végleg átmennek egy más minőségű létbe.

A címbe foglalt gyászos korszakot kíséreljük meg elhelyezni az egyetemes magyar református egyháztörténet keretében, és pedig a megkerülhetetlen összetartozás és összefüggés kényszerítő erejének engedve.

Egyházunk üldözése egyszerre kezdődött a felvidéki nemzetrészt üldözésével a trianoni békediktátum kihirdetésével. Pontosabban, a második világháború befejezésekor, ugyanis a győztes erők képviselői, a nagytűkű, későbbi utódállamok katonasága (felfegyverzett hadseregük még nem volt) szinte azonnal átlépték a történelmi Magyarország határait az előre elkészített, megrajzolt önkényes terveiknek megfelelően.

Szükséges előre bocsátani az ismert tényt, hogy a római-és a görögkatolikus egyháztesteknek volt védelmezője – a Vatikán. Az ortodoxoknak szintúgy, a határon kívüli tekintélyes egyházi központok. Nekünk reformátusoknak nem volt ilyen bátyánk, hisz a genfi szervezet sem rendelkezett százados múlttal. Magunkra voltunk hagyatva. Már akkor indokoltan született meg a tapasztalatból leszűrt megállapítás: rajtunk csak a Jóisten segíthet és mi magunk.

A létrehozott, demokratikusnak mondott új állam, Csehszlovákia azzal kezdte az egyházi politikáját, hogy gyorsan megszüntetett 31 református egyházi iskolánkat.

149 ThDr. Erdélyi Géza, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház emeritus püspöke.

A bezárt iskolák tanítói bizonytalan időre elveszítették állásukat. Iskoláink száma: 1918. szeptember 1-én 276, tanítóink száma: 378 volt. Református egyházközségeink az intézkedésre frappánsan reagáltak, mivel újakat nem építhettek, nagy áldozatokat vállalva elkezdtek új tantermek hozzáépítésével bővíteni az iskolaépületeket. 1937. január 1-én 245 iskolával rendelkeztek, de a tanítók száma 409 főre emelkedett. Az egyházközségek száma Kárpátaljával együtt 492 volt. (Ismert tény, hogy elsősorban Franciaország nagyhatalmi érdekei miatt mesterségesen létrehozott Csehszlovákiához csatolták Kárpátalját, miként Erdélyt Romániához és folytathatnám, többek között annak érdekében, hogy a maradék Magyarországot elszigetelve körbe zárják, sakkban tartsák). A történelmi Magyarország szétszaggatása és kétharmadának elajándékozása, egyszersmind a magyarok ellenségévé tette a fiatal szomszéd országokat. Mindezek olyan ördögi intézkedések, amelyeket megnyugtatóan és igazságosan feloldani máig sem sikerült. A második világháborút követő jogfosztásnak, deportálásoknak, kitelepítéseknek, s a ma is könnyen felszítható gyűlöletnek táptalaja ott keresendő.

A történelmi egyházak üldözése, az üldözések módjának különbözősége

Már az első megalázó intézkedésnek egzisztenciális jellege volt és elsősorban azokat érintette, akik nemzeti és vallási önazonossági tudatukhoz hűségesek akartak maradni. Térségünkben a kettőt nem lehet egymástól elválasztani, a történelmi folyamatok alakították így máig ható érvényességgel. Ezért voltak helytelenek azok a kísérletezések, amelyek egymástól elszigetelten próbálták tárgyalni az ellenünk meghozott, de a tényleges nagyhatalmak által jóvá nem hagyott egyházellenes Beneš-dekrétumokat. Az esetleges meddő vitakozásokat elkerülendő, egy példával szeretnék rávilágítani a következményekre. Álljon most itt Losonc kapcsán a reformátusság megítélése a csehszlovák kormány részéről és egy idézet az A+Z prágai újságból, amely Beneš politikai irányítása alatt működött. Bohumil Müller újságíró tollából a következő cím alatt jelent meg egy cikk: A magyarok kálvinista bástyái. „A magyarok legerősebb bástyája Szlovenszón a kálvinista egyház. Ez gazdag egyház. Tekintsük csak meg Losoncot, ahol kb. 500 kálvinista magyar van, de ez az 500 ember

papot és káplánt tart el, míg a 3.000 evangélikus szintén egy pappal és káplánnal rendelkezik.”¹⁵⁰ Ez az ellenséges szellemiség öröklődött át és gyűlölettel telítődött a második világháborút követő évekre.

Az újonnan létrehozott Oktatási és Népművelődési Megbízotti Hivatal élére Laco Novomeský került, aki 1947. októberében egy bizalmas beadványában arra kéri a Belügyi Megbízotti Hivatalt, hogy ellenőriztesse a nyelvváltási rendelet végrehajtását, hogy minden rendben van-e, közben kiemeli a református lelkészek tevékenységét. A megbízott úgy véli, hogy „a délvidék elszlovákosításának legerősebb akadálya a magyar istentiszteleti nyelv, s az ezt éltető papság. Ezek bűne egyenesen kettős: Megakadályozza, hogy a templomokat eluralja a szlávosság, továbbá, az északról bevándorolt (értsd: betelepített) fiatalokkal elfeledteti az anyanyelvüket”.¹⁵¹

A legelső akciók egyike a Kassa mellett épülő HUKO vasgyár építésével kezdődött. „Behívót” küldött a hatóság a lelkészeinknek, helyet és időpontot megjelölve, mikor és hol kell jelentkezniük brigádra, csákánnyal és lapáttal kiasni a gyár alapjait. Az elszállásolás barakkokban lesz, a napi élelmezésről gondoskodnak. Kiszivárgott, hogy két nyári hónapról van szó, de a pontos időtartamot nem adták meg. A nehéz fizikai munkára és az égető napsugárzásra nagyon kevesen voltak felkészülve. Egészségi gondok jelentkeztek, amelyeket helyben próbáltak megoldani. Az embertelenség határát súroló próbatétel volt, és teljességgel fölösleges, mert a HUKO építését évekre elhalasztották.

A történelmi egyházak strukturális különbözősége

Ez a következő, csaknem elhanyagolt, de szerintünk fontos szempont az elnyomás és üldöztetés eltérő módozatainak vizsgálatánál. Egyszerűsítve a különben összetett kérdéskomplexumot, oly módon is fogalmazhatunk, hogy a katolikus egyházak legmagasabb hivatala külföldön van: a Vatikán és az ortodoxia központjai, kivéve az autokephal - önálló nemzeti egyházakat: román, szerb stb.. Ebből kiindulva az üldöztetés személyes jelleget kapott. A katolikus egyházak fő vezetőit (figyelembe kell venni, hogy a legnépesebb keresztény egyházban a pap a püspököt, a püspök a pápát képviseli), papjait kezd-

150 Erdélyi Géza: *Magyar sors Csehszlovákiában*. Magánkiadás, Rimaszombat. 2021. 40.

151 Vadkerti Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig*. Kalligram, Bp. 2007. U. Ö.: *A reszlovakizáció*: Kalligram, Pozsony 1993.

ték támadni, üldözni. A cél egyértelmű volt, a papok üldözésével az egyházi életük megroppantását akarták előidézni. Ezzel szemben a protestáns, a mi esetünkben a református egyházi és gyülekezeti közösségeket kell célba venni, ellehetetleníteni, ellentéteket szítani közöttük, a lelkipásztorok egymás iránti bizalmát kell megbontani, felszámolni, hogy a gyülekezetek és a lelkészek közössége elbizonytalanodjon, egymástól elszigetelődjön, meggyengüljön és bezárkózzon. A legkeményebb, embertelen üldözések idején semmilyen nemzetközi egyházi szervezet, irányító és olyan tekintélyt parancsoló védő testület, amely kiállt volna mellettünk, nem volt. A Református Világszövetség (1948. Amsterdam) és az Egyházak Világtanácsának mai formája még nem létezett Genfben, éppen alakulóban volt, s még nem működött olyan szinten, hogy hatékonyan akadályozhatta volna az üldözéseket. Emberi szinten védtelenek és lényegesen kevesebben voltunk - vagyunk a katolikusoknál. Helyzetünket vizsgálva hangsúlyozom, hogy a bizonyos autonómiával rendelkező gyülekezeti közösségeket lassabban lehetett meggyengíteni, bár fojtogatni igen, de mártíromságra ítélni csaknem 400 kisebb - nagyobb egyházköztséget kevésbé lehetett. Ez a bizonyos szintű egyházköztségi autonómia pozitívumot jelentett. Az Igével élő reformátusság nem kevésbé volt ellenálló a keresztyén egyházak ellenségeivel szemben, mint a katolikusság, de a közösség ereje az „igei vitamin” és maga az egyház szervezeti felépítése, jellege függetlenebbé bátrabbá, kevésbé kikezdhetővé tette a felvidéki református egyházat. Ez a tény viszont nem mentesítette a próbatételektől és a szenvedésektől.

A jogvesztés éveiben 1945 és 1948 között a kisebb létszámú magyar egyházköztségek lelkipásztorai szó szerint a napi megélhetésért küzdve, mélyszegénységben éltek, napszámos munkát végeztek kevés pénzért. A tehetősebb egyházköztségek tagjai sok helyütt igyekeztek hatékonyan enyhíteni lelkészeik helyzetén, az állami tiltás ellenére. Olyanok is voltak - különösen a keleti egyházmegyékben -, ahol bátorságot tanúsítva példásan támogatták lelkészeiket. Ott született az erős bizalmat keltő mondas: „amíg nekünk van, addig lelkészünknek és családjának is lesz mit enni”.

Az észak-amerikai, többségében magyar református hívek segélycsomagokat küldtek haza. A csomagok nagy része a hazai szlovák nemzetiségű gyülekezetekhez kerültek, általuk a piacra is eladásra. (Így jutottunk mi is téli öltözethez a nagymihályi piacon, bár igaz, hogy olcsóbban, mint mások, mert a szlovák hívek lelkészének egyike, név szerint Juraj Kudroč felismerte szüleimet és ked-

vezményben részesítette, sőt néhány darab gyermekkabáttal megajándékozta őket. Lelkészeinknek nagy része megalázottságban és nélkülözésben élt. Az „üzletelés” kitudódott, kisebb botrány lett belőle, amit az akkori vezetés, Jan Tomašulával az élen, egyszeri ajándékozással ellensúlyoztak, illetve igyekeztek jóvátenni). Akkoriban – 1952-ig – nem volt magyar nemzetiségű lelkész egyházunk vezetésében.

Az ötvenes évek elején új fejezet kezdődött egyházunk életében. A Lévai Zsinat immár törvényes módon választott új elnökséget, amely megfelelt egyházunk nemzetiségi összetételének. Az ország életében is nagy változási folyamatok indultak be, amelyek sajnos, több vonatkozásban is fokozták a kiszolgáltatottságunkat. A gazdák lábai alól kihúzták a talajt, ők is függő helyzetbe kerültek. A hatalom államosította az egyházközségek tulajdonát, vagy ami még súlyosabb állapotot jelentett egy részét már korábban eltulajdonította – konfiskálta a beneši dekrétumok által. Kilenc esetben a parókiákat és a templomokat is, amelyeket csak a fordulatot követően sikerült nehezen visszaszerezni („átadták”). Az ideológiai elnyomás egyre súlyosbodott, a létbizonytalanság, sőt, a teljes megszűnés állapotába taszították a magyar református gyülekezeteket, de az Úristen kegyelme mégis megtartotta egyházunkat

Hogy ez nem túlzás és nem kitalálás, idézem egykori prágai tudós professzorunkat, aki egészségnek örvendve, Isten megtartó kegyelméből 100. életévét tölti be ez évben¹⁵²: „A második világháború után az újra létesült Csehszlovák Köztársaságban a református egyház sorsa úgyszólván végleg megpecsételődött. Az országban minden más egyház számára a háború vége a szabadságot és a jövő reményességét hozta, de a református egyháznak a fenyegető megszűnéssel kellett szembenéznie. Kitelepítésekkel, jogfosztással, a kollektív bűnösség hamis vádjával igazolt, genocídiumot megközelítő állapotba taszított. Egyházi és nemzetiségi mivolta miatt állandósult elnyomásban, megalázásban, személyi és anyagi értékeinek különböző formákban és stádiumokban történő folyamatos pusztulásában, majd csaknem félszázadon keresztül lefokozott egzisztenciára leszorított állapotában tengődött. Isten csodája, hogy egyáltalán megmaradt!”¹⁵³

152 Csémy Lajos a Károly Egyetem Evangélikus Teológiai Fakultás nyugalmazott professzora életének 99. évében 2022. október 8. napján elhunyt.

153 Erdélyi Géza: *A megtisztulás és megújulás útján*. Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési központja, 2019., 5–6.

Mártíromságig fokozódó üldöztetések

A következő évtizedek legsúlyosabb fejezete az ún. ügynökkérdés. Ez már teljesen személyi és lelki vonatkozású, gerincet ropogtató, sok fájdalmat okozó, nagy próbatétel volt.

Mielőtt az állambiztonsági erők módszereit közelebbről megvizsgálánk, a következőket tartom szükségesnek előre bocsátani: az ún. ügynöklista nyilvánossá tétele után szükségszerűvé vált az egyházak állásfoglalása. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház vezetése a kényes és visszataszító ügyben a törvényhozás útját választotta. A Zsinat által meghozott – 1/2006 törvény a Szlovák Állambiztonsági szervek által munkatársként nyilvántartott személyekről – hivatalos újságunkban a Kálvinista Szemle áprilisi számában lett nyilvánosan elé tárva.

A Zsinati Tanács a törvény meghozatala előtt az ismert és ismeretlen érintettek számára, egy felhívásban lehetőséget biztosított az őszinte bűnbánatra, ennek következtében a megbocsátásra. Sajnos ez visszhang nélkül maradt. Úgy a felkínált lehetőség, mint a később megjelent törvény, a sajnálatos módon érintetteknek jelentett és jelent segítségnyújtást. Egyházunk mindmáig az egyetlen a szlovákiai egyházak és vallási közösségek között, amelyik e súlyos kérdést lezártnak tekinti.

Egyházunk vezetése nem ítélni akar – az Úr az, aki ítélni fog –, s az egész kérdés különben is roppant bonyolult, mert az együttműködés különböző szinteken történt. Egyrészt különböző kényszerítő módszereket és lelki ráhatásokat alkalmaztak (hibás hivatalvezetés, pénztárnapló kezelés, személyes kapcsolatok nyugati személyekkel, netán erkölcsi megingások, zsarolási lehetőség, lelkészgyerekek továbbtanulásának megakadályozása, lelki terror alkalmazása stb.), másrészt viszont az is a gyakorlatukhoz tartozott, hogy különböző ígéretekkel próbálták a kiszemelteket – akiket ma, már tudjuk, kandidátusokként jegyeztek – megnyerni.

A legtöbb beszerzés 1980 és 1989 között történt, az első viszont, ami tudomásunkra jutott – és ez meglepő – 1959-ben, néhány pedig a hetvenes évek derekán 1973-1975-ben valósult meg.

A dossziék tartalmának kapcsán szükségesnek tartom megjegyezni, hogy valóban találtak bennük téves bejegyzések, holott az ember az gondolná, hogy az állambiztonság vonalán minden 100%-os pontossággal folyik. Például: az én dossziém van olyan bejegyzés, hogy az ukrán határ mentén

fekvő Nagymihály városában szlovák gimnáziumban érettségiztem, valójában azonban 400 kilométerrel nyugatabbra, a komáromi magyar gimnáziumban. Továbbá a nevek beírásában is feltalálhatóak a pontatlanságok, az ékezetek helytelen használata, ill. hiánya, stb. Ugyanakkor ezekre hivatkozva senki sem állíthatja, hogy nem róla van szó, mert egyrészt, dossziéjában fénykép található, vagy dicstelen megbízatást teljesítve valamelyik lelkésztársáról leadott jelentés egyértelmű nyomai, vagy maga az anyag igazolja letagadott tevékenységét. Van azonban olyan eset is, amikor valaki úgymond teljesítette megbízását, amiért jutalmat vett fel, és az arról szóló nyugta a dossziéjában maradt. Ami a juttatások méretét illeti, azok általában a teljesítmények függvényei, 100 csehszlovák koronától több ezer koronáig terjedt, és ismereteim szerint egy esetben szolgálati lakás volt a jutalom. Az összeget illetően a realitás érdekében tudni kell, hogy az akkori lelkészfizetések átlaga a létminimum – 1100-1200 – korona körül mozgott.

Lelkészekről lévén szó, bizonyos esetekben a belső hangra s a napi ígére kellett volna összpontosítani, nem a kétes módon elérhető érvényesülésre, esetleg a gyermekek jövőjének ilyen úton történő bebiztosítására.

A nyíltsággal és igazmondással – ezt is személyes tapasztalatból mondom – a megbízottak és valószínűleg az összekötő tisztek, nem nagyon tudtak mit kezdeni, Például minden kihallgatás után szigorúan elhallgatásra próbálták kötelezni az embert. Gondoljuk végig, minden kihallgatást követően tulajdonképpen lehetőség nyílt annak közlésére, hogy a család tagjainak joguk van tudomást szerezni a kihallgatásról, azaz követelésüknek az ellenkezőjét tenni. Záradéku szabad legyen érzelmeimnek legalább részben utat nyitni és elmondani, hogy undorító, mocskos és hihetetlenül megalázó volt, amit velünk tettek. Ne szívesen foglalkozom vele, sőt oly mértékben nem, hogy az Önök felkéréseig, ha hiszik, ha nem, a saját dossziémat sem néztem át. Az a meggyőződés vezetett, hogy az Úr Isten erőt adott, megőrzött, ellenálltam, tehát az állambiztonságiak okmányai rám nézve újat nem tartalmazhatnak. Az a része pedig, hogy kik figyeltek meg engem, nem érdekelt és vallom, hogy jobb lett volna meg sem tudni. Szeretném felhívni idősebb lelkésztársaim és embertársaim figyelmét arra az egyszerű tényre, hogy főleg a fiatalok, akik ezt nem élték át, az elmondottakat nem értik és bármennyire fájó, közülük csak keveseket érdekel.”¹⁵⁴

154 Erdélyi Géza: *Magyar sors Csehszlovákiában*. Magánkiadás, Rimaszombat. 2021. 84–85.

A népi szövetség mártír katolikus papjai

Bukovszky László¹⁵⁵

Bevezető

A második világháború vége a szlovákiai magyar kisebbség teljes jogfosztottságát hozta magával. A cseh/szlovák politikai reprezentáció az újjáalakuló Csehszlovákiát homogén nemzetállamként álmodta meg, az 1938-ban elszenvedett történelmi sérelmek revansára építve. Ezzel párhuzamosan a felvidéki magyarság a kollektív bűnösség elve alapján elvesztette állampolgárságát, az ahhoz kapcsolódó általános emberi és kisebbségi jogait, elkobozták vagyonát, megszüntették intézményeit, a lakosság egy részét Csehországba kényszermunkára deportálták, jelentősebb részét az anyaországba telepítették át és többszáz ezer főt arra kényszerítettek, hogy nemzetiséget váltson. A négyéves szenvedéstörténet gazdag historiográfiájában a kollektív bűnösség tragikus következményeinek bemutatása során imitt-amott felbukkant az egyéni és a csoportos ellenállás/kiállás történelmi ténye is.¹⁵⁶ Ez elsősorban Esterházy János tragikus életútjának, mártírágának, a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség köré szerveződött fiatal értelmiségiek széleskörű földalatti tevékenységének és más illegális csoportosulások bemutatására korlátozódott. Még ha szerény mértékben is, de létezett az államhatalom sovén rendelkezésével szemben, békés egyéni és csoportos ellenállási forma. Kezdeményezéseik részben a berendezkedő csehszlovák hatalom, majd a sikertelenségen okulva a magyar kormány, vagy éppenséggel Mindszenty József esztergomi érsek írá-

155 PhDr. Bukovszky László, a Szlovák Köztársaság Kormányának kisebbségi kormánybiztosa.

156 Molnár Imre: *Esterházy János élete és mártírhalála*. Méry Ratio, 2010.; Bukovszky László: *A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség és a Mindszenty-per szlovákiai recepciója*. Budapest – Somorja, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016.; Tóth László: *„Hívebb emlékezésül...” Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945-1948*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 1995.; Tóth László: *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945 – 1949*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2013.

nyába voltak megfogalmazva. Céljuk az volt, hogy kezdeményezéseikkel, javaslataikkal igyekezzenek enyhíteni a felvidéki magyarokat ért atrocitásokon. E rövid tanulmány a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség (továbbiakban Népi Szövetség) és Bokor Ferenc, volt ipolykeszi kántortanító köré szerveződött katolikus papok tevékenysége kapcsán próbál párhuzamot állítani tevékenységük, tragikus sorsuk és a mártírság között.

Ki a mártír, vértanú?

Ahhoz, hogy a tanulmány címével párhuzamosan fel tudjuk építeni állításunkat, először is tisztáznunk kell, hogy a témához kapcsolódóan, mit is értünk a mártírság fogalma alatt és milyen feltételek alapján határozzuk meg annak a lehetőségét, hogy valakit mártírként azonosítsunk a történet kapcsán. Magának a mártír kifejezésnek elsősorban vallástörténeti, egyháztörténeti alapja van. Szoros értelemben olyan keresztényt nevezünk mártírnak, vértanúnak, aki hitéről élete föláldozásával tett, vagy tesz tanúságot, azaz hite megvallásáért vagy egy erény védelméért halálbüntetést kap, illetve börtönben vagy kínzások következtében hal meg, és az egyház ezt a tanúságot elismeri.¹⁵⁷ Tágabb értelemben olyan hívő, akit hitéért megkínóztak, kényszermunkára ítélték, vagy száműzték.¹⁵⁸ A magyar nyelv értelmező szótára is hasonló leírást fogalmaz meg. A szerzők szerint átvitt értelemben a mártír egy olyan személy, aki valakinek, vagy valaminek az érdekében sok megpróbáltatást visel el, vagy valakiért, vagy valamiért sok áldozatot hoz, tehát önfeláldozó személy.¹⁵⁹ Következtetéseink megvonásakor is elsősorban ezekből a szempontokból fogunk kiindulni.

A Népi Szövetség és a magyar katolikus papság

1945 tavasza és 1949 között a szlovákiai magyarság kálváriáját a kassai kormányprogramra épülő általános kormányzati lépések, retorziók jelentették. Ezeknek sajnálatos része volt a magyarok elűldözése szülőföldjükről, a cseh-

157 Magyar katolikus lexikon, mártír – vértanú címszó <http://lexikon.katolikus.hu/V/v%C3%A9rtan%C3%BA.html>

158 Uo.

159 *Magyar értelmező kéziszótár L-Zs.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000. 891.

országi deportálások, az erőszakos reszlovakizáció végrehajtása és a magyar kisebbség részéről minden önkéntességet nélkülöző lakosságcsere.

1945 után a berendezkedő csehszlovák politikai hatalom ugyan garantálta a szabad vallásgyakorlást, de nyíltan elkötelezte magát a materialista világnézet mellett. Nagyon bizalmatlan volt a történelmi egyházakkal szemben és fenntartásokkal tekintett azok társadalmi szerepére, a tulajdonukban lévő ingó és ingatlan vagyona, átfogó iskolahálózatukra, és nem utolsósorban azok vezetőire, püspökeire. A közép-kelet-európai szovjet szférába tartozó országokhoz hasonló módon igyekezett a kommunista ideológia felé eltolódó hatalom visszaszorítani és ellenőrzése alá vonni az egyházakat. Ebben a folyamatban a legnagyobb kihívás elé a katolikus egyház állt, hiszen a legnépesebb felekezetet alkotta Csehszlovákiában.¹⁶⁰

A katolikus egyház helyzete Szlovákiában sajátos volt, mivel annak 1945 előtti tevékenységét – több esetben jogosan – egybemosták a Tiso-féle Szlovákiával. Ebből adódóan a többségében protestáns Demokrata Párt, de főleg a kommunisták a katolikus egyházban a társadalmi fejlődés fékezőjét látták. Az egyházellenes irányvonalat a déli országrészben még fokozta a nemzeti/nemzetiségi kirekesztés, amely a kollektív bűnösség alapján ragadt a szlovákiai magyarságra.

A kassai kormányprogram elfogadását követően a Szlovák Nemzeti Tanács 1945 tavaszán egy sor egyházellenes rendelkezést is elfogadott. Államosította az iskolarendszert, ami az egyházi iskolák és oktatási intézmények megszüntetését hozta magával, majd állami felügyelet alá vonta a papok, lelkészek anyagi ellátásának biztosítását, sőt adott volt a jog arra, hogy az állam a papok működési engedélyezését bármikor bevonhatta. Ezzel az állam nagyobb befolyást biztosított a papok, lelkészek életébe, mint amilyennel az egyházi főhatóság bírt. Ezzel párhuzamosan a hatalom betiltotta a katolikus ifjúsági egyesületeket, saját befolyása alá vette a Szent Adalbert Társulat irányítását, sőt mindent elkövetett, hogy megakadályozza a katolikus sajtótermékek kiadását, aminek az lett a vége, hogy átmenetileg beszüntette kiadásának lehetőségét is. A Tiso-féle bábállamban betöltött szerepe miatt 1945 tavaszán letartóztatták majd később szabadon engedték Ján Vojtaššák szepesi püspököt és Michal Buzalka nagyszombati segédpüspököt. Az 1945-ben megindult földreform több hul-

160 Hal'ko Jozef: *Katolícka cirkev v prelomovom roku 1948*. In: *Február 1948 a Slovensko*. Ústav pamäti národa, Braislava, 2008, 613.

lában negatívan érintette a katolikus egyházat. Elkobozták, államosították számos épületét és földingatlanát. A földreform keretén belül Szlovákia területén a katolikus egyház több mint 100 ezer hektárnyi mezőgazdasági területet kobozta el az állam, aminek köszönhetően csak növekedett a hatalommal szembeni kiszolgáltatottsága.¹⁶¹ Ezt az ország déli magyarok lakta vidékein még tetézte, hogy Csehszlovákia visszaállításával az egyházi közigazgatás területén rövid ideig bizonytalan helyzet állt elő. Az 1938-as bécsi döntés következményei alapján a Szentszék jóváhagyásával megtörtént egyházmegyei határmódosításokat 1945 tavaszán nemcsak a politikai képviselők, de maguk a katolikus egyház szlovákiai püspökei is megkérdőjelezték, és az 1937-es állapotok mielőbbi visszaállítását hangoztatták.¹⁶²

Dél-Szlovákiában a magyar katolikusok a kollektív bűnösség elve alapján elvesztették évtizedekre visszanyúló anyanyelvi oktatást biztosító felekezeti iskolahálózatukat, társadalmi-, jótékonyági-, kulturális- és vallási egyesületeiket, egyleteiket vagyonnal együtt, lapkiadási lehetőségeiket. Több helyen még a magyar nyelvű egyházi szertartások megtartását is megtiltották. Ezzel párhuzamosan több tucat papot és szerzetest űztek el szolgálati helyükről az anyaországba. A megmaradt papok közül többet az országrész északi területeire, szlovák nyelvi közegbe helyeztek, majd később a lakosságcsere-egyezmény alapján sokukat telepítettek át Magyarországra.

Ezek alapján nem volt csoda, hogy a kettős szorításban lévő magyar katolikus papok többsége szimpátiával tekintett minden olyan kezdeményezésre, amely igyekezett megoldást keresni az áldatlan helyzetre. 1945 tavaszától egy sor illegális magyar szervezet alakult Szlovákiában, amelyek a magyarok jogvédelmére helyezték a hangsúlyt.¹⁶³ A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség volt közöttük a legszervezettebb és a legtovább működő jogvédelmi

161 Bukovszky László: *A Mindszenty-per csehszlovákiai recepciója*. 185 – 186. In: *Célkeresztben. Mindszenty József pere és a szovjet blokk főpásztorainak meghurcolása*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022.; Petranský, A. Ivan: *cirkevná politika na Slovensku v rokoch 1945-1948*. In: *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Budapest, 2008, 42 – 43.

162 Bukovszky László: *A felvidéki katolikusok helyzete 1948 – 1949 között*. (Kézirat, 3., elhangzott a *Hítélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében* 11. című konferencián 2017. augusztus 21-én Veszprémben)

163 I.m.: Bukovszky (2016): 17 – 33., I.m.: Tóth (2013): 550 – 556.

szervezet. Megszervezése dr. Paksy László pozsony-blumentali plébános nevéhez fűződik, akiről az utókor sajnos méltánytalanul megfeledkezett.¹⁶⁴ 1945 végétől a népi szövetség első számú vezetője már Arany A. László nyelvész, akadémikus lett.¹⁶⁵ A szervezet nevében eljárók a népi szövetséget 1946-ban, „mint párt- és felekezeti különbség nélküli a felvidéki magyarság egyetlen önvédelmi szervezeteként” definiálták. A népi szövetség a magyar kormány és a történelmi egyházak vezetői felé – elsősorban Mindszenty József esztergomi érsek irányába – próbálta tolmácsolni a magyarokat ért jogsérelmeket és megoldási javaslatokkal lépett fel. A szervezet soraiban több mint egy tucatnyi magyar nemzetiségű katolikus pap vállalt szerepet, ill. került a szervezettel kapcsolatba, nem kis kockázatot vállalva ezzel. Legtöbbjük tagja volt a szervezet titkos hálózatának és feladatuk abból állt, hogy plébániájuk területén felmérték a lakosságot és a katolikus egyházat ért jogsérelmeket és azok következményeit. Ezek alapján készültek a szervezet memorandumai és jelentései. Időben valamivel később, 1947 tavaszán a Népi Szövetségtől függetlenül, de csakis katolikus papokból álló hálózatot hozott létre Bokor Ferenc ipolykeszi kántor. Bokor kizárólag Mindszenty érsek számára készített beszámolókat a szlovákiai magyarok helyzetéről és különös csatornákon juttatta el, vagy vitte azokat személyesen Esztergomba.

A Népi Szövetség és a Bokor-féle csoport katolikus papjai az egyházi hierarchiában az alsó papság körébe tartoztak, de szoros kapcsolatban voltak Róbert Pobožný rožsnyói általános helynökkel, aki Bubnics Mihály halála után került a püspökség élére.¹⁶⁶ Pobožný elsősorban Arany A. Lászlón keresztül kapcsolódott be a szervezet munkájában érintőlegesen, akinek keresztapja volt. A földalatti munkába egyaránt részt vettek az idősebb pap generáció tagjai, akikre inkább a megfontoltság és óvatosság volt a jellemző, ugyanakkor hi-

164 Dr. Paksy László (1911-1977), katolikus pap, pozsonypüspöki, majd pozsonyi szolgálati idején a volt koronázó város katolikus magyar ifjúságának lelki vezetője. 1945 novemberében Pozsonyból Nagycsalomjára helyezték. 1947 januárjában híveinek pártfogása miatt letartóztatták, szabadulása után Magyarországra, Balassagyarmatra menekült. Később tb. kanonok és a Központi Szeminárium vicerektora volt. A székesfehérvári papi otthonban hunyt el.

165 Simon Attila: *Arany Adalbert László élete és kora*. In: *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. Somorja – Šamorín, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2007, 33–34.

166 Bali Mária: *Ötven éve hunyt el Róbert Pobožný püspök*. In: *Remény*, 2022, XXXII. Évf., 47. sz., 7.

tük és nyájuk iránt érzett felelősségük példamutató volt a fiatalabb papok felé. Óvatosságuk visszavezethető arra is, hogy a 1945 után néhányukat koholt vádak alapján népbíróság elé állították, kollaboráció vádjával. A két csoport papjai közül Kovács Pál (1883-1949) tb. kanonok, gyermeki plébános volt a legidősebb. A köztiszteletben álló kanonokot még 1946-ban koholt vádak alapján népbírósági perbe fogták, a magyar honvédek 1938-ban történt üdvözlése miatt, de felmentették, majd 1947 elején a karácsonyi prédikációja miatt is. A Csehországba deportált híveivel szemben megfogalmazott sorsközössége miatt újabb hajtóvadászat indult ellene.¹⁶⁷ Az idősebb pap generációhoz tartozott még Náday Kálmán (1884 - 1956) izsai plébános, aki 1923 - 1926 között a komáromi Marianum igazgatója volt, Hamvas István (1892 - 1960) szentpéteresi esperes-plébános, Hamvas Endre csanádi püspök, kalocsai érsek öccse, dr. Markwarth Gábor (1892 - ?) ipolysági esperes-plébános, Kovács Gyula (1897 - 1980) pápai kamarás, tornagörgői plébános, aki 1932 - 1938 között a Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület (SzKIE) országos igazgatója, majd 1939-től Bubnics Mihály rozsnói püspök hivatalának igazgatója, dr. Lestár István (1899 - 1973), c. prépost, komáromi esperes-plébános, a komáromi Marianum Intézet volt igazgatója, akit 1947-ben népbírósági perbe fogtak, Király József (1897-1960) csicsói plébános, volt országgyűlési képviselő, akit a nyilasok 1944 őszén meghurcoltak és végül, de nem utolsó sorban dr. Bodor Sándor (1903 - 1973) fülekpüspöki plébános, volt rozsnói szemináriumi tanár és 1938-tól Bubnics Mihály püspök legközelebbi munkatársa, előbb püspöki jegyző, majd titkár.

A gazdag élettapasztalattal rendelkező papok mellett a fiatalabb korosztály alkotta a népi szövetség progresszív szárnyát. Mindannyian már Csehszlovákiában szocializálódtak, tanulmányaikat is a pozsonyi, nagyszombati, vagy a rozsnói papi szemináriumokban végezték, de jónéhányuk a bécsi döntés után a megváltozott körülmények miatt Esztergomban a központi papi szemináriumokban fejezték azt be. Így nem véletlen, hogy többségük esztergomi egyházmegye papként került az illetékes plébániákra és szembesült az új államhatalmi helyzettel. A már említett dr. Paksy Lászlón (1911 - 1977) kívül a népi szövetség egyik legagilisabb tagja Restály Mihály (1915 - 1987) komáromi káplán, Mészáros Gyula (1918 - 1999) szentmihályfai káplán, Záreczky Ist-

167 Tipary Ladislav – Lagová Veronika: *Kňaz, ktorý mal rád svojich veriacich*. In: *Smrť za mrežami*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, 67.

ván (1913 - 1995) nagylégi plébános, Csáji János (1910 -?) dobócai plébános és a legfiatalabb, Koller Gyula (1921 - 2015) érsekújvári káplán voltak. A fiatalabb generáció említett tagjai nemcsak adatokat szolgáltatottak, de azokat be is gyűjtötték, sőt rendszeres kapcsolatban voltak a népi szövetség vezetőivel és a szervezet meglévő belső struktúrája szerint annak bizalmi személyei voltak.¹⁶⁸

Általánosan elmondható, hogy a szlovákiai magyarok a második világhégés után zárt közösségeket alkottak szülőföldjükön. Érvényes volt ez felekezeti szempontból is. Az egymás iránt érzett felelősség és a hivatástudat több magyar katolikus papot arra ösztönzött, hogy sorsközösséget vállaljon híveivel. Az erőszakos csehországi deportálások után sokuk továbbra is kapcsolatban maradt híveivel, sőt, több mint fél tucat katolikus pap az egyházi hatóság tudtával 1947 tavaszán felkereste azokat kényszerlakhelyeiken és hosszabb-rövidebb ideig pasztorációs tevékenységet folytatott közöttük. A népi szövetség tevékenységébe bekapcsolódott katolikus papok közül hatan vállaltak sorsközösséget híveikkel és 1947-ben az egyházi hatóság engedélyével pasztorációs tevékenységet végeztek a Csehországba deportált híveik körében.

A hatalom jól tudta, hogy a közösség megtartásában mekkora súllyal bírnak az egyház képviselői. Az erőszakos reszlovakizáció és a szlovák-magyar lakosságcsere országszerte új kihívások elé állították a magyar nemzetiségű papságot is. A dilemma az volt: hontalanként engedjenek-e a lelki terrornak és váltsanak nemzetiséget, ami garantálja esetleg eredeti szolgálati helyükön való megmaradásukat, illetve, hogy azok, akik megkapták a magyarországi áttelepítésről szóló ún. fehér lapot, meneküljenek-e át az anyaországba, vagy várják-e meg az áttelepítés tényét? A népi szövetséghez közel álló papok többször is kikérték ebben a kérdésben Mindszenty József véleményét. Az érsek álláspontja az volt, hogy nem szabhatja meg senkinek, hogyan cselekedjen, de hangsúlyozta, a felvidéki magyarok egy része szülőföldjén maradt és szükségük lesz magyar papokra. A csehországi deportálások személyesen nem érintették a magyar nemzetiségű katolikus papokat, nem úgy a szlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény. A kényszerű áttelepítés alól néhányuknak sikerült kibújniuk. Az egyházi hatóság tudtával az áttelepítésre megjelölt határnap előtt ismeretlen helyre utaztak és csak az áttelepítés befejeztével tértek vissza. Sokan voltak olyanok, akik nem ezt a megoldást választották és

168 I.m.: Bukovszky (2016): 65–72.

híveikkel együtt elhagyták parókiájukat, miután Magyarországra telepítették őket, de nagyon sokan voltak olyanok is, akik nem várták be a megalázást és Magyarországra menekültek.

A népi szövetség tevékenységébe bekapcsolódó papok közül többen személyesen találkoztak Mindszentyvel.¹⁶⁹ Ezek a találkozások részben tervezett, részben spontán, a véletlennek köszönhetően valósultak meg. Céljuk minden esetben az volt, hogy az ország hercegprímásán ill. annak hivatalán keresztül útbaigazítást és erkölcsi támogatást kapjanak a kialakult helyzetben, valamint aktuális információkkal lássák el őt. A Népi Szövetség 1947 tavaszán tartott komáromi vezetői találkozója előtt Restály Mihály elutazott Esztergomba, hogy személyesen számoljon be Mindszentynek a felvidéki magyarok helyzetéről. Az audiencia az érsekkel nem jött össze, de Restály tárgyalt Zakar Andrással, az érsek titkárával, és egyeztettek a szervezet további tevékenységéről. Az érsek titkárának Restály felvázolta a magyarság sérelmeiről készülő átfogó memorandum-tervezetet. Zakar javasolta, hogy próbáljanak minél több szlovákiai magyar papot rávenni arra, hogy keressék fel híveiket Csehországban, és a pasztorációs tevékenység mellett mérjék fel helyzetüket és életkörülményeiket. A következő évben, 1948 májusának végén Restály Mihály már személyesen találkozott Mindszenty Józseffel Budán, ahol beszámolt neki a felekezeti és a szerzetesrendi oktatási intézmények bezárásának következményeiről. Az érsek Restályt arról faggatta, vajon a csehszlovák hatóságok akadályozták-e az áttelepülők vagyonának elszállítását, és az áttelepülés folyamatában hogyan látták el feladataikat a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság hivatalnokai.

A következő, akinek módjában volt találkoznia személyesen Mindszentyvel, az Hamvas István szentpéteri plébános volt, aki 1945 májusában Esztergomban vehette át esperesi kinevezését Drahos János érseki helynöktől. Hamvas 1947 augusztusában Esztergomban volt átutazóban, bátyjához, Hamvas Endre szeged-csanádi püspökhöz, Budapestre. Az öt napra szóló határátlépő igazolvány alapján adva volt számára a lehetőség, hogy Esztergomban felkeresse jó ismerősét, Mátrai Gyulát, az érseki hivatal igazgatóját.¹⁷⁰ Hamvast elsősor-

169 I.m.: Bukovszky (2016): 125 – 135.; Janek István: Mindszenty és a felvidéki magyarok (1945–1947). In: *Századok*, 2008, 142. évf. 1. sz., 153 – 181.

170 Mátrai Gyula pápai kamarást Serédi Jusztinián érsek 1944. július elején addigi titkárát kinevezte a hercegprímási iroda igazgatójával. Lásd: https://library.hungaricana.hu/en/view/PazmanyHTK_Circulares_Esztergom_1944/?query=m%C3%A1trai%20gyula&pg=40&layout=s, letöltés dátuma: 2022. november 16.

ban saját sorsának további alakulása érdekelte. Egy volt azon papok közül, aki a pozsonyi Magyar Meghatalmazotti Hivataltól¹⁷¹ megkapta a magyarországi áttelepítésről szóló értesítést. A Mátraival folytatott beszélgetésnél jelen volt Zakar András is, aki jelezte, hogy szívesen fogadja őt Mindszenty József, akinél éppen dr. Lestár István komáromi esperes-plébános tartózkodott. Közösen számoltak be az érseknek a szlovákiai magyarok üldözéséről, a csehországi deportálás lefolyásáról és a megkezdett lakosságcsereéről, de kitértek a magyar nemzetiségű papok bizonytalan helyzetére is. Mindszenty mindkettőjüket felkérte, önkéntesen ne hagyják el szolgálati helyüket. A találkozó kapcsán megemlítiük, hogy Lestár István c. prépost több alkalommal is járt Mindszentynél. A Népi Szövetséghez tartozó papok közül még Záreczky István, légi plébános volt az, aki járt az érseknél. Hivatalos ügyeinek intézése címén kétszer kapott határátlépőt Magyarországra. Mindkét alkalommal megfordult az esztergomi prímási palotában. Első útjára 1946 végén került sor. Elutazása előtt felkereste Pavel Macháčeket,¹⁷² akivel a szlovákiai magyar papok további sorsáról tárgyalt és az általa kapott információkat tolmácsolta az érseknek. Záreczky 1947 novemberében, szintén határátlépési engedéllyel járt Magyarországon. Ekkor azonban az érseki palotában csak Mátrai Gyulával tárgyalt a felvidéki papok esetleges áttelepüléséről. Mátrai neki is megismételte Mindszenty álláspontját, hogy amíg nem nyugodnak meg a magyarelleses kedélyek Szlovákiában, minden pap maradjon szolgálati helyén, és csakis a lakosságcsere-egyezmény értelmében tegyék meg a szükséges lépéseket, és igyekezzenek kijátszani a helyzetet.

171 A Meghatalmazotti Hivatalról lásd: Fehér Csaba: Adalékok a dr. Wagner Ferenc által vezetett pozsonyi Magyar Meghatalmazotti Hivatal 1946 és 1948 közötti működéséhez. Lásd: <https://docplayer.hu/155874264-Adalekok-a-dr-wagner-ferenc-altal-vezetett-pozsonyi-magyar-meghatalmazotti-hivatal-1946-es-1948-kozotti-mukodeséhez.html>, letöltés dátuma: 2022. november 17.

172 Pavol Macháček (1887 – 1969), katolikus pap, szlovák néppárti politikus, a londoni emigráns csehszlovák kormányának egy időben alelnöke. 1946-tól az Egyházi Birtokok Központi Igazgatóságának elnöke volt. Az 1948-as kommunista puccs után a rendszer kiszolgáló Békepapi-mozgalom egyik meghatározó személyisége volt. Lásd: https://www.knihydominikani.sk/hlavna_schemhlatat_3?kpcmeno=machacekpavol letöltés dátuma: 2022. november 17.

A Népi Szövetségbe beszervezett katolikus papokon kívül a szervezet gömöri csoportjának tagjai Varró Ferenc, Krausz Zoltán és Hajdú László is kapcsolatba kerültek és találkoztak Mindszenty érsekkel. Az említett papokon és a három fiatal gömöri értelmiségin túl a szervezet több tagja közvetett módon dr. Petheő Károlyon keresztül voltak kapcsolatban Mindszentyvel. Petheő Károly, akit a csehszlovák hatóságok 1945-ben kiutasítottak a szenci plébánia éléről a már említett pozsonyi Meghatalmazotti Hivatalon működött. Feladata a szlovákiai magyar papok érdekvédelme mellett a csehországi deportálások történéseinek dokumentálása volt.¹⁷³ Petheő, mivel diplomáciai védelem alatt állt, szabadon mozoghatott az országban. Azon kívül, hogy ő is meglátogatta és jelentést készített a Csehországba deportált magyarok helyzetéről, a népi szövetség több anyagát is eljuttatta Mindszentynek.¹⁷⁴

A Népi Szövetség tagjain kívül Bokor Ferenc ipolykeszi volt kántortanító is kapcsolatba került Mindszenty József érsekkel. A sors véletlen egybeesésének következtében jött létre ez a kapcsolat 1947 tavaszán. Bokor hét katolikus papot bevonva gyűjtött adatokat a magyarokat ért sérelmekről, melyek alapján több jelentést készített az érseknek és juttatta el azokat Esztergomba.

Az említett személyek tevékenységéről és Mindszentyvel kiépített kapcsolatukról a politikai rendőrség (ŠtB) már 1948 nyarán viszonylag pontos információkkal rendelkezett. A besúgók jelentései alapján felépített kontextus azonban nem feltételezte, hogy tevékenységük mögött létezik valamiféle szervezett háttér.¹⁷⁵ 1948 tavaszán a prágai kommunista kormánypuccs után a csehszlovák kormány már nyíltan lépett fel a katolikus egyház ellen. Célja az volt, hogy a püspöki karral elismertesse a népi demokratikus rendszert és a pártállamot, ill., hogy éket verjen a katolikus egyház vezetésébe.

Szenvedéstörténet

Az alsó papság egyes tagjainak személyes kiállása és az esztergomi érsekkel folytatott kapcsolata már 1947-ben feltűnt az állami hatóságoknak. Mindszenty letartóztatása, majd elítélése után 1949 tavaszán indult el a hajtvadászat a Népi Szövetség tagjai és a Bokor Ferenc, ipolykeszi volt kántortanítóval

173 I.m.: Bukovszky (2016): 55–56.

174 I.m.: Tóth (1995): 226–233. (Petheő Károly 1948. január 14-én Pozsonyban kelt jelentése a Cseh- és Morvaországba deportáltak helyzetéről).

175 I.m.: Bukovszky (2016): 154–157.

kapcsolatban álló papok ellen. Az első hullámban 1949 februárjától egy hónap leforgása alatt összesen 39 személyt tartóztattak le, hurcoltak el és hallgattak ki Pozsonyban. Mindannyian a Népi Szövetséggel álltak kapcsolatban. A katolikus papok első csoportját március 2-á éjjelén tartóztatták le. Március 20-ig összesen 18 katolikus papot hurcoltak el Pozsonyba, az állambiztonság parancsnokságának fogdájába. Letartóztatásuk nagy megdöbbenést és felháborodást okozott nemcsak a hívek, de az egyházi hatóság körében is. A nagyszombati apostoli helynökség joghatósága alá tartozó letartóztatott és fogvatartott papok ügyében Ambróz Lazík nagyszombati helynök a tömeges letartóztatásról 1949. március 8-án levélben kért magyarázatot Daniel Okáli belügyi megbízottól. A rendőri nyomozás, amelyet a politikai rendőrség irányított és végzett, 1949. március 24-én zárult le. A közös vád abban állt, hogy államtitoknak minősített információkat adtak át Mindszenty Józsefnek, akiről bebizonyosodott, hogy nyugati kém és a népi demokrácia ellensége. A vádirat alapján a pozsonyi Államügyészség újabb kihallgatást rendelt el. Az ügyészi vádeljárás 1949. május 20-re elkészült, de már „csak” huszonhat személy ellen emelt vádat az ügyben eljáró ügyész. A fővádló, három hónapos fogvatartás után, négy személyt, közöttük három katolikus papot felmentett a vád alól: dr. Lestár István c. prépostot, Záreczky Istvánt és dr. Bodor Sándort. A döntés furcsasága abban állt, hogy az első kettő pap személyesen is találkozott Mindszenty Józseffel. A döntés mögött akár egy vádalku is meghúzódhatott, hiszen azon túlmenően, hogy személyesen is kapcsolatban voltak Mindszentyvel, a letartóztatott papok közül a legnagyobb autoritással rendelkeztek, ami újabb lehetőségeket nyithatott meg a kommunista állam és az egyház kapcsolatában. Lestárt és Záreczkyt – Bodorról nincs érdemi információnk –, a szabadulásuk másnapján két év munkatáborba hurcolták. Záreczky egy év után kegyelmet kapott, a békepapi mozgalom országos titkára lett és kanonoki stallumot nyert el.¹⁷⁶ Lestár kitöltötte a büntetését és nem engedett a hatalom csábításának. Visszahúzódva, haláláig Óváron teljesített papi szolgálatot.¹⁷⁷ A letartóztatott papok közül 1949 május közepén Kovács Gyulát is elengedték az előzetes letartóztatásból, de nem kapott felmentést. Otthon

176 I.m.: Bukovszky (2016): 209.

177 Lásd: <https://felvidek.ma/2015/04/temetojaras-xxii-az-ovari-temeto-sirjelei-lestar-istvan-prepost-nyughelye-es-a-további-papsirok/>; <https://adatbank.sk/lexikon/lestar-istvan/> letöltés dátuma: 2022. november 18.

várta a tárgyalás időpontját. Hasonló sorsban lett része a maradék tizenöt katolikus papnak is. Mindannyian öt hónapos elzárás után 1949. július 23-án kerültek szabadlábra és térhettek vissza parókiájukra. Azt viszont csakis bírósági engedéllyel hagyhatták el. A készülő koncepció eljárás hét fővádlottja között egyetlen egy katolikus pap sem szerepelt.

A Népi Szövetség katolikus papjai

Név	Születési dátum	A letartóztatás helye, időpontja	További sorsa
Páczér Sándor	1917. 4. 4.	Divény, 1949. 3. 3.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Kovács Gyula	1897. 2. 27.	Tornagörgő, 1949. 3. 3.	1949. 5. 16 – szabadon engedve 1949. 12. 30 - felmentve
Szécsi Gyula	1914. 8. 30.	Csíz, 1949. 3. 3.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Mészáros Gyula	1910. 6. 24.	Szentmihályfa, 1949. 3. 3.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12.30 – elítélve, 5 év
Csáji János	1902. 2. 17.	Dobóca, 1949. 3. 3.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Restály Mihály	1915. 3. 30.	Komárom, 1949. 3. 3.	1949. 7. 23 szabadon engedve 1949. 12. 30 – elítélve, 6 év
Ádám Antal	1915. 12. 3.	Losonc, 1949. 3. 3.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Bálint István	1912. 8. 20.	Keszegfalva, 1949. 3. 5.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Horony András	1911. 4. 28.	Illésháza, 1949. 3. 5.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve

Czigány Imre	1917. 4. 14.	Gúta, 1949. 3. 5.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Dombi Ferenc	1915. 1. 4.	Örsűjfalu, 1949. 3. 6.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Náday Kálmán	1884. 2. 24.	Izsa, 1949. 3. 6.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Koller Gyula	1921. 4. 1.	Aranyosmarót, 1949. 3. 5.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Záreczky István	1913. 4. 4.	Nagylég, 1949. 3. 7.	1949. 5. 20 – felmentve 1949. 5. 20 – 2 év munkatábor
dr. Lestár István	1899. 8. 17.	Komárom, 1949. 3. 10.	1949. 5. 20 – felmentve 1949. 5. 20 – 2 év munkatábor
dr. Bodor Sándor	1903. 5. 5.	Fülekpüspöki, 1949. 3. 12.	1949. 5. 20 – felmentve ?
Harsányi Gyula	1918. 1. 14.	Nagytapolcsány, 1949. 3. 20.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve
Hamvas István	1892. 2. 3.	Szentpéter, 1949. 3. 19.	1949. 7. 23 – szabadon engedve 1949. 12. 30 – felmentve

A második hullámban az ún. Bokor-csoport tagjait 1949 április elején tartóztatták le. Bokor Ferenc összesen hét katolikus papot vont be az adatgyűjtésbe.¹⁷⁸ Bokor letartóztatása után bő egy hét alatt, egy pap kivételével az összes érintettet letartóztatták. A sőregi plébános Zolczer Imre esete kivételes volt. 1949. április 5-én a késő esti órákban kivonult rendőrök ugyanis nem merték elhurcolni, mivel az elszánt helyiek körbevették a plébánia épületét, sőt néhányan még az épületbe is behatoltak, hogy megakadályozzák papjuk letartóztatását és elhurcolását. A karhatalom tagjai látva a kiélezett helyzetet Ajnács-

178 I.m.: Bukovszky (2016): 193.

köre vonultak vissza erősítésért, majd mire hajnalban visszatértek, Zolczer az országhatáron túlra, Magyarországra menekült.

Az ún. Bokor-csoport tagjai

Név	Születési dátum	A letartóztatás helye, időpontja	További sorsa
Bokor Ferenc	1909. 5. 12.	Ipolykeszi, 1949. 3. 31.	1949.12.30 – elítélve, 5 év, 1952.5.17-én elhunyt az ilavai börtönben
ThDr. Kissik János	1910. 1. 19.	Déménd, 1949. 4. 5.	1949.7.23 – szabadon engedve 1949.12.30 – felmentve
ThDr. Markwarth Gábor	1892. 11. 30.	Ipolság, 1949. 4. 6.	1949.7.23 – szabadon engedve 1949. 12.30. – felmentve
ThDr. Gyóry Antal Miksa	1915. 1. 14.	Egyházgelle, 1949. 4. 5.	1949.7.23 – szabadon engedve 1949. 12.30. – felmentve
Hrabovszky Ferenc	1902. 2. 17.	Nagypaka, 1949. 4. 6.	1949.7.23 – szabadon engedve 1949. 12.30. – felmentve
Kovács Pál	1883. 1. 1.	Gyerk, 1949. 4. 6.	1949.5.1. – a vizsgálati fogságban elhunyt
Balázsi Dezső	1895. 3. 23.	Egeg, 1949. 4. 8.	1949.7.23. – szabadon engedve 1949.12.30. – felmentve
Zolczer István	?	Sőreg, 1949. 4. 5. sikertelen kísérlet	1949.4.6. – Magyarországra menekült

A Bokor-csoport papjaival együtt összesen huszonnégy katolikus pap és egy laikus került előzetes letartóztatásba és volt vizsgálati fogságban egyházi vonalon. A két csoport egymástól függetlenül, egymásról mit sem sejtve végezte jogvédő munkáját. A vádiratok alapján mindkét csoport információkat, jelentéseket készített Mindszentynek a szlovákiai magyarság helyzetéről, amelyek tartalmát a fővádló államérdek szempontjából titkos adatoknak minősítette.

Az elhurcolt papok az előzetes letartóztatás, majd a vizsgálati fogság idején brutális vallatásokon estek keresztül, melyek az emberi megaláztatás mellett a fizikai bántalmazástól sem voltak mentesek. Az előzetes letartóztatásban alkalmazott brutális módszerek következményeiben életét veszítette Kovács Pál tb. kanonok, gyerki plébános, a Bokor-féle csoport tagja, aki 1949. május 1-én, 66 éves korában hunyt el.¹⁷⁹ A Bokor-féle csoport tagjai ellen a vádirat 1949. május 18-án készült el, melyben Bokor és öt katolikus pap szerepelt a vádlottak között. Bokor Ferencen kívül a többiek 1949. július 23-án, négy hónapos elzárás után kerültek szabadlábra. A kerületi bíróság fogdáját elhagyhatták és otthon várták a tárgyalás határnapját.

A két csoport tagjai ellen elrendelt összevont tárgyalás a pozsonyi Állambíróság előtt 1949. december 28-án kezdődött. A 32 vádlott között 20 katolikus pap ült a vádlottak padján. A három napig tartó perben 1949. december 30-án kihirdetett ítélet szerint tíz vádlott főbüntetésként összesen 55 év börtönbüntetésben részesült. Az elítéltek között volt két katolikus pap, Restály Mihály (6 év), Mészáros Gyula (5 év) és Bokor Ferenc kántortanító, aki 5 év fegyházbüntetést kapott. A többi katolikus papot, szám szerint tizennyolcat a bíróság a bűnvád alól felmentette. Az elítéltek fegyházbüntetésüket a sztálini Csehszlovákia legszigorúbb és legembertelenebb börtöneiben és munkatáboraikban töltötték, Szlovákiában ill. Csehországban. Ott lelte tragikus halálát röviddel 42. születésnapját követően 1952. május 17-én Bokor Ferenc.¹⁸⁰

A koncepció eljárás és per kapcsán nyilvánvalóan két párhuzamos vonalon valósult meg a leszámolás: egyházpolitikai és kisebbségi vonatkozásban. A levezényelt masinériával a kommunista hatalom elsődleges célja az volt, hogy a Rákosi által fabulált Mindszenty klisé – a népi demokrácia ellensége, nyugati kém stb. – a bűnvádba és a meghozott ítéletbe beépítse s ezzel megfélemlítse a katolikus egyház vezető képviselőit. Sőt nyomást gyakoroljon rájuk, hogy ismerjék el a kiépülő egypárti, kommunista diktatúrát. A vád-, majd a periratban a kisebbségi jogok védelmének hangsúlyozása szinte eltörpült, sőt így egzakt módon nem is szerepelt. Ennek a logikája abban rejlett, hogy a CSKP KB Elnöksége már 1948. július 19-én a kormány elé terjesztette a magyar dolgozók helyzetének rendezéséről szóló javaslatát. Sőt, október-

179 I.m.: Bukovszky (2016): 187.

180 I.m.: Bukovszky (2016): 202; Petranský, A. Ivan: *František Bokor*. In: *Smrt' za mrežami*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, 300.

ben törvény született a magyarok állampolgárságának elismeréséről, a magyar tanköteles gyermekek anyanyelven történő oktatásának biztosításáról, majd rendelkezés jelent meg a magyarok felvételéről a kommunista pártba, és 1948. december 15-én megjelent az Új Szó, mint a magyar dolgozók hetilapja, sőt a Népi Szövetség első gyanúsítottjainak letartóztatásával egyidőben kezdetét vette a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesületének (CSEMADOK) működése.¹⁸¹ A felsorolt tények alapján a hatalom nem akart kisebbségi, jogvédő hősöket kreálni a vádlottakból, hiszen a pártjavaslatok alapján megadott emberi és kisebbségi jogok végrehajtására már megvoltak a saját pártkatonáik. A vádlottak, de a vádlók is teljesen tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy a két „szervezet” tagjainak tevékenysége csakis a felvidéki magyarok jogi helyzetének javítására irányult, éppen ezért a perbe fogott vádlottak megfélemlítése nemcsak a katolikus egyház irányába, de a magyar hívek és az egész közösség felé is irányult.

Epilógus

A szlovákiai Mindszenty-per tragikus története és ismerete alapján a tanulmányunk elején vázolt szempontok szerint nyilvánvalóan megfogalmazhatjuk a feltett kérdésre a választ: mártírok voltak-e a perben megvádolt felvidéki katolikus papok? A kérdés megválaszolása kapcsán egyértelmű, hogy az eljárás során meghurcolt több, mint két tucat katolikus pap (de a többi gyanúsított is) a kiépülő bolsevik rendszer egyházellenes politikájának voltak az áldozatai. Ha a mártírság meghatározására a bevezetőben felvázolt két szempontot figyelembe vesszük, az eljárás során letartóztatott és annak kapcsán többhónapos vizsgálati fogságba került, ott életét vesztett, majd a koncepciók per során elítéltek és a börtönbüntetés során életét vesztett személyek sorsára, egyértelműen vonatkoztathatók a fent leírt szempontok. Akár a szűk, vagy a tágabb értelmezésből indulunk ki. Hite miatt hurcolták el Kovács Pál c. kanonokot és a vizsgálati fogságban elszenvedett brutális bánásmód következtében halt vértanúhalált. Ugyanez volt érvényes Bokor Ferencre is, akit szintén elhurcoltak, kilenc hónapig vizsgálati, majd előzetes letartóztatásban tartották, öt év börtönbüntetésre ítélték. Kiújuló betegsége ellenére mégis fogva tartották,

181 Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944 – 1992.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 148 – 163.

és szörnyű kínokban 43 éves korában meghalt. Kettőjük személyes sorsa és története kimeríti a vértanúság fogalmát.

A meghurcolásban és a perben érintett további papokat a definíció tágabb értelmében sorsuk és kiállításuk alapján szintén mártírként állíthatjuk be. A Népi Szövetség és a Bokor-csoport papjai közül – kevés kivétellel – öt ill. négy hónapos embertelen és kegyetlen vizsgálati fogságban volt részük. A per kapcsán végül is csaknem mindnyájukat felmentették a vád alól, de maga az eljárás, és a hatalom megfélemlítése többükben egy egész életre szóló nyomot hagyott. A katolikus papok közül azonban, hogy a kommunista hatalom példát statuáljon egyház képviselői felé, a fiatal pap generáció két legagilisabb képviselőjét Restály Mihályt hat, míg Mészáros Gyulát öt év börtönbüntetésre ítélte. Mindkettőjük megjárta a lipótvári börtönt, a handlovai munkatábor, majd a jáchymovi uránbányákba kerültek. 1953 ill. 1954 nyarán szabadultak.

Az elmondottak ellenére szükséges azonban rámutatni, hogy a szlovákiai Mindszenty-per kapcsán érintett személyeket felmentésük és szabadulásuk után a kommunista rendszer sakkban tartotta. Éppen ezért, egyesek mártírságát későbbi tevékenységük vonja kétségbe, azok után, hogy a kommunista rendszer nyomásának/zsarolásának, személyes ambícióinak engedve, belső gyengeségük árán tulajdonképpen szembefordultak a múltban tanúsított erkölcsi magatartásukkal és nem utolsó sorban az egyház dogmáival is.

Papgyilkosságok Magyarországon 1945–1957 között

Soós Viktor Attila¹⁸²

Bevezető

A történelmi egyházak 20. századi üldöztetésének, megpróbáltatásainak, a nemzetiszocialista és a kommunista diktatúrák egyházellenességének, a Kárpát-medencében megvalósult korlátozó intézkedéseknek, az egyházüldözés történéseinek könyvtárnyi a szakirodalma. Számos kutató foglalkozott az áldozatokkal, azokkal, akik életüket veszítették, akiket halálra ítélték és kivégeztek, akik nem természetes halállal haltak meg, akiket meggyilkoltak, akiket megfosztottak szabadságuktól, akiket kitelepítettek, internáltak, házi őrizetbe helyeztek, elítéltek és bebörtönöztek. A kommunista diktatúra egyik, talán legfontosabb és leginkább megsemmisíteni kívánt ellensége az egyházak és annak papjai, lelkészei, hívei voltak. A legdurvább eszközökkel, legkegyetlenebb módon igyekeztek azokkal szemben eljárni, akik közösségükben aktív szerepet tölthettek be.

Jelen tanulmányomban a történelmi egyházak azon papjainak, lelkészeinek életkioltását tekintem át, akik Magyarország területén estek gyilkosság áldozatává a kommunista diktatúra idején.¹⁸³ A megfélemlítésnek, a megpróbáltatásoknak, a terrornak egy sajátosság eszköze az ellenfél meggyilkolása, meg-

182 Soós Viktor Attila, PhD., történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja, Budapest.

183 Dr. Szántó Konrád OFM: *A meggyilkolt katolikus papok kálváriája*. Budapest, Mécses Kiadó, 1991.; Mészáros István: *Ismeretlen vértanúk az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye XX. századi történetében*. Budapest, 2000.; Fejérdy András: *A vértanúk évszázada Magyarországon. A XX. század magyar mártírjainak főbb típusai*. In: *Ars longa vita brevis. A hetvenéves Rokay Zoltán köszöntése*. Szerk.: Vincze Krisztián. Budapest, Szent István Társulat, 2017. 40–56.; Szabó Csaba: *Katolikus papok mártírúma a forradalom után*. In: *Halálra ítélve – papi sorsok '56 után*. Szerk.: Bellavics István, Földváryné Kiss Réka. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országgház Könyvkiadó, 2018. 92–100.; Tóth Tamás: *A Magyarországi kommunizmus áldozatai 1945 és 1989 között*. In: *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 267–280.

ölése, fizikai megsemmisítése volt. Az erőszak, a brutalitás, a terror részévé vált a mindennapoknak a 20. században. A kommunista diktatúrák fennállása alatt agyonvert, kivégzett, bebörtönzött, elüldözött, ellehetetlenített egyháziak sorsa a hithez való ragaszkodás tanúságtétele.

A kommunizmus elméleti és gyakorlati kidolgozói már a kezdetektől ellenségesen viszonyultak a keresztény egyházakhoz, a valláshoz és általában az élet magasabb értelmébe vetett hithez. Eleinte írásaikban támadták, majd hatalomra kerülésük után hol nyílt, hol burkolt erőszakot alkalmazva üldözték az egyházakat. Lenin, az oroszországi kommunista diktatúra megalapítója, tizenkét évvel hatalomra kerülése előtt, 1905-ben azt írta „Szocializmus és vallás” című cikkében, hogy a vallás legyen „magánügy”, de nem lehet „magánügy a kommunista párt szempontjából”. Ez a megközelítés jellemző volt a kommunisták kétarcúságára, amely mögött egyetlen mozgatórúgó működött: a hatalomvágy. Egyúttal nem tűrhatték a „reménylett dolgok valóságát” sem, hiszen ki akarták iktatni a hit szerepét, vagyis az emberi létezés önmagán túlmutató értelmébe vetett meggyőződést. Először, érdemes tisztázni, hogy mit értünk papgyilkosság alatt, és kiket tekinthetünk a papgyilkosságok áldozatának.

Ezt követően az egyes korszakok, időszakok szerint vizsgálom, hogy kik azok az egyházi személyek, akiket hitükért, egyházi kötődésük miatt gyilkoltak meg.

Tanulmányomban a történelmi keresztény/keresztyén egyházak: az evangélikus, a katolikus (görög és római) és a református egyház lelkészeinek, papjainak meggyilkolását tekintem át.

Mit tekintünk papgyilkosságnak?

A Csemegi-kódex az 1878. évi V. törvénnyel életbe lépő büntető törvénykönyv így rendelkezett: *„Az emberölés terén megkülönböztetést tett a szándékos és gondatlanságból elkövetett életkioltás között, ezeket pedig további alcsoportokra bontotta. Gyilkosságnak az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést nevezte, ezen kívül létezett még a megfontolt szándékból elkövetett emberölés és az erős felindulásban elkövetett emberölés.”* Miután az általános része 1951-ig, a különös része 1962-ig maradt hatályban, korszakunkban ez volt az irányadó.

Papgyilkosság alatt felszentelt személy, papi, lelkészi hivatását gyakorló, egyházi beosztásban lévő lelképásztor elleni támadást, életének erőszakos kioltását értem. Szándékos, előre kitervelt, vagy hirtelen felindulásból elkövetett emberölésként tekintünk erre a cselekményre. A kommunista diktatúra időszakában fontos hangsúlyozni, hogy sok esetben maga az elkövető személye nem került kiderítésre, nem végezték el megfelelően a hatóságok a nyomozati munkát, vagy egy vélt elkövető volt az, akinek a nyakába varrták a gyilkosságot. Nem a kommunista diktatúra halálos áldozatait tekintjük át jelen tanulmányban a lelképásztorok vonatkozásában, hanem kifejezetten azokat, akiket meggyilkoltak.¹⁸⁴

Mivel egyházi személy ellen elkövetett gyilkosságokról beszélünk, nem tekinthetünk el azon motivációs tényezőktől, hogy az elkövetőket a pártállamhoz való elhűség, parancs, megfélemlítés, illetve az egyház elleni ellenszenv is motiválhatta. Sok esetben megfélemlítés, elrettentés állt a végrehajtott cselekedet hátterében.

Nem magányos elkövetőkről beszélhetünk, hanem az esetek nagyobb részében többen hajtották végre a kegyetlen cselekedetet. Nem egyszer egyenruhás személyekhez köthetjük a brutális eljárásokat. A drámai ezekben a papgyilkosságokban, hogy a hit elleni indíték mellett a megfélemlítés, az elrettentés, a példa statuálása volt a hatalombirtokosok célja.

A II. világháború végének egyházi áldozatai

Délvidék egyházi áldozatai

A Kárpát-medence területén, a II. világháború utolsó éveiben elsősorban a Délvidéken estek áldozatul egyházi személyek a helyi katonai szervek atrocitásainak. 1944 októbere és 1945 január 27-e között katonai közigazgatás volt érvényben és ennek keretében magyar, német és horvát nemzetiségű civilek tízezreit mészárolták le.¹⁸⁵ Többek között egyházi személyeket is áldozatul estek

184 Tanulmányomban a történelmi egyházak áldozatait elhalálozásuk ideje szerint, kronológiai rendben mutatom be.

185 Cseres Tibor: *Vérbosszú a Bácskában*. Budapest 1991.; Matuska Márton: *A megtorlás napjai. Ahogy az emlékezet megőrizte*. Novi Sad 1991.; Magyar tragédia, Délvidék 1944-1945. <http://www.delvidekitragedia.hu/>; Keskenyúton, Délvidéki tragédiánk 1944-45. <http://www.delvidekitragedia.hu/>

a partizánoknak. Több mint negyven katolikus papot, emellett református és evangélikus lelkész áldozatokat ismerünk Hetényi Varga Károly, Matuska Márton, Tóth Tamás és mások kutatásából.¹⁸⁶ A római katolikus papok többsége a Bácskában, a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye érsekéhez tartozott, aki arra buzdította papjait, hogy maradjanak híveik mellett.¹⁸⁷ Mellettük a Csanádi egyházmegye Jugoszláviához került részéből, a Nagybecskereki Apostoli Kormányzóságból, a Pécsi Egyházmegye Jugoszláviához került részéből, az Észak-szerémi és Dél-baranyai Apostoli Kormányzóságból kerültek ki római katolikus papok, akiket lemészároltak. De szerzetesek, így Kovács Kristóf és Köröstyös Krizosztom ferencesek, valamint görögkatolikus, református és evangélikus lelkészek is áldozattá váltak. Jelen kutatás szerint az alábbi egyházi áldozatok ismertek, akiket meggyilkoltak, akik életüket veszítették a Délvidéken:

Berger Antal római katolikus plébános Tavankút;
Böszörményi Mihály római katolikus lelkész Sajkásgyörgye;
Brunet Ferenc római katolikus plébános Magyarcsérnye;
Dobler Antal római katolikus plébános Gádor;
Dupp Bálint római katolikus plébános Csuróg;
Faragó Ferenc református esperes Hercegszöllős;
Friedrich Géza római katolikus plébános Baranyavár;
Gachal János református püspök, Torántálásárhely;
Gencel Pál római katolikus káplán Ürög;
Gulyás Károly római plébános, Tiszakálmánfalva;
Haug Antal római katolikus adminisztrátor Csonoplya;

186 Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. 2. Abaliget* 1994.; Cirkl Zsuzsa – Fuderer László: *Bácskai golgota. A vallásüldözés áldozatai*. Tóthfalu 1998.; Matuska Márton: *Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–45)*. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2015.; *Délvidéki Magyar Golgota 1944–45. Kiállítási katalógus*. Szerk.: Bank Barbara – Cseresnyésné Kiss Magdolna, Budapest; Tóth Tamás: *A Kalocsa-Bácsi főegyházmegye mártír papjai 1944–1945-ben*. In: *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 219–244.

187 Tóth Tamás: *A Kalocsa-Bácsi főegyházmegye mártír papjai 1944–1945-ben*. In: *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 225.

Dr. Hettesheimer Imre református egyházi gondnok Zombor;
Klein Tivadar római katolikus plébános Pélmonostor;
Koppány (Kosztolányi) Sándor református tiszteletes Zombor;
Kopping Gáspár római katolikus plébános Temerin;
Kopping Jakab római katolikus plébános Órszállás;
Kovács Kristóf ferences szerzetes Újvidék;
Körösztös Krizosztom ferences szerzetes, rendházfőnök Újvidék;
Köves István római katolikus plébános Mozsor;
Müller-Mészáros István római katolikus plébános Újpalánka;
Müller Péter római katolikus plébános Szentfűlöp;
Novotny József római katolikus plébános Palona;
Petrányi Ferenc római katolikus plébános Óbecse;
Plank Ferenc római katolikus plébános Szivác;
Scherer Lőrinc római katolikus plébános-helyettes Cservenka;
Schmidt József római katolikus hittanár Dubrovník;
Schön Jakab római katolikus teológiai hallgató Palánka;
Szabó Dénes római katolikus plébános Tóthfalu;
Dr. Takács Ferenc pápai kamarás, országgyűlési képviselő, római katolikus plébános Péterréve;
Thomka Károly református esperes Hertelendyfalva;
Unterreiner Károly pápai káplán, római katolikus hittanár Palánka;
Varga Endre római katolikus plébános Tóba;
Varga Lajos római katolikus plébános Mohol;
Virág István római katolikus apát-plébános Horgos;
Weidner Michael kapucinus szerzetes, Svájcból. Újvidékről elvitték a ferencesekkel együtt és megölték
Weinert Péter prépost, római katolikus plébános Palánka;
Werner Mihály római katolikus plébános Martonos.

Bántalmazást szenvedtek el, de nem lettek gyilkosság áldozatai:

Kopping Gáspár római katolikus plébános Temerin, aki túlélte a járeki internálótábort, de belerokkant a bántalmazás során kapott sérülésekbe.

Lányi Alfréd evangélikus lelkész Kucura. A járeki haláltáborban hunyt el 1945. június 19-én.

Néhány életutat szeretnék kicsit részletesebben bemutatni.

Gachal János Poroszlón született 1881. június 29-én. Elemi iskolába Poroszlón járt, majd Debrecenbe került a Református Kollégiumba. 1903–1905 között a németi református gyülekezet vallástanára és segédlelkésze, 1905–1908 között a szatmári gyülekezet segédlelkésze. 1908-ban a Mikolai Református Egyházközség közgyűlése rendes lelkésszé választotta meg, itt szolgált két és fél évig. Ezt követően került a Délvidékre. 1910-től tizenkét évig volt Pancsova gyülekezetének lelkésze. 1919-től a bánáti református egyházmegye alesperese, majd az egyházmegye esperese lett. Mivel Trianon után apósa nem volt hajlandó letenni az esküt az új délszláv államra, kiutasították az országból. Gachal, engedve a lelkész nélkül maradt nagy múltú torontálvásárhelyi gyülekezet hívásának, miután elutasított egy biztos egzisztenciával járó magyarországi hivatalt, a református konvent titkári állását, apósa örökébe lépett. A dél-bánsági magyarság lelki és szellemi vezetőjévé vált.

Az 1941-ben történt délvidéki magyar bevonulás a nyugat-bánsági jugoszláv területeket nem érintette, azok német megszállás alá kerültek. Az így püspök nélkül maradt ottani magyar református gyülekezetek 1942 decemberében Gachal Jánost választották meg új püspöküknek. Ő ebben az időben üldözött zsidókat mentett, és gondoskodott a bebörtönzött községi kommunista párttitkár, Németh Péter családjáról is. A szovjet csapatok a bánsági részen 1944. október 1-jén érték el a jugoszláv–román határt. Tito szabad kezett adott partizánjainak, akik bosszút álltak a magyarokon az 1942-es újvidéki vérengzés áldozataiért. Gachal Jánost több ismerőse figyelmeztette, hogy rejtőzködjön vagy meneküljön el, de ő kötelességének tartotta, hogy ezekben a nehéz időkben hívei mellett maradjon. 1944. október 18-án beidéztek a községházára, és még aznap éjjel agyonverték, majd elásták a Nyugati temető árkában. Hosszú évtizedekig a mártír püspök nevének említése is tilos volt, de hívei megőrizték hű lelkipásztoruk emlékét.¹⁸⁸

188 Matuska Márton: *Megvert pásztorunk. Adalékok Gachal János torontálvásárhelyi református püspök életrajzához*. Református Keresztyén Egyház, Bácsfeketehegy, 2008.; Matuska Márton: *Értünk éltek, haltak. A nyájáért veszejtett Gachal János püspök és ifj. Thomka Károly esperes mártíromsága*. In: Bereczky András (szerk.): *Mártírok százada. '56 és a XX. század magyar református lelkészvértanúí. A NyEMRLSz hittudományi tanácskozása, Felsőőr/Oberwart Ausztria*, 2016. július 14–17. Kairosz Kiadó, Budapest 2017, 107–117.; Higyed István Levente: *Gachal János (1881–1944) mártír püspök emlékezete*. In: *Református Szemle* 114. évfolyam 5. szám (2021), 530–552.

Az újvidéki kolostor házfőnöke a korábban az amerikai magyarság körében működő, majd Don-kanyart is megjárt Körösztös Krizosztom volt, aki Pécssett született 1909. január 10-én. 1925. szeptember 11-én lépett a ferences rend kapisztrán rendtartományába, 1930. december 20-án tett szerzetesi fogadalmat, 1932. június 19-én szentelték pappá. 1941–1943 között tábori lelkész az orosz harctéren. A szécsényi rendház főnökeként 1943. júliusában az újonnan alapított újvidéki kolostor előljárója, a Bácskába telepített bukovi-nai székelek, a horvátok és a svábok lelkipásztora.

35 éves kora ellenére, meggyötört kinézete miatt, csak „öregbarátnak” hívták. A fenyegetést látva többször felajánlották neki a hazatelepülést, ő azonban az utolsó pillanatban is azt mondta: „*Amíg hívek jönnek a templomba, a pap nem hagyhatja el a rábízottakat!*”. A szerb csapatok 1944. október 23-án, Kapisztrán Szent János ünnepén értek Újvidék közelébe. A partizánok a város elfoglalása után összegyűjtötték a férfiakat, de az „öregbarátnak” még ők is felajánlották a menekülést. Krizosztom atya csak akkor élt volna ezzel, ha rendtársait is elengedik, erre azonban már nem volt lehetőség. Barakkba hajtották őket, ahol napokon át a híveket gyóntatták, vigasztalták. Október 27-én reggel Krizosztom atyát több férfival együtt egy szomszéd barakkba terelték át azzal, hogy majd a nap folyamán hazaengedik őket. Másnap, október 28-án este katonazene mellett verték agyon az embereket. A foglyokat hármassával összekötözve futásra kényszerítették, s közben puskatussal, zeneszó mellett ütötték. Az „öreg” ferences papot is agyonverték.

A Bosznia Hercegovina-i Široki Brijegben néhány hónappal később, ugyancsak partizánok által megölt 34 ferences párhuzamos esete¹⁸⁹ megerősíti álláspontunkat, hogy Körösztös Krizosztom halála nem csupán és elsősorban a nemzetiségi konfliktus, hanem az egyház elleni gyűlölet következménye volt.

Az újvidéki rendház másik vértanúja Kovács Kristóf atya, aki Jászberényben született 1914. december 16-án. 1933. augusztus 29-én lépett a ferences rendbe, a Kapisztrán rendtartományba, 1937. szeptember 8-án szerzetesi fogadalmat tett, 1938. június 29-én szentelték pappá. 1942–1943 Kassán hittanár. 1944-ben arra kérte provinciálisát, hogy Újvidékre mehessen, mégpedig azzal az indokkal, hogy vértanú akar lenni Krisztusért. Őt is 1944. október 26-án

189 Vértanúságukat összefoglalóan bemutatja: P. Jozo Zovko OFM: *Kilenced a Široki Brijeg-i vértanúkhöz*. (Kiadó, évszám nélkül.)

tartóztatták le. A tanúk elmondása szerint Kristóf atya, amikor csak tehetett, a rabokkal beszélgetett, mindenki becsülte emberségességéért. November 1-én rendtársával, P. Kamarás Mihállyal és más rabokkal Pétervárad felé hajtották. Napközben meneteltek, éjszaka pedig gyóntattak, mert a hívek a halálveszélyt látva sokszor hosszú évtizedek után is rendezni akarták életüket. November 2-án folytatniuk kellett a menetelést. A papokat különös kegyetlenséggel bán-talmazták. Lelkipásztori jelenlétüket a fasiszták szolgálatának minősítették. Kristóf és Mihály atyát fegyvert hordozva kényszerítették futásra, Kristófit vasvesszővel, puskával ütötték. Homloka a vasvessző ütéseitől fölrepedt, a ve-résektől nem tudott menni. Társai segítették, de elájult. Utolsó szavai ezek voltak: „Sic debuit esse!”¹⁹⁰. A katonák teherautóra dobták, és Indijja község határában lelőtték.

A II. világháború végének egyházi áldozatai

A II. világháború végén számos egyházi személy az átvonuló front áldozatává vált. Bár itt még nem beszélhetünk egyházüldözésről, de egyház- vagy pap, lelkész ellenesség megfigyelhető. Az egyházi személyek elleni megnyilvánulás kiváltó oka közül kiemelkedik, hogy a nőekkel erőszakot elkövető szovjet kato-nákkal szemben felléptek az egyházi személyek és erre reakcióként megölték, lelőtték őket. Emellett a háború végén több esetben lőttek le, gyilkoltak meg orosz katonák egyházi személyeket egy-egy szóváltás, összeütközés követke-ztében.¹⁹¹

A II. világháború végén meggyilkolt egyházi áldozatok a következő személyek voltak, a teljesség nélkül:

Apor Vilmos római katolikus pap, megyéspüspök Győr;

Bergendy János római katolikus pap, székesfehérvári egyházmegyes lelki-pásztor, irodaigazgató Székesfehérvár;

Csaba Gyula evangélikus lelkész, péteri egyházközség lelkipásztora;

Gáspár János római katolikus pap, székesfehérvári egyházmegyes lelkipász-tor, plébános Iszkaszentgyörgy;

190 Így kell ennek történnie!

191 Jelen írásban az áldozatok közül kifejezetten azokat mutatjuk be, akiket meggyilkoltak, a háború azon áldozatait, akik például bombatalálat miatt veszítették életüket, itt nem ismertetjük.

Hajnal Zénó ferences szerzetes, házfőnök Nagyatád;
Hummel Kornél római katolikus pap, esztergomi egyházmegyes lelkipász-
tor Budapest;
Szalay Alajos római katolikus pap, győri egyházmegyes lelkipásztor, káplán
Győr;
Martincsevics Pál római katolikus pap, veszprémi egyházmegyes lelkipász-
tor, plébános Gyékényes;
Padányi Sándor római katolikus pap, veszprémi egyházmegyes lelkipász-
tor, plébános Inke;
Zarka József római katolikus pap, veszprémi egyházmegyes lelkipásztor,
plébános Pakod.

A nők védelmében fellépő Hummel Kornél esztergomi főegyházmegyes pap 1945 januárjában lett gyilkosság áldozata.

Hummel Kornél Budapesten született 1907. július 12-én. Az esztergomi egyházmegye papnövendékeként teológiai tanulmányait Esztergomban végezte. 1929. június 29-én szentelte pappá Serédi Jusztinián bíboros esztergomi érsek. Balassagyarmaton káplán 1929–1932 között. 1932 júliustól káplán Budapest-Zuglóban, 1933-ban hitoktató Budapest XIV. kerületében, a Vakokat Gyámolító Országos Egyesületben is. 1944 őszén az üldözött zsidók mentésében Baránszky Tibor munkatársa. Az ostrom alatt a Vakok Intézetébe költözött. Az orosz katonák 1945. január 10-én mentek be a Vakok Intézetének bunkerébe. 1945. január 17-én Hummel Kornél az intézet lakóit gyóntatta. Egy orosz katona behatolt az intézetbe, és egy vak leányon erőszakot akart elkövetni. Hickel István, az intézet gondnoka kihívta a gyóntatószékben lévő Hummel Kornélt, hogy segítsen megakadályozni az erőszakot. Hummel Kornél védőn állt a lány elé, majd egy orosz katonával összetűzésbe került, aki szíven lőtte.¹⁹²

192 Meszlényi Antal: *Magyar szentek és szentéletű magyarok*. München, 1976. 245–266.; Mészáros István: *Ismeretlen vértanúk az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye XX. századi történetében*. Esztergom Budapesti Főegyházmegye – Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, 2000. 65–69. Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. I. Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, szerkesztette: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila 148–150.

Hummel Kornél halálát követő napon egy másik esztergomi egyházmegyes pap vált a megszálló szovjet csapatok áldozatává. Ruppert Istvánt vélelmezhetően nők védelmében történő fellépés miatt lőtték le Budapesten a Károlyi-palota kertjében.

Ruppert István Hercegfalván született 1914. május 15-én. Az esztergomi egyházmegye papnövédeként teológiai tanulmányait a bécsi Pázmáneumban végezte. 1938. július 10-én Bécsben, a Pázmáneum kápolnájában szentelték pappá. Káplán Dorogon. Hittanár 1939-től Budapesten a Notre Dame de Sion Intézetben, 1940-től Léván, 1941-től a budapesti X. kerület Szent László Gimnáziumban, 1942-től az Eötvös József Gimnáziumban. 1943-tól a Pázmány Péter Tudományegyetemen egyházbizományi doktorátust szerzett. 1944-ben a Gestapo börtöneiben fogvatartottaknak élelmet, fehérneműt, a papoknak ostyát és bort vitt a misézéshez. Budapest ostroma idején a Központi Szeminárium költözött. Főpásztor a pesti belváros légmentesítési főfelkésze megbízást adta számára. 1945. január 18-án a Károlyi-palota parkjában szovjet katonák agyonlőtték.¹⁹³

Bergendy János a székesfehérvári egyházmegye irodaigazgatóját a bevonuló szovjet katonák lőtték le a székesfehérvári püspöki palotában 1945. március 22-én.

Bergendy János Vajkirályfalván született 1892. november 20-án. A székesfehérvári egyházmegye papnövédeként 1916. május 31-én szentelte pappá Prohászka Ottokár püspök. Káplán Adonyban, majd Dunapentelén, 1921-től csepeli, 1926-tól pilisvörösvári hitoktató. 1928-tól Albertfalván szervezte meg az egyházközséget, 1933-tól Székesfehérvár-Víziváros plébánosa, majd irodaigazgató. 1938-ban pápai kamarás címet kapott. Az Egyházmegyei Takarékpénztár Rt. megalapítója. Shvoy Lajos püspök és közvetlen munkatársait 1945 februárjában letartóztatták, mindössze két pap maradt a székesfehérvári püspökségen. Ők próbálták megoldani a mintegy háromszáz idemenekülő civil ellátását. Az oroszok 1945. március 21-én szállták meg má-

193 Mészáros István: *Ismeretlen vértanúk az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye XX. századi történetében*. Esztergom Budapesti Főegyházmegye – Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest, 2000. 69–75. Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, szerkesztette: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila 28.*

sodszor Székesfehérvárt. Bergendy János irodaigazgató egész éjjel virrasztott, és szállást biztosított két orosz tisztnek a portásfülkében, akik jelenlétükkel elriasztották a rabolni vágyókat. Reggel elhagyták az épületet. Újabb fosztogató csapat érkezett a püspökségre, akiket már nem sikerült Bergendy Jánosnak szép szóval leszerelnie. A garázdálkodó katonák ütni-vern kezdték az irodaigazgatót, majd belökték egy irodába, ahol lelőtték.¹⁹⁴

Úgyszintén a székesfehérvári egyházmegye papja volt és a megszálló szovjet katonák gyilkolták meg Gáspár Jánost, Iszakszentgyörgy plébánosát. Gáspár János a Nógrád megyei Csécsén született 1906. március 25-én. A székesfehérvári egyházmegye papja, 1930-ban szentelték pappá. Káplán 1930–1932 Szabadbattyánban, 1932–1934 Érden, 1934–1936 Kálozon, 1936–1937 Perkátán, 1937–1939 között Székesfehérvár-Vízivárosban. Plébános 1939–1945. március 18. között Iszakszentgyörgyön. Szovjet katonák lötték le.¹⁹⁵

Szalay Alajos győri egyházmegyes papot a szovjet katonák a Győr Nádorvárosi templom folyosóján 1945. március 28-án gyilkolták meg.

Szalay Alajos Bősárkányban született 1910. május 28-án. A győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban érettségizett, a Győri Hittudományi Főiskolán tanult, 1935. június 23-án szentelték pappá, a Rákócziánium tanulmányi felügyelője, káplán 1937-től Csornán, 1942–1943 között a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult és egyházjogból doktorált. 1944. szeptember 1-től a Győr-nádorvárosi Szent Kamillus egyházközség káplánja. A szovjet katonák a templom folyosóján agyonlőtték. Bősárkányban temették el 1945. május 10-én.¹⁹⁶

194 *Inter arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból.* Szerkesztette, a bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta és a mutatókat összeállította: Mózessy Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2004. 298–303.; Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, szerkesztette: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila 444.*

195 *Inter arma, 1944-1945.* Szerk.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, 2004. 303–304.

196 Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, szerkesztette: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila 413.*

Szalay Alajoshoz hasonlóan a Győrbe bevonuló szovjet katonák gyilkolták meg Apor Vilmos győri megyéspüspököt, aki a nők védelmében állt ki és szállt szembe a szovjet katonákkal.

Apor Vilmos Segesváron született 1892. február 29-én. A nagy múltú erdélyi főúri család bárói ágából származott, nemesi előneve altorjai volt. Innsbruckban végezte a teológiát, 1915. augusztus 24-én szentelték pappá Nagyváradon. Káplán Gyulán, 1917-től a váradi szeminárium prefektusa és tanára, 1918-tól Gyula plébánosa. 1941. január 21-én nevezték ki győri püspökké, február 24-én Gyulán szentelték fel. Sokat tett a szegények, a nehéz helyzetben lévők megsegítéséért, vagyonát, befolyását, vezetői pozícióját arra használta fel, hogy segítse a rászorulókat. Közbenjárt azokért, akiket származásuk miatt üldöztek, a német megszállás, a nyilasuralom alatt bántalmaztak; menlevelet adott nekik, bűjtatta őket. Átérezte a szovjet csapatok által fenyegetett emberek helyzetét, menedéket nyújtott a győri Püspökvár pincéjében azoknak, akik rászorultak. 1945. március 28-án megkezdődött Győr ostroma. Március 30-án, miután a rezidenciájára menekült nők kiadását megtagadta, egy szovjet katonára dulakodás közben halálosan megsebesítette. Április 2-án, húsvét hétfőn, hajnali egy órakor behalt sérüléseibe. Holttestét a győri kármelita templom kriptájában temették el. 1986. május 23-án a székesegyházban helyezték végső nyughelyére. 1997. november 9-én II. János Pál pápa boldoggá avatta.¹⁹⁷

A veszprémi egyházmegye területén a II. világháború végén több papot is meggyilkoltak. Egy ferences szerzetes, Hajnal Zénó és három veszprémi egyházmegyes pap, Martincsevics Pál, Padányi Sándor és Zarka József lett a megszálló katonák áldozata, mindhármójukat kegyetlen módon meggyilkolták.¹⁹⁸

197 Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, szerkesztette: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila 382–384.

198 *Folytonos fegyverroportás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I.* Szerkesztette: Varga Tibor László. Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprém, 2015. 99, 113, 278–279, 280, 289, 328, 335, 339; „Püspök urat is őrizetbe veszem”. *Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről II.* Szerkesztette: Varga Tibor László. Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprém, 2018. 17, 18, 20, 23–24, 26, 27–28, 30–32, 35–38, 40–42, 46, 192, 640.

Nagyatád a II. világháború utolsó szakaszába, 1945 márciusában a német és a szovjet csapatok ütközőzónájába került.¹⁹⁹ A front közeledtével a katonaság felszólította a lakosságot, hogy hagyja el a települést. Ekkor Hajnal Zénó ferences házfőnök állt az élükre, az ő vezetésével vonultak ki az emberek Nagyatádról, hogy megmentsék életüket. Gyékényes irányába indultak, amelynek határában a bolgár és a német csapatok kerültek egymással szembe, 1945 nagyhetében. Április 1-jén, húsvétvasárnap a bolgár katonák házról házra foglalták el a falut. Elérték a plébániához, ahonnan kiharcolták Martincsevics Pál plébánost és a nála meghúzódó Hajnal Zénót is. A lakosságot menetbe állították. A menetelés során megjelent egy bolgár lovas katona, aki meglátva a két – habitust, reverendát viselő – papot, visszafordult, kiszólitotta őket a tömegeből és pisztolyt rántott. Először Martincsevics Pált, azután Hajnal Zénót lőtte le, amikor pedig összerogytak további lövéssorozatokat adott rájuk. A magyarok közül csak őket végezték ki.²⁰⁰

Martincsevics Pál Nagyatilajon született 1909. október 25-én. Veszprémi egyházmegye papnövendékeként 1935. június 23-án szentelték pappá. Káplán Zákányban 1935–1936-ban, Csurgón 1936–1937-ben, plébános Gyékényesen 1937–1945 között.

Hajnal Zénó 1900. október 25-én született a Bihar megyei Vaskón. A kezestségben a József, bérmálaskor a János, beöltözésekor a Zénó nevet kapta, családnévét – Pulvermann – az 1920-as években magyarosította Hajnalra. Beöltözésére 1917. augusztus 27-én került sor, egyszerű fogadalmát 1918. augusztus 27-én tette le a ferences rendben. 1919-ben a rendtartomány növendékeinek átköltözésekor került Szombathelyre a mai Szlovákia területéről. Örökfogadalmát 1924. július 30-án a veszprémi kolostorban tette le, előjárója P. Burka Kelemen kezébe. Pappászentelésére 1925. június 29-én Nagykanizsán került sor, amit Zadavec Izván OFM, ferences püspök végzett. 1925-

199 Nagyatád helyzetét és P. Zénó vértanúságának történetét összefoglalja Király Kelemen OFM: *Naplóm. Kárpát Könyvkiadó, Cleveland, 1974. 226.*

200 Vö. A gyékényesi római katolikus plébánia jelentése Martincsevics Pál halálának körülményeiről, 169/1947. sz. valamint Hetényi Varga Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában 1.* Pécs, 1999. 457–458. A személyes visszaemlékezések megegyeznek a korabeli források híradásaival.

től a veszprémi reformkolostor vikáriusa és a kisszeminárium prefektusa, majd 1928-tól a nagykanizsai rendház tagja, templomigazgató Kiskanizsán. 1930–1931 között a szombathelyi plébánia káplánja, hitoktatója, 1932-ben szemináriumi gyóntató és zárdalelkész Budapesten. 1933-ban az Esztergomi Ferences Gimnázium prefektusa, majd 1934–1935 között Roeblyingben, 1936-ban Bordentownban (New Jersey) lelkipásztor. 1936–1937-ben ismét prefektus és angol tanár Esztergomban, 1938-tól Nagykanizsára került, ahol plébános. Itt működött 1940-ig, amikor előljárója Nagyatádra helyezte, ahol a rendi közösség vezetője, a laikus testvérek magisztere, a plébánia adminisztrátora és hitoktatója, a felsősegesdi rendház diskretoriumának tagja, a háztörténet jegyzője és könyvtáros, valamint különféle plébániai csoportok vezetője.

Az egyházmegyei hatóságot a terület püspöki biztosa a következőképpen értesítette a kivégzésről: „Április 7-én hallottuk, hogy Martincsevics Pál gyékényesi plébános és P. Hajnal Zénó nagyatádi házfőnök a Gyékényes körüli harcokban puskalövés következtében életüket veszítették. Ellentmondó híreket kaptunk a dolog okairól, valószínűleg az történt, hogy polgári ruhába öltözött katonák is lövöldöztek az orosz csapatokra, ezt ők partizánkodásnak vették és a polgári lakosságot is lötték.”²⁰¹ Egy hónappal később ugyancsak ő, megerősítette a hírt: „Jelenttem azt is, hogy Martincsevics Pál gyékényesi, Padányi Sándor inkei plébánosok és P. Hajnal Zénó nagyatádi házfőnök életüket veszítették orosz fegyvergyőlyő következtében. Nagyszombaton vagy ezen időtájt történt mindhárom halálozás.”²⁰²

Padányi Sándor inkei plébánost a megszálló szovjet csapatok kegyetlenül megkínózták és meggyilkolták.

Padányi (1905-ig Pezenhoffer) Sándor Zalaszentivánon született 1884. szeptember 16-án. A teológiát Veszprémben végezte, 1907. június 27-én szentelték

201 Kiss György püspöki biztos 1945. április 13-i levele Mindszenty József veszprémi püspökhöz. In: *Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I.* Szerkesztette: Varga Tibor László. Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprém, 2015. 335.

202 Kiss György püspöki biztos 1945. május 24-i levele Mindszenty József veszprémi püspökhöz. In: *Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I.* Szerkesztette: Varga Tibor László. Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár, Veszprém, 2015. 339–340.

pappá. Káplán Mernyén, 1911. június 30-tól Látványban, 1912. január 7-től Csabrendeken, 1913. szeptember 1-től Felsőörsön. Ideiglenes adminisztrátor 1914. november-decemberben Szentkirályszabadján, adminisztrátor 1916. november 13-tól Felsőörsön. 1920-tól Inkén, plébános ugyanitt 1930. július 1-től. 1945. március 31-én a községet ostromló szovjet csapatok bevonulása-kor a református iskola udvarára hurcolták, megkínózták. Hetényi Varga Károly így ír halálának körülményeiről: „A községet ostromló orosz csapatoknak tudomására jutott, hogy az inkei pap jó kapcsolatban van az oda beszállásolt német katonasággal. Ez a pap azonban nem Padányi Sándor volt, hanem a káplánja, aki a németek elvonulásakor Darvaspusztára menekült. Amikor az oroszok bevonultak, Padányi atyát a református iskola udvarára hurcolták, és kegyetlenül megkínózták, fogait kiverték. A kínzásokba belehalt plébánost az oroszok egy trágyadombra dobták, és néhány lapát szennyes szalmát dobáltak tetemére. Innen szedte föl hetek múlva húga, és vitte át a temetőbe.”²⁰³

Csaba Gyula evangélikus lelkészt a helyi kommunista pártemberek gyilkolták meg 1945. április 30-án.

Csaba Gyula Békéscsabán született 1882. szeptember 14-én. Középiskoláit Békéscsabán és Hódmezővásárhelyen végezte, majd a soproni Evangélikus Teológiai Akadémián tanult. 1905-ben szentelték lelkésszé. Sajókazán segédlelkészként, 1907-től Újcsanálason parókusként működött. A Péteri Evangélikus Egyházközség 1914-ben hívta meg lelkészének, ahol harmincegy évig szolgált, emellett a Pestmegyei Középső Evangélikus Egyházmegye tanügyi alesperese volt.

1945 tavaszán Gyömrő járásban a helyi kommunista direktórium a környékbeli vezető értelmiségi és birtokos réteg több tagját különös kegyetlenséggel megölte. „Ütött a potrohos papok végórája” – szölt a bosszúhadjárat egyik jel-szava, s Csaba Gyula is e gyilkosságsorozat áldozata lett. 1945. április 30-án gyalog ment Péteriből Gyömrőre temetni. Útközben rendőrök tartóztatták fel, de mivel szabad mozgást biztosító magyar és orosz nyelvű engedélye volt, tovább engedték. Aznap éjjel azonban elhurcolták otthonából. Nyoma vészett, de a helybeliek tudni vélték, hogy őt is megölték. Családja csak 1989-ben, a

203 Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. I. Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004. 2. kiadás, szerkesztette: Fejérdy András, Fejérdy Gergely, Soós Viktor Attila 600.

gyilkosságok tényfeltáró nyomozása során értesült róla, hogy pontosan mi is történt vele azon a májusi éjjelen: Gyömrő határában bestiálisan kivégezték, szemét kiszúrták, nyelvét kitepték, testét megbecstelenítették. Holtteste nem került elő, máig nem tudni, gyilkosai hol földelték el. Az evangélikus egyház temetetlen halottjának emlékét 2006 óta tábla őrzi a békéscsabai evangélikus gimnáziumban. A péteri gyülekezet 1983-tól évente megemlékezik róla. A vértanúhalált halt lelkész emlékhelyét 1992-ben alakították ki a község temetőjében.²⁰⁴

1956-os forradalmat követő papgyilkosságok

Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő esztendőben elsősorban elrettentésként gyilkoltak meg római katolikus papokat. Az áldozatok olyan lelkipásztorok voltak, akik fiatalokkal foglalkoztak. A papgyilkosságokat követő eljárások jellemzői, hogy nem folytattak le érdemi nyomozást, illetve az elítélt személyeknek csak részben volt közük az adott papgyilkossághoz. Az egyházi személyekkel szembeni fellépés sajtóságos jellemzője, hogy az elkövetők különös kegyetlenséggel követték el a gyilkosságot. Az is jellemzője volt ezeknek a brutális tetteknek, hogy balesetként álcázták, illetve magát a cselekményt megpróbálták elbagatelizálni.

Kenyeres Lajos tiszavárkonyi plébános aktív közéleti személy volt, több levelet írt magasrangú politikai vezetőknek, amivel felhívhatta a figyelmet magára. Kenyeres Lajos harangozó gyermekeként, Rákóczi falván született 1908. január 3-án. A szolnoki Állami Főgimnáziumban érettségizett, a teológiát Vácott végezte, ahol 1930-ban szentelték pappá. Káplánként és hitoktatóként szolgált Üllőn, Szentes-Fábiánsebestyénen, Újpesten, Hatvan-Belvárosban, Valkón, Csépan, Cegléden, Tizsakürtön, Kiskundorozsmán és Pestszenterzsébeten. 1946-ban lett plébános Tiszavárkonyban, nem messze szülőfalujától. Szerteágazó lelkipásztori tevékenységének súlypontja a fiatalok nevelése volt, prédikációi, az ifjúsághoz szóló buzdításai nyomtatásban is megjelentek, hittankönyveket írt a népiskolák VII. és VIII. osztályos tanulói számára. Röpiratokban foglalkozott a jövő kérdéseivel, 1956-ban levelet írt többek

204 Mirák Katalin: A potrohos papok végórája. In memoriam Csaba Gyula. In: Híd. Evangélikus Missziós Magazin. 41–43.

közt a Petőfi Körnek, valamint Jurij Andropovnak, a Szovjetunió budapesti nagykövetének is. 1957. február 28-án a szomszédos Vezseny községből hazafelé tartva nyoma veszett. Az a hír járta, hogy „disszidált”. Holtteste napra pontosan egy évvel később, 1958. február 28-án Martfűnél került elő az áradó Tiszából. A később feltártak szerint halála napján a Tisza gátján hat-hét „pu-fajkás” lesett rá, megtámadták, ütötték-verték, majd tarkón lötték, holttestét a folyó partfala alatt elásták.²⁰⁵

Szekuli Pál Hajmáskéren született 1925. május 25-én. 1944. augusztus 27-én lépett be a piarista rendbe. Vácott és Tatán volt novícius, 1949. március 25-én tett ünnepélyes fogadalmat, 1950. június 21-én szentelték pappá. 1946-tól a budapesti egyetemen számtan és fizika szakos tanárnak tanult, de 1950-ben több rendtársával együtt az egyetem elhagyására kényszerítették. 1950 szeptembertől Somlószőllősen, 1951 márciustól Látrányban szolgált káplánként. 1952 decemberben letartóztatták, a Gyűjtőfogházban és Vácott tartották fogva, a dorogi szénbányában rabmunkásként dolgoztatták. 1956 júliusban kegyelemmel szabadult. 1956. szeptember 10-től Öskün lett káplán a beteg és idős Miklós József plébános mellett. 1957. december 7-én holtan találták az ösküi plébánia kútjában. A rendőrség előbb szerelemfélést és öngyilkosságot igyekezett felmutatni, majd az idős plébánosra és házvezetőnőjére terelték a gyanút, akiket végül a bíróság bizonyítékok hiányában felmentett. Ma már Kahler Frigyes kutatásai révén tudjuk, hogy biztosan nem őket, hanem a pártállam politikai rendőrségét terheli a felelősség a brutális tettért.²⁰⁶

Brenner János Szombathelyen született 1931. december 27-én. Az egyházi iskolák 1948-as államosítása után jelentkezett Zircre oblátusnak, hogy szerzetesrendi keretek között folytathassa tovább a szombathelyi premontrei gimnáziumban megkezdett tanulmányait. A szerzetesrendek 1950-es működési engedélyének megvonása után egy évig illegális körülményei között Budapesten tanult, majd felvételét kérte a szombathelyi egyházmegye kispapjai közé. Előbb Szombathelyen, majd a szemináriumok összevonása után Győrben végezte teológiai tanulmányait. 1955. június 19-én szentelték pappá Szombathelyen. Szentgotthárd-Rábakethelyen lett káplán, ahol jó kapcsolatot

205 Varga Lajos: Dokumentumok Kenyeres Lajos vértanúságának történetéhez. *Vigilia*, 2008/11. 867–871.

206 Kahler Frigyes: *Rejtély Öskün. Szekuli Pál segédlelkész titokzatos halála*. Budapest, Kairosz, 2007.

ápolta a környezet híveivel, különösen a fiatalokkal. Többször megpróbálták püspökével elhelyeztetni, meg is fenyegették, ő azonban nem futamodott meg, és végezte tovább lelkipásztori munkáját. 1957. december 14-éről 15-ére virradó éjszaka betegellátás ürügyén elcsalták a plébániáról, és előre megtervezett módon, brutális kegyetlenséggel, több késszúrással meggyilkolták. A támadás során védte a nála lévő Oltáriszentséget, hogy azt semmilyen sérelem ne érje. Ügyében két személyt is elítéltek (külön ügyekben), majd felmentették őket. Ferenc pápa 2017. november 8-án hatalmazta fel Angelo Amato bíborost, a Szentek Ügyeinek Kongregációja prefektusát, hogy tegye közzé azt a dekrétumot, amellyel elismerik Isten szolgája hősies erényeit, s ezzel megnyílt az út a boldoggá avatása előtt, amelyre 2018. május 1-jén került sor Szombathelyen.²⁰⁷

A szovjet típusú diktatúrában számos egyházi személy vált a kiépülő pártállami időszakban az egyházüldözés áldozatává. Egyházi és világi személyek kerültek internálás, kitelepítés, házi őrizet alá, bebörtönözték őket, de a legkeményebb, legdurvább fellépés velük szemben az életük kioltása, meggyilkolásuk volt. Különös kegyetlenséggel ölték meg őket azért, mert papok voltak, és mert megélték hitüket, aktív lelkipásztoroként tevékenykedtek. Jelen tanulmányban azon egyházi személyeket, áldozatokat tekintettem át a teljesség igénye nélkül, akiket meggyilkoltak a II. világháború végén, azt követően, vagy az 1956-os forradalmat követő megtorlás időszakában.

207 Császár István–Soós Viktor Attila: *Magyar Tarcziciusz. Brenner János élete és vértanúsága 1931–1957*. Szentgotthárd, Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2003. Kahler Frigyes: *Egy papgyilkosság a jogtörténész szemével. Brenner János volt rábakethelyi káplán meggyilkolásának körülményei és az ügy utóélete*. Szentgotthárd, Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2005.; Császár István–Soós Viktor Attila (összeáll.): *Nem félek. Brenner János 1931–1957*. Szentgotthárd, Brenner János Emlékhely Alapítvány, 2009., Soós Viktor Attila: A nyomozati eljárás a Brenner-gyilkosság ügyében. *Vasi Szemle*, 2012/1. 77–97.; Soós Viktor Attila: Titkos jelentések a Brenner-gyilkosság utáni időszakból. *Vasi Szemle*, 2012/2. 212–235.; Soós Viktor Attila: Jogi eljárások Brenner János sérelmére elkövetett gyilkosság után. *Vasi Szemle*, 2012/3. 328–346.; Soós Viktor Attila: „Politikai tevékenységet nem végzett, egyéniségével vonzotta az embereket.” Brenner János életútja. In: *Halálra ítélve – papi sorsok '56 után*. Szerk.: Bellavics István, Földváryné Kiss Réka. Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2018. 62–71.

Selye János Egyetem
Református Teológiai Kar

„Kik a Krisztusban hunytak el, mind boldogok” Hitvalló egyház magyar mártírjai
„Blessed are those who have died in the Lord” Hungarian martyrs of the Church of the Faith
„Všetci, ktorí zomreli v Kristovi, sú šťastní” Maďarskí mučeníci Vyznávajúcej cirkvi

Szerkesztő / Redaktor:

PaedDr. Petheő Attila, PhD., SZTE JGYPK
Szakképzési, Felnőttképzési és Tudásmenedzsment Intézet mb.főiskolai docens;
Mgr. Tömösközi Ferenc, PhD., a Selye János Egyetem Református
Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének oktatója

Szakmai lektor / Odborný lektor:

Mgr. Pólya Katalin, PhD.
Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Rendszeres és Gyakorlati Teológiai Tanszék.
Pető Bálint, PhD.
Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Mozgókép kultúra Tanszék

Kiadó / Vydavateľ: Selye János Egyetem / Univerzita J. Selyeho

Nyomda / Tlačiareň: DMC, s.r.o.
Nyomdai előkészítés / Tlačová príprava: Attila Téglás - TAMM
Nyomtatott példányszám / Počet výtlačkov: 200
Kiadás éve / Rok vydania: 2022
Első kiadás / Prvé vydanie

ISBN 978-80-8122-440-9